

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2011-2013 Kalkınma Bakanlığının
19.07.2011 tarih ve 2810 sayılı yazısı ile kabul edilmiştir.

“Anadolu’nun zirvesinde, teknik ve sosyal altyapısını geliştirmiş; sosyal sermayesini ve yenilikçilik kapasitesini ilerletmiş; zengin doğal yapısı, bakir çevresi, alternatif turizm potansiyeli ve sermaye birikimi ile yatırımları cezbeden bir bölge olmak”

Önsöz

Abdülkadir DEMİR

Erzincan Valisi / Yönetim Kurulu Başkanı

Geçmişe kıyasla çok daha hızlı değişen dünya şartlarında, kendi potansiyellerinin farkına varmış bölgeler ve ülkeler diğerlerine nazaran kalkınmada çok daha hızlı yol almaktadırlar. Bu şartlar altında kalkınma politikalarının da değiştiği günümüzde artık yönetimler daha esnek, şeffaf ve katılımcı bir sürece doğru evrilmektedir. Yönetişim kavramının önemi bir kat daha artarken kamu kurumlarının yanında, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları da ülke ve bölge yönetimlerinde daha çok söz sahibi olmaktadır.

Bölgenin ilk bölge planı olma niteliğini taşıyan bu karar belgesi, 2011-2013 yıllarını kapsayan orta vadeli bir geçiş dönemi planıdır. Planda, bölgenin sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere tüm alanlarda uzun vadeli gelecek öngörüsüne ulaşmak için atılacak ilk adımlar tasarlanmıştır. Plan, takip eden dönemler için planlama, programlama ve uygulama açısından hazırlık mahiyeti taşımakta ve bölgemizin potansiyeli ile bu potansiyeli harekete geçirmeye yönelik 2011-2013 döneminde yapılacak faaliyetler tespit edilmektedir. Planın uygulanması ile ulusal kalkınma plan ve programlarında öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine, kaynakların yerinde ve etkin kullanılmasına ve yerel potansiyelin harekete geçirilmesine katkı sağlanacaktır. Bu yolla bölgesel gelişmenin hızlandırılmasına, sürdürülebilirliğin sağlanmasına, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına da hizmet edilecektir. Plan dâhilinde, bir taraftan bölgemizde Avrupa Birliği ve UNDP gibi tecrübelerle oluşmuş proje hazırlama ve uygulama kapasitesi artırılırken, diğer taraftan kalkınmayı hızlandıracak ve yeni istihdam alanları oluşturacak iç ve dış kaynaklı desteklerle finanse edilen projelerin kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde uygulanması sağlanmış olacaktır. Bu planda ortaya konulan hedeflerin gerçekleştirilmesi, ulusal kalkınma planlarında öngörülen hedeflerin de bölge düzeyinde en iyi şekilde gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada emeği geçen başta Yönetim Kurulu üyelerini, Kalkınma Kurulu Başkanı ve üyelerini, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri ve personelini tebrik eder, başarılarının devamını dilerim.

Sunuş

Küreselleştikçe yerleşen dünyamızda kalkınma olgusu ciddi bir değişime uğramıştır. Büyüme merkezli kalkınma anlayışından insan merkezli kalkınma anlayışına geçilerek kalkınma bir ekonomik terim olmaktan çıkarılıp; sosyal, siyasal ve kültürel boyutları da içeren disiplinler arası bir yaklaşım olarak anlaşılmaya başlamıştır. Bu bağlamda, başta AB üyesi ülkeler olmak üzere dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde bölgesel kalkınma ve kalkınmanın tabandan gelen bir süreçle sağlanması anlamına gelen içsel kalkınma yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda, söz konusu ülkelerde 1950'li yıllardan sonra kurulan kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmanın önemli aktörleri olarak faaliyet göstermektedirler.

Ülkemizde süregelen merkezden kalkınma çabalarının amacına ulaşamamasının yanı sıra, bir devlet politikası olan AB'ye üyelik sürecinde yerel aktörlerin kalkınma sürecine aktif katılımının sağlanması gerekliliği kalkınma ajanslarının kurulmasının başlıca gerekçelerini oluşturmuştur. Kalkınma ajanslarının amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmenin hızlandırılmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Kalkınma ajansları, gerek kendi destek programlarına gerekse bölgedeki kurum ve kuruluşların politikalarına dayanak teşkil edecek rehber niteliğindeki bölge planları hazırlamaktadırlar. Bu kapsamda, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı da sorumluluk bölgesi için 2011-2013 yıllarını kapsayan ancak bu dönemden daha uzun erimli vizyona sahip bir bölge planı hazırlamıştır. Kalkınmanın ancak yerel paydaşların katılımıyla gerçekleşebileceği bilinciyle hazırlanan TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nın hazırlık sürecinde, her üç ilde çalıştaylar düzenlemiş ve Kalkınma Kurulunun 21 Aralık 2009, 25 Mart 2010 ve 17-18 Şubat 2011 tarihli oturumlarında planın içeriği ve hazırlanma süreci tartışılmıştır. Bölge illerinde tarım, sanayi, turizm ve hizmetler sektörlerindeki paydaşlarla sektörel toplantılar ve saha ziyaretleri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak mümkün olan en üst seviyede katılımıcılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Bölge planının hazırlanmasında başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere, Yönetim Kurulu Başkanımıza, Ajans Yönetim ve Kalkınma Kurullarımızın çok kıymetli üyelerine, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine katkı ve desteklerinden dolayı şükranlarımı sunarken mesai mefhumunu gözetmeksizin büyük bir aşk ve heyecanla çalışan personelimizi tebrik ederim.

Bölge planımızın bölgemizde faaliyet gösteren kamu kurumlarına, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına yol haritası olmasını temenni ederim.

Dr. Rifat ALTAN
KUDAKA Genel Sekreteri

Yönetici Özeti

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı, ilgili olduğu Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde yerel aktörlerin bir araya gelerek ortak akıl ve uzlaşıları sonucunda ortaya çıkardıkları bölgesel hedef ve önceliklere haiz; sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlayarak bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermeye hizmet edebilecek nitelikte; ulusal ve daha geniş ölçekli bölgesel planlar çerçevesinde belirlenmiş soyut ve genel düzeydeki öncelikleri bölge düzeyine indirgeyerek somutlaştıran ve birçok kurum veya kuruluşun yetki ve görev alanına ilişkin hedefleri belirleyen bir plandır. Planın hazırlık sürecinde, literatür bilgisinin plana aktarılması ve vizyon, amaç, hedef ve önceliklerin belirlenmesi için paydaş görüşlerinin alınması (katılımcılık) şeklinde birbirini bütünlendiren iki yöntem izlenmiştir. Bu amaçla katılımcılığı sağlamak için çalıştaylar, paydaş ziyaretleri, sektörel toplantılar ve ilçe toplantıları düzenlenmiştir.

Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi; ülke sınırına sahip olmasa da İran, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelere oldukça yakın bir konumdadır. Yükseltinin iklim ve bitki örtüsüne etki ettiği bölge, tarım ve hayvancılık açısından önemli fırsatlar sunarken kış ve doğa sporları gibi

turizm tipleri için de uygun ortamlar sağlamaktadır. Türkiye çayır-mera alanlarının %15,7'sinin yer aldığı bölgede, mikroklima alanlarında seracılıktan meyve ve süs bitkileri yetiştiriciliğine kadar çok çeşitli tarımsal üretim tipleri yapılabilmektedir. Karasu, Aras ve Çoruh Nehirleri ile Tortum, Hınıs ve Oltu Çayları gibi debisi yüksek akarsulardan sulama, enerji üretimi ve su sporları gibi çok çeşitli amaçlarla yararlanılmaktadır. Bölgede mevcut jeotermal su kaynakları, termal turizm, seracılık ve ısıtma gibi alanlarda kullanılacak seviyelerdedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi, 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne göre, 1.068.446 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bölgenin en kalabalık ili olan Erzurum'un nüfusu 769.085 iken Erzincan 224.949, Bayburt ise 74.412 kişilik bir nüfusu barındırmaktadır. Bölge nüfusu 2000-2010 yılları arasında göçle beraber hızlı bir biçimde azalma eğilimine girmiştir. Türkiye'de 6 yaş üzeri okuma yazma bilmeyen erkek ve kadınların yaklaşık %2'si TRA1 Bölgesi'ndedir. Bölgede okullaşma oranı Türkiye ortalamasına yakındır. Bölge üniversiteleri pek çok konuda oldukça etkin çalışmaktadır. Bölgede gelecekte güçlü olabilecek sektörler; kış turizmi ve doğa ve su sporları turizmidir. Sağlık sektöründe kamu

yatırımlarının yoğunlaştığı bölgede merkezi kuruluşların bölge teşkilatları da güçlüdür. Bununla beraber, sivil toplum kuruluşları nitelik ve nicelik olarak yetersizdir. Erişilebilirlik açısından, TRA1 Düzey 2 Bölgesi konumu itibarıyla önemli bir kavşak noktasıdır. Tarım sektöründe çalışan nüfusun artması, bölgede kişi başına düşen gelirin azaldığı sonucunu vermektedir. 2010 yılında, istihdamın %56'sının tarım, %36'sının hizmetler ve %8'inin sanayi sektörlerinde gerçekleştiği bölgeye 480 milyon 218 bin TL kamu yatırım harcaması yapılmıştır. Bölge genelinde; Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta olmak üzere 3 adet OSB, il ve ilçe merkezlerinde toplam 8 adet KSS faaliyet göstermektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yer altı kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen, madencilik sanayinin ve pazarlama imkânlarının gelişmemiş olması gibi nedenlerle bu potansiyelden yeterince yararlanılamamaktadır. Bölge ihracatının ülke ihracatına oranı 2010 yılı için sadece %0,025 olup oldukça düşüktür (TİM 2010). Alternatif enerji kaynağı olarak bölge, özellikle hidroelektrik enerji üretimi açısından büyük bir potansiyele sahip olsa da rüzgar ve güneş enerjisi konularında da araştırma ve fizibilite çalışmaları yapılmaktadır. Bölgede su kirliliği, hava kirliliği, atıklar ve plansız kentleşme tehdidinin öne çıkan çevre sorunları olduğu görülmektedir.

Planın TRA1 Düzey 2 Bölgesi için ortaya koyduğu vizyon; "Anadolu'nun zirvesinde, teknik ve sosyal altyapısını geliştirmiş; sosyal sermayesini ve yenilikçilik kapasitesini ilerletmiş; zengin doğal yapısı, bakiir çevresi, alternatif turizm potansiyeli ve sermaye birikimi ile yatırımları cezbeden bir bölge olmak" şeklindedir.

Bu vizyon çerçevesinde planın amacı; plan ile tespit edilen hedefler doğrultusunda 2014 yılına kadar TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki potansiyelini harekete

geçirmek suretiyle bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmışlık göstergelerinde ulusal artış ortalamasının üzerinde gelişmesini sağlamaktır.

Planın hazırlık sürecinde yapılan kaynak taramaları ve saha araştırmaları sonucunda bölgenin kalkınmasına yönelik olarak 4 temel amaç belirlenmiştir.

Bu amaçlar bölgede;

- Beşeri sermayeyi ve sosyal altyapıyı güçlendirmek,
- Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve teknik altyapıyı güçlendirmek,
- Sermaye birikimi ve doğrudan yatırımı sağlamak,
- Bölgenin bilgi ve teknoloji düzeyini artırmak şeklindedir.

Belirlenen bu dört temel amaç ve altında sıralanan hedefler bölgede tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Bölge planı, başta Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından 2011-2013 yılları arasında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde desteklenecek program, proje ve faaliyetler olmak üzere, bölgede uygulanacak tüm program ve projelere referans teşkil edecek şekilde hazırlanmış bir belgedir. Bölgedeki ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak alt ölçekli planların bölge planıyla uyumlu olması gerekmektedir.

Planın uygulanmasında, başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, bölgedeki ilgili kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler koordineli hareket edecek olup; planının koordinasyonundan, izlemesinden ve değerlendirmesinden

öncelikle sorumlu kuruluş Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansıdır. Plan kapsamında belirtilen öncelik ve hedeflere uygun olarak desteklenen bütün projelerin süreçleri, çıktıları ve performans göstergeleri izlenerek etki analizleri ve diğer gerekli görülen araştırma ve analizler, ajans uzmanları tarafından Ajans Genel Sekreterliğine ve Yönetim Kuruluna rapor edilecektir. Yapılan çalışmalar Ajans Kalkınma Kuruluna da sunularak katkıları sağlanacaktır.

Planının uygulanması sürecinde gerekli olan finansman genel olarak kurum kuruluşların bütçeleri

ile hibe ve kredi desteklerinden oluşmaktadır. Bölge planında belirtilen alanlarda bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunacağı düşünülen finansman kaynakları şu şekilde sıralanabilir; Ajans kaynağı, kamu yatırımları, Doğu Anadolu Projesi kapsamında yürütülen projeler, Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, yatırım teşvikleri, KÖYDES, SODES, KOSGEB destekleri, AB Destek Programları ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Destekleri.

Bölüm 01

ÖNSÖZ.....	5
SUNUŞ	7
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	9
TABLO LİSTESİ	14
ŞEKİL LİSTESİ.....	17
KISALTMALAR.....	19
GİRİŞ	21

BÖLGE PLANI HAZIRLIK SÜRECİ VE KATILIMCILIK

1. Mevcut Durum ve GZFT Analizi..	29
1.1. Kaynak Taraması.....	29
1.2. Çalıştaylar.....	32
2. Vizyon, Amaç, Hedefler ve Önceliklerin Belirlenmesi	33
2.1. Paydaş Ziyaretleri	33
2.2. Sektörel Toplantılar	33
2.3. İlçe Toplantıları.....	33

Bölüm 02

MEVCUT DURUM

1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NE GENEL BAKIŞ.....	37
2. BEŞERİ SERMAYE.....	41
2.1. Nüfus ve Demografik Yapı.....	41
2.2. Eğitim	46
2.2.1. Örgün eğitim	46
2.2.2. Yaygın eğitim	53
2.3. Sağlık.....	55
3. KURUMSAL YAPI VE SOSYAL SERMAYE.....	57
3.1. Kurumsal Yapı.....	57
3.2. Sosyal Sermaye	58
4. ERİŞİLEBİLİRLİK.....	61
4.1. Ulaşım.....	61
4.1.1. Karayolu.....	63
4.1.2. Demiryolu	65
4.1.3. Havayolu.....	66
4.2. Haberleşme.....	67
5. EKONOMİK YAPI.....	68
5.1. Temel Ekonomik Göstergeler	68
5.2. Bölgedeki Kamu Yatırımları.....	75
6. BÖLGENİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİŞLİĞİ VE REKABETÇİLİĞİ	79
6.1. Bölgenin Rekabetçilik Endeksi	79
6.2. Marka-Patent-Faydalı Model	81
6.3. Şirketleşme	82

Bölüm 03

SEKTÖRLER

1. TARIM.....	87
1.1. Bitkisel Üretim.....	88
1.2. Hayvansal Üretim.....	94
1.3. Su Ürünleri Üretimi.....	101
1.4. Organik Tarım	101
1.5. Tarımsal Alet ve Makine Kullanımı.....	104
2. TURİZM.....	107
2.1. Bölgede Turizm.....	108
2.2. Kış Turizmi.....	110
2.3. Ekoturizm	111
2.4. Kültür ve İnanç Turizmi.....	113
2.5. Termal ve Sağlık Turizmi	113
2.6. Sporcu ve Gençlik Kampları ve Kongre Turizmi.....	113
3. SANAYİ.....	115
3.1. İmalat Sanayi.....	117
3.2. KOBİ.....	118
3.3. Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri (OSB ve KSS'ler)	119
3.4. İnşaat Sektörü.....	120
3.5. Yeraltı Kaynakları.....	122
4. HİZMETLER.....	125
4.1. Bankacılık Hizmetleri.....	127
4.2. Danışmanlık Hizmetleri.....	127
4.3. Ticaret, Otelcilik ve Lokantacılık	129
4.4. Bölgenin Dış Ticaret Potansiyeli ve Mevcut İhracat Verileri	132
5. Enerji ve Çevre	137
5.1. Enerji.....	137
5.2. Çevre.....	138
5.2.1. Su ve Atık Su Yönetimi.....	138
5.2.2. Katı Atık Yönetimi	139
5.2.3. Hava Kalitesi.....	139

GÜÇLÜ YÖNLER, ZAYIF YÖNLER, FIRSATLAR VE TEHDİTLER

1. Güçlü Yönler	141
2. Zayıf Yönler	142
3. Fırsatlar.....	143
4. Tehditler	143

Bölüm 04

Bölüm 05

Bölüm 06

VİZYON, AMAÇLAR, HEDEFLER ve ÖNCELİKLER

1. VİZYON	147
2. AMAÇLAR, HEDEFLER VE ÖNCELİKLER.....	147
Amaç 1: Beşeri Sermayeyi ve Sosyal Altyapıyı Güçlendirmek.....	149
Amaç 2: Çevresel Sürdürülebilirliği Sağlamak ve Teknik Altyapı Güçlendirmek.....	152
Amaç 3: Sermaye Birikimi ve Doğrudan Yatırımı Sağlamak.....	157
Amaç 4: Bölgenin Bilgi Ve Teknoloji Düzeyini Artırmak	163
MEKANSAL GELİŞME ŞEMALARI	167
PLANIN ÜST ÖLÇEKLİ PLANLAR, STRATEJİLER VE KARARLARLA İLİŞKİSİ.....	177

UYGULAMA

1. UYGULAMA, KOORDİNASYON, İZLEME ve DEĞERLENDİRME.....	185
2. FİNANSMAN	187
1.1. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Kaynağı	187
1.2. Kamu Yatırımları.....	187
1.3. Doğu Anadolu Projesi Kapsamında Yürütülen Projeler.....	187
1.4. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı.....	188
1.5. Yatırım Teşvikleri.....	188
1.6. KÖYDES.....	188
1.7. SODES Programı	188
1.8. KOSGEB Destekleri	189
1.9. AB Destek Programları	190
1.10. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Destekleri	191

PERFORMANS GÖSTERGELERİ

EK 1-TANIM VE KAVRAMLAR	204
EK 2-BÖLGE PLANI HAZIRLIK SÜRECİ KATILIMCI LİSTESİ	208
KAYNAKÇA	214

Tablo Listesi

Tablo 1. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Arazi Kullanımları (TKB 2007)	38
Tablo 2. Erzurum'da Bulunan Önemli Termal Alanlar (KUDAKA 2010)	40
Tablo 3. TÜİK Verilerine Göre Erzurum, Erzincan, Bayburt İllerinin Demografik Göstergeleri (TÜİK 2011)	42
Tablo 4. Bölgenin Yaş Bağımlılık Oranları	45
Tablo 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin En Çok Göç Aldığı Ve Verdiği İller (TÜİK 2010)	46
Tablo 6. Tüm Eğitim Düzeyleri Toplamında Okul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayısı (TÜİK 2010)	46
Tablo 7. Okul Öncesi Eğitim İstatistikleri (TÜİK 2009)	48
Tablo 8. Okul Öncesi Öğretimde Okul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayısı	48
Tablo 9. İlköğretimde Okullaşma Oranları (TÜİK 2010)	49
Tablo 10. İlköğretimde Derslik Ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (MEB 2010)	50
Tablo 11. İlköğretim Düzeyinde Okul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayısı (TÜİK 2010)	50
Tablo 12. Ortaöğretimde Okullaşma Oranları (TÜİK 2010)	51
Tablo 13. Ortaöğretimde Derslik Ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (MEB 2010)	51
Tablo 14. Bölge Üniversitelerine Ait Bazı Bilgiler (TÜİK 2010)	52
Tablo 15. Yükseköğretim Kurumlarındaki Öğrenci Sayıları (TÜİK 2009)	52
Tablo 16. Yaygın Eğitim Verileri (TÜİK 2010)	54
Tablo 17. 2010 Yılı İşgücü Yetiştirme Kursları (İŞKUR 2010 İstatistik Yıllığı Kitabı)	54
Tablo 18. Hastane Yatak Sayısı Ve On Bin Kişi Başına Düşen Hastane Yatak Sayısı (TÜİK 2007)	55
Tablo 19. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Yerel Yönetimler	57
Tablo 20. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Faal Dernek Sayıları (İB 2011)	59
Tablo 21. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Sosyal Sermaye Endeksi (EDAM 2009)	59
Tablo 22. TRA1 Bölgesi Kara Ve Demiryolu Uzunlukları (KGM 2010; TÜİK 2009)	61
Tablo 23. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Karayolu Uzunlukları (km; KGM 2010)	63
Tablo 24. Yıllara Göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi Hava Yolu Hareketliliği (DHMİ 2010)	66
Tablo 25. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İşgücü Durumu (TÜİK 2010)	69
Tablo 26. 15 Yaş Ve Üzeri İşgücü Ve İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (TÜİK 2010)	70
Tablo 27. İstihdamın Sektörel Dağılımı (TÜİK 2010)	71
Tablo 28. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Tarım İstihdamı, Gelir Ve Nüfusun 2007 İle 2009 Arası Değişimi (BETAM 2010)	71
Tablo 29. Bölgede İstihdamın Yapısı (TÜİK 2010)	72
Tablo 30. Teşvik Belgesi Kapsamındaki Sabit Yatırım Ve İstihdamın İllere Ve Sektörlere Göre Dağılımı (Hazine Müsteşarlığı 2010)	73
Tablo 31. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE; TÜİK 2010)	74
Tablo 32. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Cari Fiyatlarla GSKD Rakamları (TÜİK 2010)	74
Tablo 33. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Cari Fiyatlarla Kamu Yatırımları (DPT 2010)	78
Tablo 34. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Karşılaştırmalı Rekabetçilik Endeksi Sonuçları (URAK 2010)	79
Tablo 35. TRA1 Bölgesi Rekabetçilik Endeksi Listesi (URAK 2010)	80
Tablo 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Marka Başvuru Ve Tescil Sayıları	81
Tablo 37. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Patent Başvuru Ve Tescil Sayıları	81

Tablo 38. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Faydalı Model Başvuru Ve Tescil Sayıları	82
Tablo 39. Bölge İllerinde Şirket Sayıları (TOBB)	83
Tablo 40. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tarım Arazileri Sulanabilirlik Durumu (ha TKB 2007)	88
Tablo 41. Tarla Bitkileri Ekim Alanları (da; TÜİK 2010)	89
Tablo 42. Bölgenin Önemli Meyveler Ve Üretim Miktarları (Ton; TÜİK 2010)	93
Tablo 43. Bitkisel Üretim Verileri.....	94
Tablo 44. TRA 1 Bölgesi Hayvansal Ürünler Değeri (Bin TL)	100
Tablo 45. Bölgenin Su Ürünleri Üretim Miktarları (TÜİK 2008)	101
Tablo 46. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Tarım Üretim Değerleri (TKB 2010)	102
Tablo 47. Türkiye’de Organik Hayvansal Üretim Değerleri.....	102
Tablo 48. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Arıcılık Değerleri (TKB 2010).....	103
Tablo 49. Tarımda Alet Kullanımı Ve Makinelerin Değişimi	104
Tablo 50. Türkiye’nin Turizm Açısından Önde Gelen İllerinin Tesis Ve Turist Sayıları (TÜİK ve KTB 2009)	108
Tablo 51. TRA1 Düzey 2 Bölgesi GSKD’sının Ülke Geneline Oranı (%; TÜİK 2008)	115
Tablo 52. Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi (TÜİK 2009)	116
Tablo 53. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’ndeki OSB ve KSS’ler	120
Tablo 54. TRA1 Bölgesi Taşocakları Ve Madencilik Sektöründe İstihdam Durumu	123
Tablo 55. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İhracat Verileri (ABD Doları; TİB 2010)	123
Tablo 56. TRA1 Bölgesi’nin Önemli Yer Altı Kaynakları (MTA 2010)	124
Tablo 57. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri İtibariyle Bankacılık Hizmetleri (TBB 2009)	125
Tablo 58. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri İtibariyle Kredi Mevduat Oranları (TBB 2009).....	126
Tablo 59. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İllerinde Kredi Türlerinin Dağılımı (TBB 2009).....	126
Tablo 60. Bölgedeki İşletmelerin Profesyonel Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu (Bilici 2010).....	127
Tablo 61. 2008 Yılı İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları Karşılaştırması (TÜİK 2008).....	129
Tablo 62. Kullanım Amacına Göre Tamamen Veya Kısmen Biten Yapı Sayısı (TÜİK 2008)	130
Tablo 63. Kullanım Amacına Göre Yapılacak Yeni Ve İlave Yapıların Sayısı (TÜİK 2008)	130
Tablo 64. 2010 Yılı Sektörler Bazında İhracat (\$; TİM, 2010)	133
Tablo 65. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin Ülke Bazında Yaptığı İhracatlar (\$; TİM, 2010)	134
Tablo 66. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Elektrik Kullanım Oranları (%; TEDAŞ, 2008).....	137
Tablo 67. TRA1 Bölgesi’nde Öncelikli Çevre Sorunları (ÇOB 2010)	138
Tablo 68. Planın Üst Ölçekli Planlarla İlişkisi	178
Tablo 69. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2010 Yılı SODES Programı İstatistikleri	189
Tablo 70. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde KOSGEB Destekleri	189
Tablo 71. TRA1 İllerinin IPA’dan Yararlanma Durumu (MFİB 2011)	190
Tablo 72. DAP Kapsamında Bölgeden Programa Yapılan Proje Başvuruları.....	191
Tablo 73. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde KKYDP Hibe Destekleri	191
Tablo 74. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’ndeki Tarımsal Destekler	192
Tablo 75. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’ndeki Su Ürünleri Yavru Ve Ürün Destekleri	193
Tablo 76. Performans Göstergeleri.....	196

Şekil Listesi

Şekil 1. Plan hazırlık süreci	28
Şekil 2. TRA1 Düzey 2 Bölgesi topografik yapısı.....	37
Şekil 3. Bölgedeki deprem kuşakları.....	38
Şekil 4. TRA1 Bölgesi nüfus dağılımı.....	41
Şekil 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfus seyri.....	42
Şekil 6. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kentsel nüfus artış hızı mekansal dağılımı	43
Şekil 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kırsal nüfus artış hızı (%) mekansal dağılımı.....	44
Şekil 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi toplam nüfus artış hızı (%) mekansal dağılımı.....	44
Şekil 9. Bölge illerinin 2009-2010 döneminde aldığı ve verdiği göç durumu	45
Şekil 10. Bölgede okuma yazma bilmeyen erkek ve kadın sayıları	47
Şekil 11. TRA1 Düzey 2 Bölgesi okur-yazar olmayan kişilerin oranı	49
Şekil 12. TRA1 Bölgesi'nin ana bağlantı aksları	62
Şekil 13. Cari fiyatlarla Türkiye'deki kamu yatırımları	75
Şekil 14. Cari fiyatlarla TRA1 Düzey 2 Bölgesi kamu yatırımları	75
Şekil 15. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin cari fiyatlarla kamu yatırımları.....	76
Şekil 16. Erzurum'da cari fiyatlarla kamu yatırımlarının sektörel dağılımı.....	76
Şekil 17. Erzurum'da cari fiyatlarla kamu yatırımlarının sektörel dağılımı.....	77
Şekil 18. Bayburt ilinde cari fiyatlarla kamu yatırımlarının sektörel dağılımı	88
Şekil 19. Tarla bitkileri ekim alanlarının bölge içindeki payları.....	89
Şekil 20. TRA1 Bölgesi tarla bitkileri ekim alanları kıyaslamaları.....	90
Şekil 21. Bölge yem bitkileri üretiminin ülke içindeki payı.....	90
Şekil 22. Bölge yem bitkileri üretiminin ülke içindeki payı.....	91
Şekil 23. Tarla bitkileri üretim miktarlarının bölge içindeki payları.....	92
Şekil 24. Tarla bitkileri üretiminin ülke içindeki payları.....	92
Şekil 25. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sebze üretim oranları	93
Şekil 26. TRA1 Düzey 2 Bölgesi meyve üretim oranları.....	95
Şekil 27. Bölgedeki büyükbaş hayvan varlığının Türkiye'ye oranı.....	95
Şekil 28. TRA1 ve TR22 Düzey 2 Bölgelerinin hayvan sayıları ve süt üretim miktarları.....	96

Şekil 29. Bölgede üretilen et miktarı oranının yıllara göre değişimi.....	96
Şekil 30. TRA1 ile diğer Düzey 2 Bölgelerinin küçükbaş hayvan varlığının karşılaştırması.....	96
Şekil 31. TRA1 Düzey 2 Bölgesi küçükbaş hayvan dağılımı	97
Şekil 32. Bölgedeki kümes hayvanları (et ve yumurta tavuğu) dağılımı.....	97
Şekil 33. Bölgedeki arı kovanı ve üretilen balın Türkiye'deki oranı.....	98
Şekil 34. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kovan dağılımı	99
Şekil 35. Bal üretimi dağılımı.....	99
Şekil 36. İmalat sanayi alt sektörlerinde mevcut işletme.....	117
Şekil 37. Bölgedeki imalat sanayi işletmelerinin alt sektörlerle dağılımı	118
Şekil 38. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki OSB ve KSS'lerin mekansal dağılımı.....	119
Şekil 39. Bölgede sanayide çalışanların inşaat sektöründeki dağılımı.....	121
Şekil 40. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden rezervleri haritası	122
Şekil 41. 2005-2010 yılları arası TRA1 illeri toplam ihracatı.....	132
Şekil 42. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ihracat verileri	135
Şekil 43. Amaçlar ve hedefler	147
Şekil 44. Vizyon, amaçlar ve hedefler	148
Şekil 45. Hidroelektrik potansiyeli.....	167
Şekil 46. Bitkisel üretim potansiyeli olan alanlar	168
Şekil 47. Hayvansal üretim alanları.....	169
Şekil 48. Turizm potansiyeli olan alanlar.....	170
Şekil 49. Konaklama alanları ve tur güzergahları.....	171
Şekil 50. Taşımacılık ağları.....	172
Şekil 51. Çağrı merkezleri.....	173
Şekil 52. Jeotermal alanlar.....	174
Şekil 53. Maden işlenebilecek alanlar.....	175

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABİGEM	: Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezi
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
BAYMED	: Bayburt Mermerciler Derneği
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
ÇOB	: Çevre ve Orman Bakanlığı
DAİB	: Doğu Anadolu İhracatçıları Birliği
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DATUR	: Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi
DHİMİ	: Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesi Bölgesel Gelişme Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
ESKİ	: Erzurum Su ve Kanalizasyon İşleri Genel Müdürlüğü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GZFT	: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler
İBBS	: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması
İGEME	: İhracatı Geliştirme ve Etüt Merkezi
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KGM	: Karayolları Genel Müdürlüğü
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSS	: Küçük Sanayi Sitesi
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
KUDAKA	: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
MTA	: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
SMM	: Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler
SODES	: Sosyal Destek Programı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
TKB	: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNIVERSIADE	: Üniversitelerarası Kış Spor Oyunları
YTÜ	: Yıldız Teknik Üniversitesi

Giriş

Dünya üzerinde ülkeler, ülkeler özelinde ise bölgeler arasında coğrafi konumlanma, beşeri kaynakların zayıflığı ve değişen dünya düzenine ayak uyduramama gibi çeşitli nedenlerle sosyal ve ekonomik gelişmişlik farkları ortaya çıkabilmektedir.

Bu gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması için tüm dünyada pek çok teorisyen ve devlet adamı fikirler ortaya koyarken, tarihsel olarak da bir takım süreçlere şahitlik etmişlerdir. Örneğin, geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğine yaklaşıırken bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılması için benimsenen ve uygulanan politikalarda daha çok merkezden yapılan planlamalarla devlet tarafından müteşebbislere doğrudan veya dolaylı teşvikler verilmesi ve geri kalmış alanlarda yatırım yapılmasının sağlanması öne çıkan uygulamalar arasındadır. Bu anlayışa uygun olarak Batı Avrupa'da 1960'lı ve 1970'li yıllarda merkezi hükümetlerin bölgelere dair uyguladıkları politikalarda hedef, finansal teşvikler ve yeniden dağıtım mekanizmalarını kullanarak geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak şeklinde olmuştur (Halkier 2000; Kayasü ve Yaşar 2006).

1970'li yıllardan başlayarak yerel kaynakları kalkınma için bir potansiyel olarak görme, bunları ortaya çıkarma ve küresel rekabette bir avantaj olarak kullanma anlayışı belirginleşmeye başlamıştır. Bununla beraber, geri kalmış bölgelerin kaynakları ne kadar zengin olursa olsun bu alanlarda kendi kendini idame ettirebilecek (sürdürülebilir) ve dış dünya ile rekabet edebilecek bir sistemin oluşturulmasının eldeki kaynakların değişen dünya düzeninde kaybedilmemesi açısından bir zorunluluk olduğu da kısa sürede anlaşılmıştır.

1970'li yılların ortalarına doğru bölgesel politika anlayışında yaşanan değişimle birlikte, içsel kalkınma kavramı önem kazanmış ve 1980'lerden sonra ise yukarıdan aşağıya doğru (merkezden) değil aşağıdan yukarı yönlü girişimlerin yer aldığı bölgesel politikalar oluşturulmaya ve uygulanmaya başlamıştır (Kayasü ve Yaşar 2006). Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, rekabetçi ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sağlanması açısından günümüzde benimsenen içsel kalkınma anlayışında yerelin sahip olduğu potansiyeli sadece merkezden gelen kararlarla değil bu kararlarla uyumlu olarak yerel aktörlerin oluşturduğu sinerji ile harekete geçirmek, bu sayede yeni yatırımlar ve girişimler için altyapısı sağlam sürdürülebilir bir ortam oluşturmak ve en nihayetinde, geri kalmış bölgelerin kendi zenginliklerini kendi kalkınmaları için birincil kaynak olarak kullanmalarını sağlamak esas olarak alınmıştır. Bu yaklaşımla tavandan tabana doğru inen sosyal devlet politikalarıyla bölgelerin geliştirilmesi anlayışından uzaklaşılarak tabandan tavana doğru, bölge özeline inen, daha uzun erimli ve çok aktörlü politika üretme ve uygulama anlayışı benimsenmiştir (Amin 1999).

Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde Türkiye’de de çözülmesi gereken temel sorunlardan biri kuşkusuz bölgeler arasındaki büyük ölçüdeki kalkınmışlık farklarıdır. Bu sorunun ciddiyetini giderek daha fazla kavrayan Türkiye, son zamanlarda özellikle geliştirdiği bölgesel kalkınma plan ve stratejileriyle Avrupa Birliği’nin içsel kalkınma modeli doğrultusunda bölgeler arasındaki kalkınma dengesizliklerini azaltmaya çalışmaktadır (Altan 2009).

Türkiye’nin geri kalmış bir bölgenin kalkınması için söz konusu bölgeye dışarıdan yatırım çekme temeline dayanan geleneksel dışsal büyüme modelinden, yerel potansiyel ve dinamikleri harekete geçirmek suretiyle kalkınmayı amaçlayan içsel kalkınma modeline geçişte başarılı olabilmesi için yerelde, köyler, ilçeler, şehirler ve bölgeler düzeyinde faaliyet gösteren yerel aktörlerin, kanaat önderlerinin, sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve özel sektör temsilcilerinin içselleştirip kabul ettikleri hedeflere sahip planlar ortaya koyarak uygulamaya geçirmesi gerekmektedir. Çünkü yerel aktörler, kendi bölgelerinde hangi uygulamaların işe yarayıp yaramayacağını ve daha kaliteli yaşam standartlarına ve daha yüksek bir refah seviyesine en kolay nasıl ulaşılacaklarını en iyi şekilde bilen kesimlerdir. Bununla beraber, yerelden gelen her sese kulak vermek ve yerelin görüşlerini planlara dahil etmek demek ulusal kalkınma hedeflerinden ayrı bir yol çizmek demek de değildir (UNDP 2011).

Avrupa Birliği’nde 1970’li yılların ortalarından itibaren bölgesel istatistikleri tek bir mekansal sınıflandırmayla elde etmek ve sosyo-ekonomik analizler yaparak topluma yönelik bölgesel politikaların çerçevesini oluşturmak amacıyla İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS; The Nomenclature of Territorial Units for Statistics; NUTS) uygulaması başlamıştır. Birlik üyesi ülkelerde bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlulaştırılması; AB ve üye ülkeler için yapılacak sosyo-ekonomik analizlere temel oluşturulması ve Birliğin bölgesel politikalarının genel çerçevesinin belirlenmesi gibi amaçları olan söz konusu hiyerarşik sınıflandırmada, her bir üye ülke Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 bölgelerine ayrılmaktadır. Bu uygulama 1988’den itibaren AB mevzuatında yer almaya başlamış ve sınıflandırmaya ilişkin tüzük 2003 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından onaylanmıştır (Öztürk 2009).

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 8 Mart 2001 tarihli Çevre Konseyi’nde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi ve 19 Mart 2001 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen Türkiye’nin Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı ile ele alınan konular arasında yer alan Bölgesel Politika (ABGS 2001) başlığı altında Türkiye’nin İBBS’yi tanımlaması kısa vadeli öncelikler kapsamına alınmıştır (Öztürk 2009). Bu çerçevede, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) koordinasyonunda 2001 yılında başlanan çalışma ile Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri tanımlanmış ve bu sınıflandırma (Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26 ve Düzey 3 olarak da 81 (il) İstatistiki

Bölge Birimi) Bakanlar Kurulunun 28 Ağustos 2002 tarih ve 2002/4720 sayılı kararı ile 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'nin kısa vadede bölgesel politika alanında uyum için belirlediği öncelikler arasında İstatistikî Bölge Birimleri olan Düzey 2 (NUTS 2) bölgelerinde bölge planları hazırlanması suretiyle bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi yer almaktadır. Bu politika sonucunda ise bölgesel potansiyelin yerel aktörlerin etkin şekilde katılımlarının sağlanması ile belirlenmesi ve bu potansiyelin kalkınmaya kanallanması için gerekli projelerin hazırlanması ön-görölmüştür (Kayasü ve Yaşar 2006).

Toplam 26 Düzey 2 Bölgesi'nde Kalkınma Ajanslarının kurulması ile bu bölgelere ait bölge planlarının hazırlanması süreci de hız kazanmış ve bugün büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yasal olarak bölge planlarından 3194 ve 5449 sayılı Kanunlarda bahsedilmiştir. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda 6. ve 8. maddelerde bölge planlarının planlamadaki yerinden, yapıma amacından ve sorumlu kuruluştan bahsedilmektedir. Buna göre bölge planları ulusal kalkınma planları ile (il) çevre düzeni planları arasında yer alırken "sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere" gerekli hallerde hazırlanmasından Devlet Planlama Teşkilatı (Kalkınma Bakanlığı) sorumlu tutulmuştur.

Yerelde, köyler, ilçeler, şehirler ve bölgeler düzeyinde faaliyet gösteren yerel aktörlerin, kanaat önderlerinin, sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve özel sektör temsilcilerinin içselleştirip kabul ettikleri hedeflere sahip olan bölge planları, kanunla anlatılan planlama hiyerarşisi içerisinde, üst ölçekli ulusal ve bölgesel planlar ile daha dar bir alanı kapsayan Düzey 2 bölgeleri arasında indirgeyici ve netleştirici roller üstlenerek bölge ile planların önceliklerini birbirleriyle örtüştürmeyi ve uyumlu hale getirmeyi sağlamaktadırlar.

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı ilgili olduğu Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde yerel aktörlerin bir araya gelerek ortak akıl ve uzlaşmaları sonucunda ortaya çıkardıkları bölgesel hedef ve önceliklere haiz; sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlayarak bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermeye hizmet edebilecek nitelikte; ulusal ve daha geniş ölçekli bölgesel planlar çerçevesinde belirlenmiş soyut ve genel düzeydeki öncelikleri bölge düzeyine indirgeyerek somutlaştıran ve birçok kurum veya kuruluşun yetki ve görev alanına ilişkin hedefleri belirleyen bir plandır.

BÖLGE PLANI HAZIRLIK SÜRECİ VE KATILIMCILIK

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2011-2013, Kalkınma Bakanlığının 3194 sayılı İmar Kanunu gereğince bölge planı yapma veya yaptıma sorumluluğunu 22 Kasım 2008 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 10 Kasım 2008 tarih ve 2008/14306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bölgede kurulmuş olan Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) eliyle yerine getirmesi ve Ajansın koordinasyonunda yerel aktörlerin bir araya gelmesi ile hazırlanmıştır.

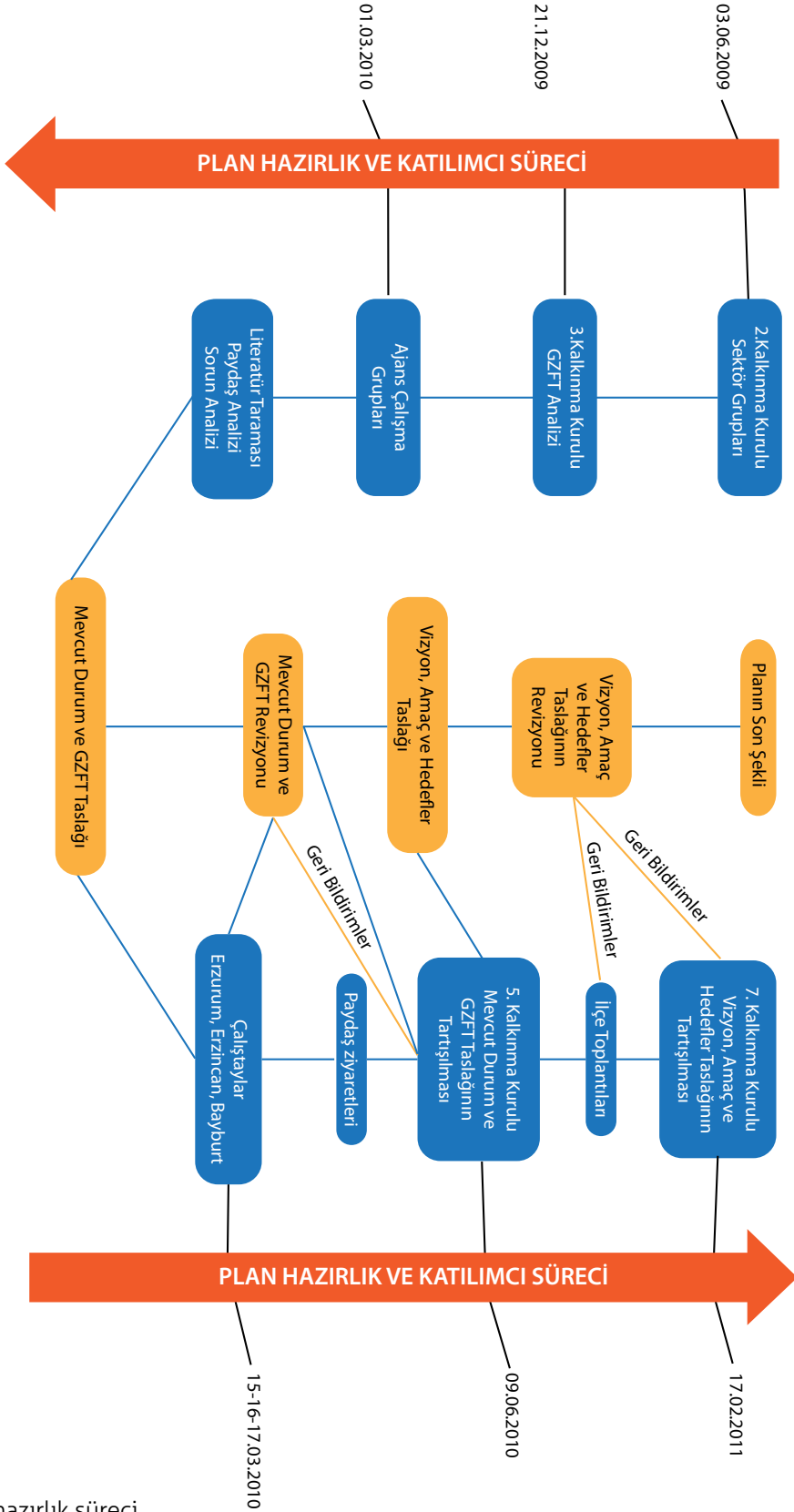
Ajansın 03.06.2009 tarihinde yapılan 2. Kalkınma Kurulu toplantısında alt sektörlerde çalışma gruplarının oluşturulmasıyla başlayan bölge planı hazırlık süreci, 1 Mart 2010 tarihinde Ajans uzmanlarından oluşturulan bölge planı çalışma grubunun çalışmalarına başlamasıyla hız kazanmıştır. Bölge planı hazırlık sürecinde çalışmalar genel olarak birbirini takip eden ve plana veri girdisi sağlayarak vizyon, amaç, hedef ve öncelikleri belirleyen iki ana eksenle yapılmıştır.

Bu iki ana çalışma eksen;

1. **İlgili kaynak veri tabanının oluşturularak literatür bilgisinin plana aktarılması,**
2. **Aktarılan bu bilgilerin doğruluğunun kontrolü ve vizyon, amaç, hedef ve önceliklerin belirlenmesi için paydaş görüşlerinin alınması (katılımcılık) şeklindedir.**

Bu çalışmalar sonucunda planın “Mevcut Durum ve GZFT” bölümü ile “Vizyon, Amaç, Hedef ve Öncelikler” bölümü ortaya çıkarılmıştır. TRA1 Düzey 2 Bölge Planı hazırlık süreci Şekil 1’de özetlenmektedir.

Şekil 1. Plan hazırlık süreci .

1. MEVCUT DURUM VE GZFT ANALİZİ

KUDAKA uzmanlarından oluşan bölge planı hazırlama grubunun 1 Mart 2010 tarihinde oluşturulmasından sonra literatür açısından plana girdi sağlamak ve mevcut durumu tespit ederek vizyon, amaç, hedef ve öncelikleri belirlenmek amacıyla literatür veri tabanı oluşturulmuştur. Bu çalışmalar kapsamında; 03.06.2009 tarihindeki Kalkınma Kurulunda oluşturulan sektörel çalışma gruplarından gelen bilgiler, 21.12.2009 tarihindeki Kalkınma Kurulunda yapılan GZFT Analizi sonuçları, bölge ile ilgili olan ulusal ve bölgesel üst ölçekli planlar, bölge içinden ve dışından bölge ile ilgili olarak yazılmış olan akademik çalışmalar, sektörel envanterler ve veriler tespit edilerek plana aktarılmıştır.

1.1. Kaynak Taraması

Planın Mevcut Durum Analizi bölümünün hazırlanması sırasında ilk olarak bölgenin nüfusu, doğal yapısı, tarım, sanayi ve turizm sektörleri ile ulaşım alt yapısı incelenmiştir. Yapılan ilk tespitlerin ardından bölgede öne çıkan tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörlerinde daha detaylı çalışmaların yürütülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle; veri tabanına alınmış olan bölgenin tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörleri ile ilgili bölge içi ve dışından bilimsel çalışmalar ve raporlar, başta Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DPT 2000) ve Ekonomik - Toplumsal - Mekânsal Örgütlenme İçin Dar Bölgesi Polarize Model Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesel Gelişme Planı (UNDP, YTÜ, DPT ve AÜ 2005) olmak üzere önceden hazırlanmış planlar ile her üç ilin Valiliklerinden, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüklerinden, İl Tarım Müdürlüklerinden, Sanayi ve Ticaret Odalarından, İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinden ve TÜİK'ten alınan veriler detaylı biçimde incelenmiştir.

Plan hazırlığı kapsamında ilk olarak doğrudan TRA1 Düzey 2 Bölgesi için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ) ve Atatürk Üniversitesi

(AÜ) işbirliğiyle hazırlanan Ekonomik - Toplumsal - Mekânsal Örgütlenme İçin Dar Bölge Polarize Model Erzurum - Erzincan - Bayburt Bölgesel Gelişme Planı (UNDP, YTÜ, DPT ve AÜ 2005) incelenmiş ve bu planda oluşturulmuş gelişme eksenleri ile metodolojiden faydalanılmıştır. Ayrıca, aralarında DAP Ana Planı'nın da yer aldığı 8 üst ölçekli plan ile Birleşmiş Milletlerin Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goals; MDGs) dokümanı da ele alınmıştır. Bu doküman ve planlarla TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nda yer alacak olan sektörel amaç, hedef ve önceliklerin uyumunun sağlanmasına ve bu planların bölgeye olan yansımalarının ve katkılarının bölge planına aktarılmasına dikkat edilmiştir.

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı; çıkış kaynağı bölge olması, TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin tamamını kapsamı ve Erzurum'un hedeflenen öncelikler kapsamında Alt Bölge Merkezi olarak tespit edilmiş olması nedeniyle, bölge planında hem mevcut durumun tespitine yön göstermesi hem de hedeflerin belirlenmesine dair ipuçları vermesi bakımından yararlanılan ana dokümanlar arasında yer almıştır.

Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğünün teknik desteği ile Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) koordinasyonunda hazırlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005 (DPT 2005) plan hazırlık sürecinde ele alınan bir diğer belgedir.

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nın amaç, hedef ve önceliklerinin belirlenmesi aşamasında yapılan çalıştaylar, sektörel toplantılar, saha ziyaretleri ve ilçe toplantılarında elde edilen verilerle 9. Kalkınma Planı 2007-2013'ün (DPT 2006) de bağlantısı kurulmuştur.

Türkiye'nin tarım ve kırsal kalkınmasını amaçlayan ve bu yönde stratejiler öneren Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013; DPT 2006a) de bölge planı hazırlığı kapsamında incelenmiş olup, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde uygulanabilecek alanlar tespit edilmiştir.

Ulusal boyutta işletmeler arasında girişimciliği geliştirmeyi, iş ortamlarını iyileştirmeyi, nitelikli personel yetiştirmeyi ve KOBİ'lerin teknolojik ve yenilikçilik kapasitelerini geliştirmeyi hedefleyen KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı (2007-2009; KOSGEB 2007) ile TRA1 Düzey 2 Bölgesi öncelikleri arasında uyum sağlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ülkemizin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerinden koruma-kullanma dengesi içinde yararlanılması ve turizm alternatiflerini geliştirerek ülkemizin turizmden alacağı payın arttırılmasını hedefleyen Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ile TRA1 Düzey 2 Bölgesi arasında ilişki kurulmuştur (KTB 2007).

Türkiye’de kentsel yerleşmelerin mekânsal yaşam kalitesinin artırılması, ekonomik ve toplumsal yapının güçlenmesi ve mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması amacıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)’ında (BİB 2010) yer alan stratejiler de bölge planı hazırlık sürecinde değerlendirmeye alınmıştır.

Planda hedef ve önceliklerin temel sanayi politikası öncelikleri ile uyumlu olması için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından Türkiye’de sanayinin rekabet edebilirliğini ve verimliliğini yükseltme, dünya ihracatından daha fazla pay alma, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknolojiye sahip ürünler üretme, nitelikli işgücüne sahip olma ve çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısını oluşturma amacıyla hazırlanan Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2011-2014 (STB 2010) kullanılmıştır.

9. Kalkınma Planı’nda öncelikle az gelişmiş bölgelerde; büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezlerinin belirlenmesi, ulaşılabilirliğinin iyileştirilmesi ve fiziki ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, gerek Cazibe Merkezleri Destekleme Programı gerekse uygulamasına başlanan Erzurum ili Cazibe Merkezi Projelerinin (Yakutiye Belediyesi Üç Kümbetler Kentsel Dönüşüm Projesi ve Erzurum Büyükşehir Belediyesi Kültür Yolu Projesi) amaçları ile TRA1 Düzey 2 Bölge Planı amaç, hedef ve öncelikleri örtüşmektedir. Bu doğrultuda aktarılabilecek ödenekler de planın hedef ve önceliklerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Plan hazırlık sürecinde literatür çalışmalarından sonra elde edilen bilgiler istatistikî verilerle de desteklenmiştir. Bölgede öne çıkan sektörlerin sorunlarını, güçlü ve zayıf yönlerini, fırsat veya tehdit oluşturabilecek dışsalıkları ele alan GZFT Analizi sonrasında planın Mevcut Durum ve GZFT bölümleri sektörel önerilere de yer verilerek taslak olarak tamamlanmıştır.

1.2. Çalıştaylar

Oluşturulan taslak Mevcut Durum ve GZFT içeriğinin katılımcı bir anlayışla paydaşların görüşüne açılması için üç ilde çalıştayların yapılmasına karar verilmiştir. Bölge planı çalışma grubu tarafından her sektörde görüş ve önerileri ile katkı sağlayabilecek kişi ve kurumlar paydaş analizi çalışması ile tespit edilmiş, ilgili kişi ve iletişim bilgilerinin yer aldığı paydaş veri listeleri oluşturulmuştur. Üç il için oluşturulan bu listelerde yer alan paydaşlar, çalıştaylara davet edilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nın katılımcı bir yaklaşımla, şeffaf bir şekilde hazırlanabilmesi için öncelikli olarak bölgede faaliyet gösteren bütün kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, özel sektör ve üniversite temsilcilerinin yer aldığı geniş katılımlı çalıştaylar düzenlenmiştir. Mevcut Durum, tespit edilen sorunlar, çözüm önerileri ve sektörel öncelikler 15, 16 ve 17 Mart 2010 tarihlerinde sırasıyla Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde düzenlenen çalıştaylarda, Ajans uzmanlarının yaptığı sunumlarla katılımcılarla paylaşılmıştır. Bu çalıştaylarda mevcut duruma yönelik olarak katılımcıların fikir ve görüşleri alınmıştır. Çalıştaylar sonrası, katılımcıların hazırlanacak plan ile ilgili görüş ve önerileri raporlanarak, bu raporlar planın amaç, hedefler ve öncelikler bölümünün hazırlık aşamasında değerlendirilmiştir.

Çalıştaylarla yeniden şekillendirilen taslak Mevcut Durum, 25 Mart 2010 tarihinde yapılan Kalkınma Kurulu Toplantısı'nda kurul üyeleri ile paylaşılmıştır. Hem kurul esnasında hem de sonrasında eleştiriler ve görüşler alınmıştır. Mevcut Durum ile uyumlu bir biçimde GZFT bölümü de revize edilmiştir.

2. VİZYON, AMAÇ, HEDEFLER VE ÖNCELİKLERİN BELİRLENMESİ

Plan hazırlık sürecinde literatür taramasında elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Bu bilgilere dayalı olarak oluşturulan Mevcut Durum ile vizyon, amaç, hedef ve öncelikler paydaşların görüşüne sunulmuştur. Ayrıca paydaş ziyaretleri, sektörel toplantılar ve ilçe toplantıları düzenlenerek, ilave görüşler plana yansıtılmıştır.

2.1. Paydaş Ziyaretleri

Literatür incelemeleri, çalıştaylar ve Kalkınma Kurulu toplantılarından elde edilen veriler ışığında bölgede tarım, sanayi, turizm ve hizmetler sektörlerinin sorunları, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ve önceliklerin tespit edilmesinde yol gösterici olması amacıyla sorun analizi çalışması yapılmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçların paydaşların görüşüne sunulması ve önerilerinin alınması amacıyla kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerine yönelik paydaş ziyaretleri yapılmıştır. Konunun tarafları ile yüz yüze görüşmeler yapılarak standart paydaş formları doldurulmuştur. Bu formlarda yer alan görüşlerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca önerilen yeni paydaşlar da not edilmiş ve yeni görüşmeler yapılarak paydaş ağı genişletilmeye çalışılmıştır. Paydaş ziyaretlerinin ardından görüşülen paydaşların bir araya getirildiği sektörel toplantılar gerçekleştirilmiştir.

2.2. Sektörel Toplantılar

Her sektör için ayrı ayrı yapılan paydaş görüşmeleri sonrasında sektörel önceliklerin belirlenebilmesi için alt sektörler temelinde de toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılarda ilgili sektörün sorunları ve ileriye yönelik olarak geliştirilebilecek proje ve faaliyet alanları ile ilgili sektör temsilcilerinin görüşleri alınmıştır.

2.3. İlçe Toplantıları

Bölge planı hazırlıkları kapsamında ayrıca ilçe toplantıları da düzenlenmiştir. Bu toplantılarda ilçelerin sorunları, potansiyelleri ve ihtiyaçları bizzat yerinde yapılan toplantılarla tespit edilmiş ve raporlanmıştır. Ayrıca katılımcılara ilçelerinin mevcut durumlarının, potansiyellerinin, güçlü ve zayıf yönlerinin sorulduğu anketler de yapılmış, bu anketlerden GZFT analizinde ve amaçlar, hedefler ve öncelikler kısmında yararlanılmıştır.

Bölgenin mevcut durumu tespit edildikten sonra bölge planının vizyon, amaç ve hedeflerini belirleme sürecine geçilmiştir. Bölgenin kalkınmasına yön verecek vizyon, amaç ve hedefler; Mevcut Durum Analizi, GZFT analizi, çalıştaylar, sektörel toplantılar, saha ziyaretleri ve ilçe toplantıları sonucunda hazırlanan raporlar temel alınarak belirlenmiştir.

Yapılan bütün bu çalışmalar, 17-18 Şubat 2011 tarihinde yapılan Kalkınma Kurulu toplantısında kurul üyelerinin görüş ve önerilerine sunulmuştur. Belirlenen vizyon, amaç ve hedefler Kalkınma Kurulunda kabul edilmiştir.

Bölge planı çalışmaları sırasında görüşlerine başvuru- rulan paydaşların listesi EK 3'te verilmiştir.

MEVCUT DURUM

1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NE GENEL BAKIŞ

Türkiye'nin kuzeydoğusunda (38° 16'-42° 35'D; 39° 02'-40° 57'K) yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi kuzeyden TR90, güneyden TRB1, doğudan TRA2, batıdan TR72 ve güneydoğudan TRB2 Düzey 2 Bölgeleri ile çevrelenmektedir. Bölge, komşu ülkelerle sınırı olmasa da İran, Azerbaycan ve Gürcistan'a oldukça yakındır. Bölgenin kuzeyden Karadeniz'e yakınlığı ile Türkiye'nin doğu sınırı girişinden başlayarak en büyük yerleşim ve ticaret merkezi (Erzurum) bölge içinde yer almaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi topoğrafik olarak büyük oranda yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir (Şekil 2). Bölgenin yaklaşık %60'ı dağlarla kaplıdır. Bu topoğrafik yapı yerleşim yerlerinin dağlar arasında kalan düzlüklerde kurulmasına, bölge içi ve dışı ulaşım bağlantılarının zayıf olmasına sebep olmuştur. Bölgede yükseltiye bağlı olarak oluşan sert iklim şartları ve bitki çeşitliliği farklı turizm tipleri ve hayvancılık açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır.

Şekil 2. TRA1 Düzey 2 Bölgesi topografik yapısı.

Bölgenin toplam yüzölçümü 40.842 km² olup, bölge Türkiye yüzölçümünün %5,2'sini oluşturmaktadır. Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en küçük illeri arasında yer alan Bayburt ile en büyük dördüncü ili olan Erzurum bölgede yer almaktadır.

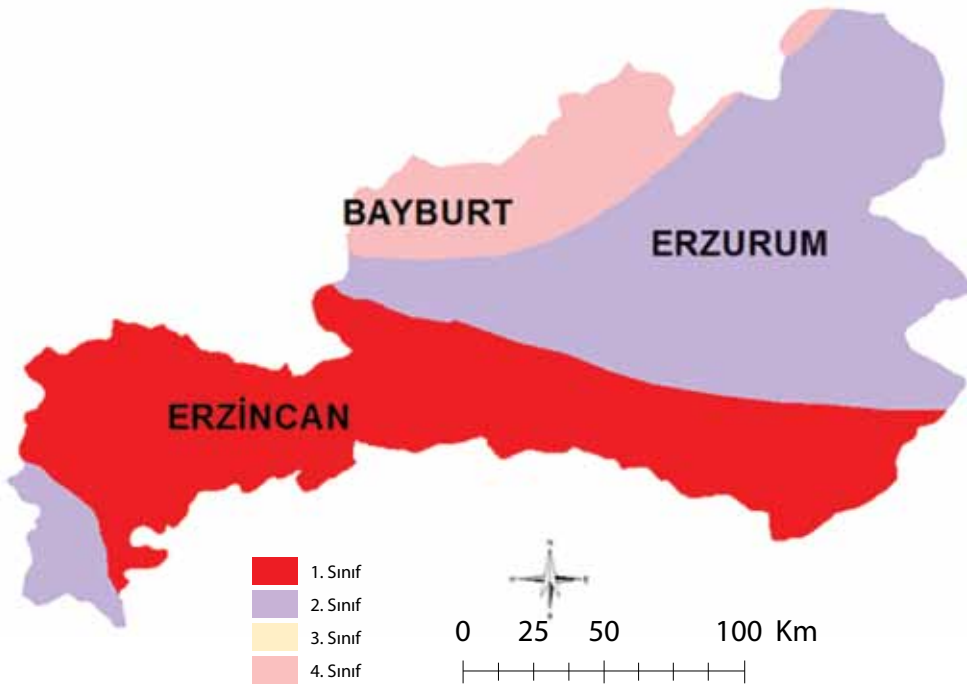
Bölge illerinin arazi kullanım dağılımları Tablo 1'de özet olarak verilmiştir. Bölgede çayır-mera alanlarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Türkiye çayır-mera alanlarının %15,7'si TRA1 Bölgesi'nde yer almaktadır.

Bölgede 3 il, 30 ilçe, 73 belediye ve 1665 köy yer almaktadır. Bölge sınırları içerisinde bir Büyükşehir Belediyesi (Erzurum) mevcuttur.

Bölgede Erzincan ilinin tamamına yakını ve Erzurum'un Çat, Hınıs ve Karaçoban ilçeleri 1. derece deprem kuşağındadır (Şekil 3) ve zaman zaman büyük depremler (1939 ve 1992 Erzincan, 1983 Erzurum depremleri gibi) yaşanmıştır.

Tablo 1. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Arazi Kullanımları (TKB 2007).

Parametre	ERZURUM	ERZİNCAN	BAYBURT	TRA1	TÜRKİYE
Arazi Yüzölçümü (ha)	2.533.000	1.172.700	373.900	4.079.600	78.356.238
Çayır Mera Alanı (ha)	1.622.520	452.562	216.362	2.291.444	14.616.700
Tarım Alanı (ha)	460.252	202.704	131.995	794.951	26.013.732
Orman ve Fundalık (ha)	231.657	106.534	14.631	352.822	20.703.000
Diğer Araziler (ha)	202.303	428.500	10.912	640.383	17.022.806

Şekil 3. Bölgedeki deprem kuşakları (UNDP, YTÜ, DPT ve AÜ 2005).

Bölgede genel olarak uzun ve soğuk kış şartlarının hakim olduğu karasal iklim özellikleri görülmektedir. Yükseltisi ve deniz etkisine kapalı oluşu nedeniyle Erzurum ve Bayburt illerinde daha sert karasal iklim özellikleri hüküm sürerken daha düşük yükseltiyeye sahip olan Erzincan kent merkezi ve çevresinde iklim daha yumuşaktır. Bölge genelinde düşük yükselti ve korunaklı alanların var oluşu (Erzurum'un kuzey ilçeleri ve Erzincan'ın Kemaliye ilçesi gibi) mikroklima sahalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tür mikroklima alanlarında seracılıktan meyveciliğe ve süs bitkileri yetiştiriciliğine kadar çok çeşitli tarımsal üretim tipleri yapılabilmektedir. Bu nedenle bölge içerisinde tarımsal ürün çeşitliliği oldukça zengindir.

Genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan İran-Turan Floristik Zonu TRA1 Bölgesi'nde de etkisini göstererek yükselti farkları ile birlikte bitki örtüsü çeşitliliğinin artmasına sebep olmaktadır. Bölgede her ne kadar bozkır-step vejetasyonu hakim olsa da çayır-mera ve ormanlık alanlar da önemli bir varlık göstermektedir. Bitki çeşitliliğinin fazla oluşu bölgeyi endemizm açısından çok önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu bitki örtüsü içerisinde ekonomik değeri yüksek olan tıbbi aromatik türler de yer almaktadır. Bölgede bozulmamış doğal alanlarda yabani meyve ve ot varlığının oldukça fazla olmasına rağmen, kırsalda bu potansiyelden yeterince faydalanılamamaktadır. Sadece çok sınırlı sayıda bitki türünden doğadan toplama yoluyla yararlanılmakta, bu varlıklara dair alternatif teknolojiler kullanılamamaktadır. Ancak çok küçük ölçekte de olsa organik yerel ürünler üretmede yabani meyve potansiyelinden yararlanılmaktadır.

Bölge içerisinde çeşitli özellikleri nedeniyle koruma altına alınmış alanlar da mevcuttur. Erzurum'da Oltu, Vernecik Dağı ve Pazaryolu Doğal Hayatı Koruma Alanı, Tortum Gölü ve Erzurum Ovası sulak alanları, Erzincan'da Girlevik Şelalesi ile Otlukbeli Gölü (doğal sit alanı) ve Bayburt'ta Çımağıl Mağarası, Helvaköy Mağarası ve Sırakayalar Şelalesi önemli koruma alanlarıdır. Bölgede ayrıca Önemli Kuş Alanı ilan edilmiş yerler de mevcuttur. Bu tür doğal koruma alanlarının bölge içindeki varlığı giderek önemi artan doğa ve su sporları (başta rafting ve kuş gözlemciliği) gibi alternatif turizm faaliyetlerinin bölgede yapılabilmesi ve tanıtılması açısından büyük katkılar sağlamaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, hakim iklim tipi ve coğrafi konumu nedeniyle zengin su potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin en önemli akarsularından Çoruh, Aras ve Fırat nehir havzalarının başlangıç noktasında bulunan ve bu havzaların önemli bir bölümünü bünyesinde barındıran bölgede, pek çok yüzeysel ve yeraltı su kaynağı bulunmaktadır. Karasu Nehri, Aras Nehri, Tortum Çayı, Hınıs Çayı, Oltu Çayı ve Çoruh Nehri gibi debisi yüksek akarsulardan sulama, enerji üretimi (HES) ve su sporları gibi çok çeşitli amaçlarla yararlanılmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde büyük göller bulunmamakla birlikte turistik ve rekreasyon amaçlı kullanılan Tortum, Munzur ve Otlukbeli Gölleri; enerji üretimi ve sulama için kullanılan Kuzgun, Tercan ve Keban Baraj gölleri bölgenin önemli su

yüzeyleridir. Bölgede gerek göllerde gerekse akarsularda rafting, kano, yelkenli gibi su sporları faaliyetleri yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ilgi çekmekte, hem eğlence amaçlı hem de profesyonel müsabakalar ile bu sporlar aktif olarak yapılmaktadır. Örneğin, bölge 1992 yılındaki Dünya Rafting Şampiyonası'na ev sahipliği yapmıştır. Bununla beraber, bölgenin en önemli potansiyelleri arasında yer alan su ve doğa sporlarına uygun alanlar, bu faaliyetlerin yeterince tanınmaması, tanıtılamaması ve halkın bu faaliyetlerden gelir elde edebileceğine inanmaması gibi nedenlerle ekonomik katkı sağlayacak seviyede değerlendirilememektedir. Bazı alanlarda enerji üretim amaçlı kullanımlar nedeniyle akarsuların bu özellikleri nispeten zayıflasa da (Erzurum'un İspir ilçesi), bölge geneli doğa ve su sporları açısından çok zengin bir potansiyeli barındırır.

Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu fay hatlarının kesişim noktasında yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi doğal madensuyu (Kopdibi Mahallesi, Kurucakol, Aydıntepe ve Böğert gibi) ve jeotermal kaynaklar bakımından da zengin bir potansiyele sahiptir. Erzurum ve Erzincan'da yoğunlaşan kaynaklar arasında, Erzincan'da bulunan 24°C sıcaklık ve 42 lt/sn debisiyle Kaynarca Kaynağı ve 31°C sıcaklık ve 1 lt/sn debisiyle Ilıca jeotermal kaynakları yer almaktadır (ÇOB 2009c).

Erzurum'da bulunan Aziziye (Ilıca) ve Pasinler jeotermal alanları, bölgede termal otel ve kaplıca gibi mevcut tesisleşmenin olduğu alanlardır. Erzurum'un jeotermal kaynak potansiyeli Tablo 2'de gösterilmiştir. Bölgenin termal potansiyeli MTA'nın yaptığı ve yaptırdığı çalışmalarla tespit edilmektedir. Halihazırda açılan jeotermal su kuyularının debi ve su özellikleri termal tesis oluşturacak, seracılık ve ısıtma gibi aktivitelerde kullanılacak seviyelerdedir. Buna rağmen tesisleşme ve yatırım imkanları sağlanamadığı için bu potansiyelden yeterince yararlanılamamaktadır. Bu konuda Erzurum İl Özel İdaresinin mevcut kaynakların sularını Palandöken ve Konaklı Kış Sporları Merkezlerine taşıma girişimleri mevcuttur.

Tablo 2. Erzurum'da Bulunan Önemli Termal Alanlar (KUDAKA 2010).

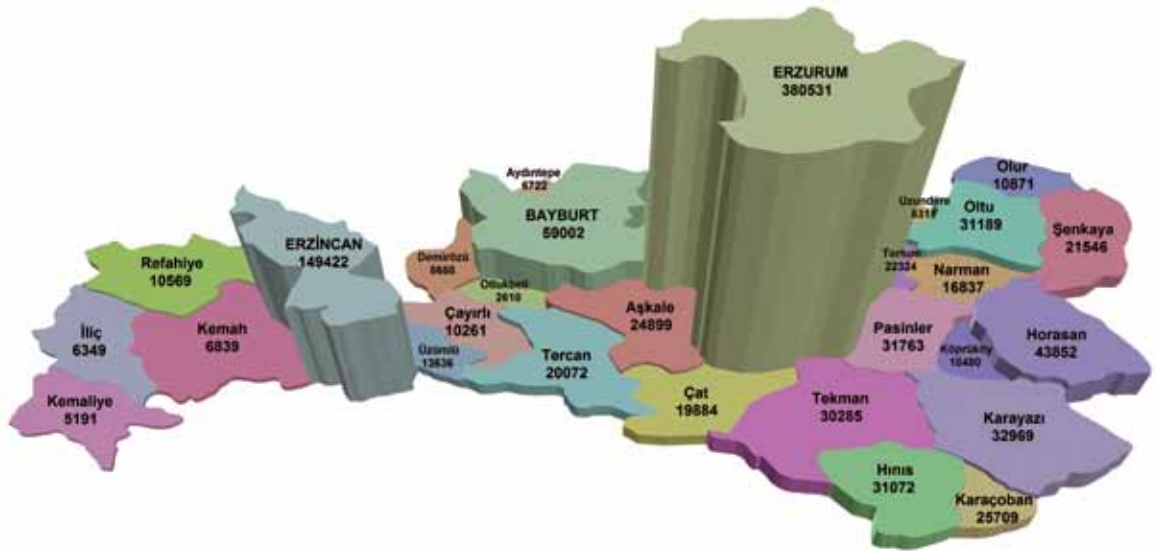
Yeri	Sıcaklık (°C)	Debi (lt/sn)	Açıklama
Pasinler (sondaj)	40-43	325	Termal otel ve Kaplıca
Aziziye (sondaj)	38	75	Termal otel ve Kaplıca
Köprüköy	27	10	Çamur havuzları
Akdağ	30	5	İlkel tesis mevcut
Arzuti	31	5	İlkel tesis mevcut
Meman (Tekman)	45	2	İlkel tesis mevcut
Hamzan (Tekman)	56	12	İlkel tesis mevcut
Çimenözü (Çat)	58	5-10	İlkel tesis mevcut
Hızırılıyas (Horasan)	57	11	İlkel tesis mevcut
Hamamderesi-Küçükütü	30	22	Tesis mevcut değil
Kösemehmet	25	10	Tesis mevcut değil
Hölenk (Çat)	32	4	Tesis mevcut değil
Olur	38	5	Tesis mevcut değil

2. BEŞERİ SERMAYE

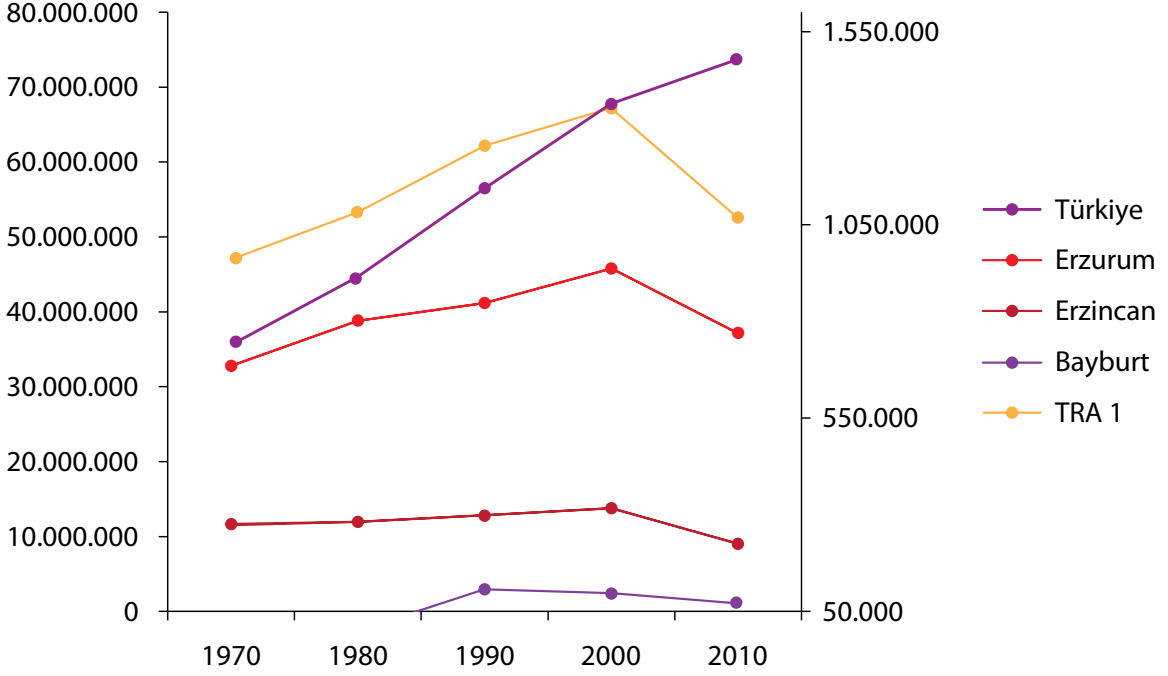
2.1. Nüfus ve Demografik Yapı

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, 2010 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne göre 1.068.446 kişilik nüfusa sahiptir. Bölgenin en kalabalık ili olan Erzurum'un nüfusu 769.085 kişi iken Erzincan 224.949, Bayburt ise 74.412 kişilik bir nüfusu barındırmaktadır. Bölgede nüfus dağılımları Şekil 4'te verilmiştir.

Bölge nüfusu Türkiye nüfusunun %1,40'ını oluşturmaktadır. Bölgede nüfusun 1970-2000 yılları arasında artış göstermesine rağmen, 2000-2010 yılları arasında Türkiye nüfusedeki artışa zıt bir biçimde, son on yıllık dönemde ivme kazanan göçle beraber hızlı bir biçimde azalma eğilimine girmiştir (Şekil 5). Bu durum bölge nüfusunun toplam ülke nüfusu içindeki payının azalmasına neden olmuştur.

Şekil 4. TRA1 Bölgesi nüfus dağılımı.

Şekil 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfus seyri.

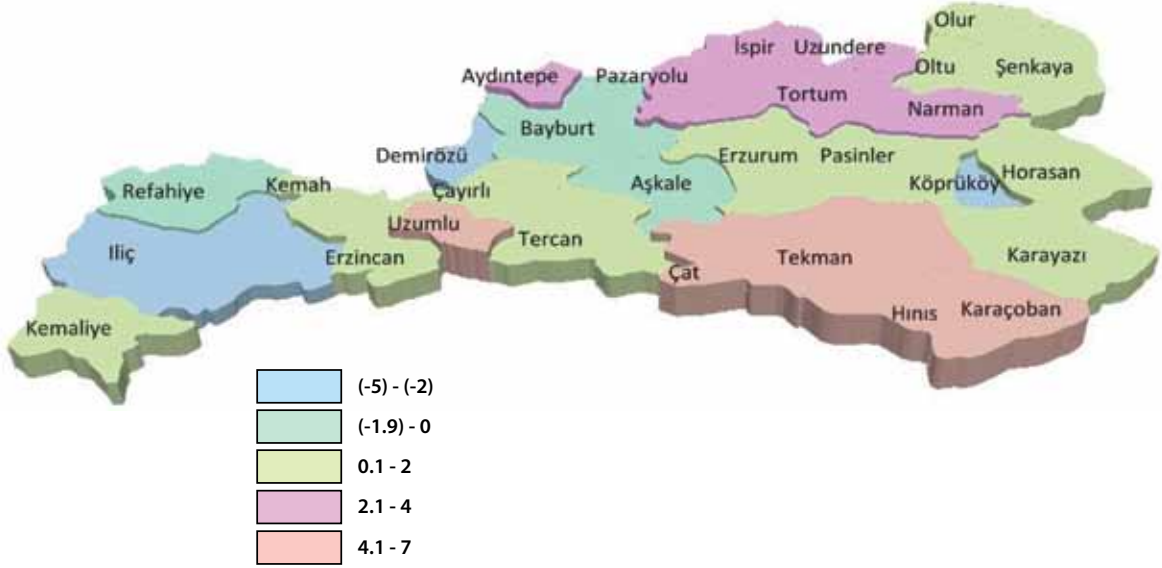
Bölgeye ait bazı demografik göstergeler Tablo 3'te verilmiştir. Erzincan, Türkiye'de bir önceki yıla göre en yüksek nüfus artışı olan ilk üç il arasında yer almaktadır. Buna rağmen, bölgenin yıllık ortalama nüfus artışı ve nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının altındadır. Bölgede hanehalkı büyüklüğü Türkiye ortalamasına yakın olup, şehirli ve kırsal nüfus oranları ortalamanın oldukça altındadır.

Tablo 3. TÜİK Verilerine Göre Erzurum, Erzincan, Bayburt İllerinin Demografik Göstergeleri (TÜİK 2011).

Değişken	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Türkiye
Toplam Nüfus *	769.085	224.949	74.412	73.722.988
Yıllık Ortalama Nüfus Artışı **	-1,0	12,5	-12,8	1,6
Nüfus Yoğunluğu*	31	18	20,00	96
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü*	5,73	5,04	5,61	4,5
Şehirli Nüfus **	59,8	54,35	42,48	76,3
Kırsal Nüfus **	40,2	45,65	57,52	23,7

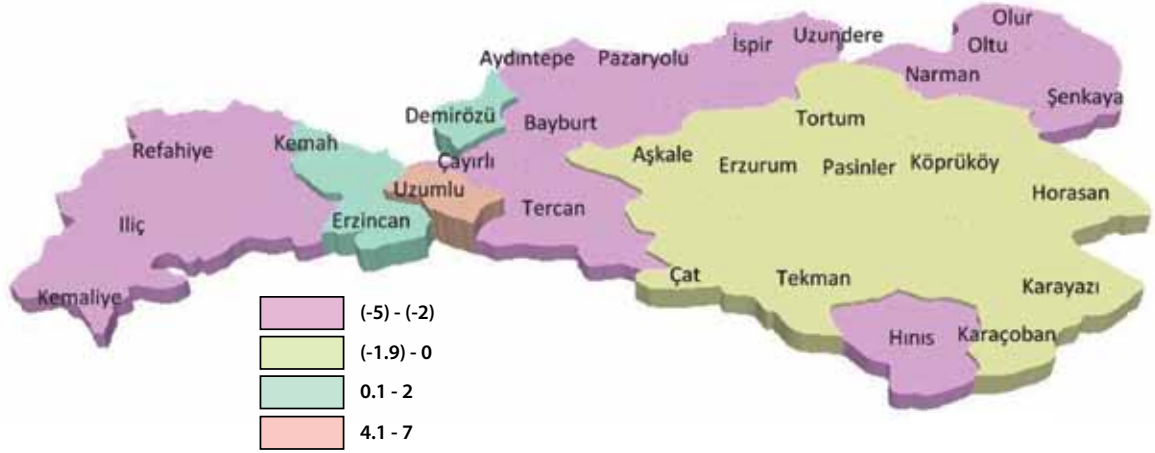
* Kişi; ** %.

Bölgeye ait bazı demografik göstergeler ele alındığında ortaya çıkan sonuçlar bölge içi ve bölge dışı göç sorununa işaret etmektedir. Kentsel nüfus artış hızlarının verildiği dağılım haritasına göre (Şekil 6), bölge genelinde nüfus artışının ilçe merkezlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kent merkezlerinde ise nüfus artış oranı bazı ilçelere göre daha düşüktür. Bayburt'ta kent merkezi nüfusu azalma eğilimindedir. Erzurum'un güney ve kuzey ilçelerinde ilçe nüfuslarındaki artış genelde yüksek doğum oranı ve kırsal göçten kaynaklanırken, kuzey ilçelerinde ilçe merkezlerinde yaşanan artışa genelde bu alanların doğal cazibesinden kaynaklanan tersine göç neden olmaktadır. Genelde emekli olan kişilerin eskiden yaşadıkları yerlere geri dönmeleri ile oluşan bu artış ilçelerde yaşlı nüfusun artmasına da neden olmaktadır. Kent merkezlerinin nüfusunda yaşanan düşük artış veya azalma daha çok bölge dışına olan göçle izah edilebilmektedir.

Şekil 6. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kentsel nüfus artış hızı mekansal dağılımı (%).

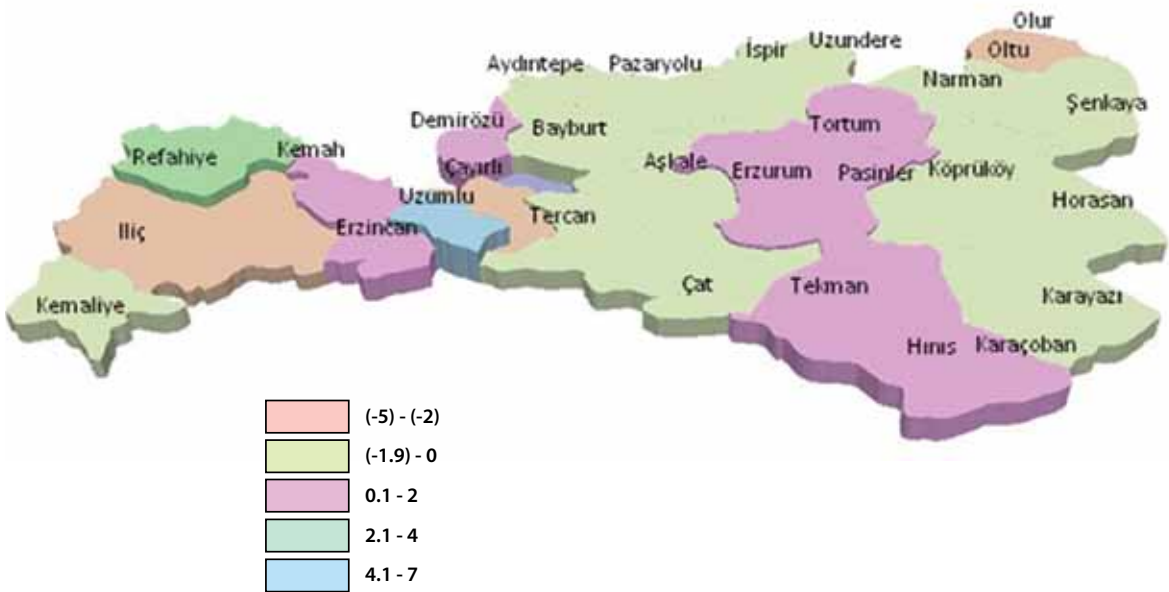
Bir diğer gösterge olan kırsal nüfus artış hızı ise kentsel nüfus artışıyla tam tersi bir seyir takip etmektedir (Şekil 7). Bölgenin hemen hemen tamamında kırsal nüfusun azaldığını görmek mümkündür. Kırsaldan il ve ilçe merkezlerine ve bölge dışına doğru nüfus hareketi nedeniyle bölgenin bazı kırsal yerleşim alanları boşalmış, tarım ve hayvancılık faaliyetleri durma noktasına gelmiş ve tarımsal araziler atıl kalmıştır. Bunun yanında kırsaldan kentsel alanlara doğru göç sonucu kentsel alanların sosyal ve fiziki altyapıları yetersiz kalmaktadır.

Şekil 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kırsal nüfus artış hızı (%) mekansal dağılımı.

Toplam nüfus artış hızına bakıldığında (Şekil 8) bölge içerisinde il ve ilçe merkezlerine doğru olan göçün bölge genelinde ise bölge dışına doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bölge içerisinde nüfus artış hızları çok düşük seviyelerdedir.

Ekonomik olarak bağımlı nüfus kabul edilen 0-14 (genç) ve 65+ (yaşlı) yaş grubundaki nüfusun 15-64 yaş grubundaki (üretken) nüfusa oranı bölge genelinde Türkiye ortalamalarından yüksektir (Tablo 4). Bu durum bakıma muhtaç genç ve yaşlı nüfusun gereksinimlerinin (okul ve hastane gibi) sağlanması açısından bölgeye yapılacak yatırımlar hakkında bilgi vermektedir.

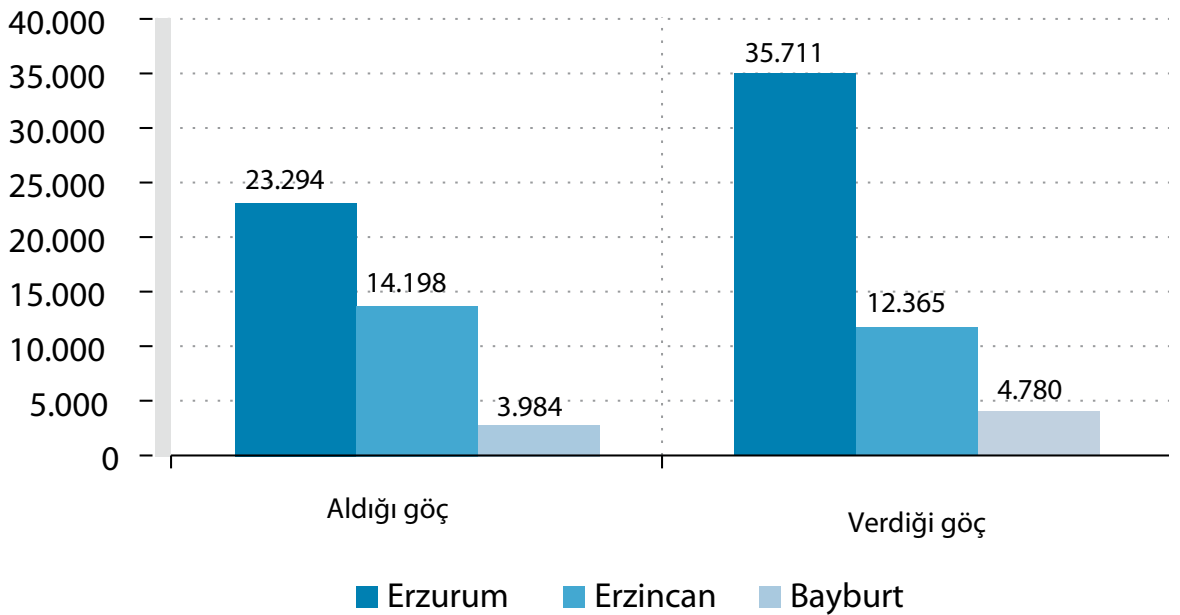

Şekil 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi toplam nüfus artış hızı (%) mekansal dağılımı.

Tablo 4. Bölgenin Yaş Bağımlılık Oranları.

Bölge Adı	Yaş Grubu			Bağımlılık Oranları		
Parametre	0-14	15-64	65+	Genç	Yaşlı	Toplam
Erzurum	234.353	480.543	54.189	48,8	11,3	60,0
Erzincan	49.168	153.200	22.581	32,1	14,7	46,8
Bayburt	19.173	47.860	7.379	40,1	15,4	55,5
TRA1	302.694	681.603	84.149	44,4	12,3	56,8
Türkiye	18.878.582	49.516.670	5.327.736	38,1	10,8	48,9

Bölgenin sürekli dışa göç veren bir konumda olduğu, analiz edilen demografik göstergelerin dağılımlarından da anlaşılmaktadır. Bunun yanında sayısal olarak 2009-2010 dönemi verileri incelendiğinde, Erzurum ilinin net göçünün -12.417 kişi ve net göç hızının % -16,02, Erzincan'ın net göçünün 1.833 kişi ve net göç hızının % 8,18 ve Bayburt'un net göçünün -796 kişi ve net göç hızının % -10,64 olduğu görülür (TÜİK 2010). Bölgenin göç durumu ile ilgili özet bilgiler Şekil 9'da ve Tablo 5'te verilmiştir.

Şekil 9. Bölge illerinin 2009-2010 döneminde aldığı ve verdiği göç durumu (TÜİK 2010).

Tablo 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin En Çok Göç Aldığı Ve Verdiği İller (TÜİK 2010).

İl	Göç Alınan (İl/kışı)			Göç Verilen (İl/kışı)		
Erzurum	İstanbul (4.674)	İzmir (1.743)	Ankara (1.725)	İstanbul (8.736)	Ankara (2.718)	Bursa (2.693)
Erzincan	İstanbul (3.806)	Erzurum (1.053)	Ankara (796)	İstanbul (3.647)	Ankara (947)	İzmir (575)
Bayburt	İstanbul (956)	Ankara (257)	Trabzon (217)	İstanbul (1.366)	Ankara (328)	Bursa (281)

2.2. Eğitim

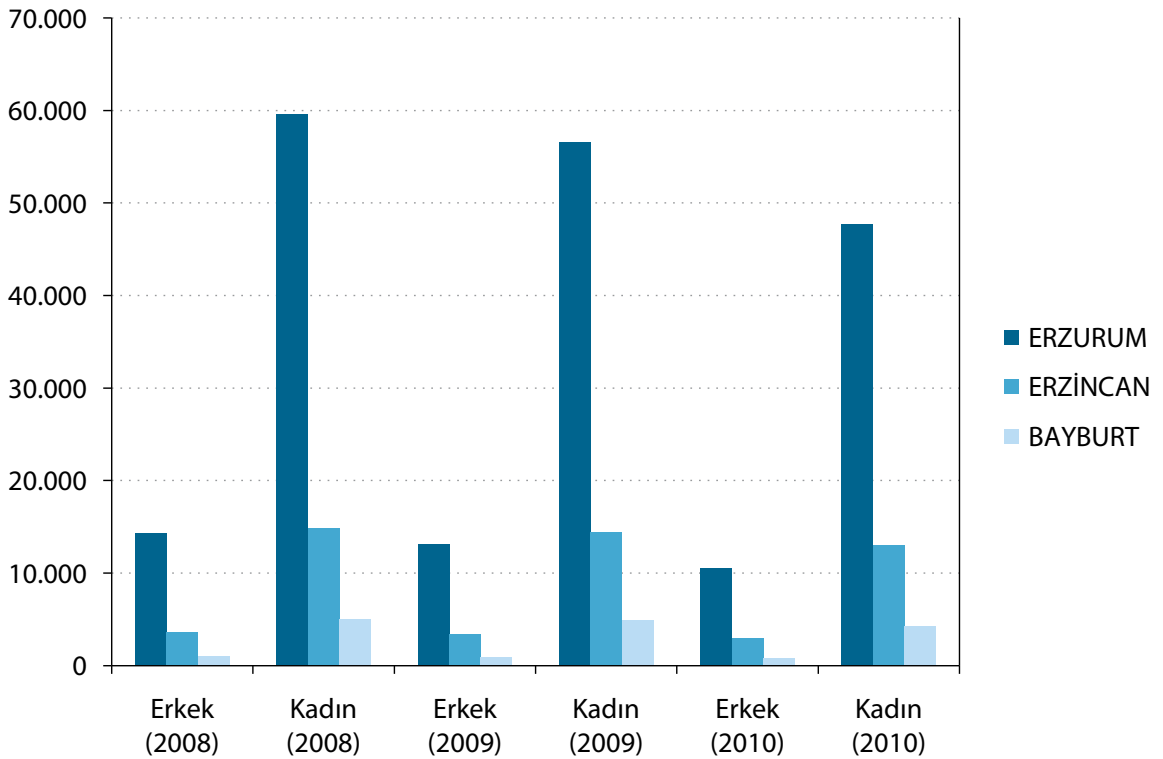
2.2.1. Örgün Eğitim

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, eğitim sektörünün gelişmişliği konusunda yapılan sıralamada Düzey 2 Bölgeleri arasında 22. sırada yer almasına rağmen (DPT 2003), son yıllarda bölge genelinde tüm eğitim seviyelerinde okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında nispi bir artış gözlenmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Tüm Eğitim Düzeyleri Toplamında Okul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayısı (TÜİK 2010).

Parametre	Yıllar/İller	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Toplam Okul Sayısı	2006	1.257	358	195
	2007	1.303	357	192
	2008	1.387	331	185
	2009	1.620	332	182
	2010	1.606	333	183
Toplam Öğretmen Sayısı	2006	7.797	2.427	925
	2007	8.935	2.634	1.006
	2008	8.970	2.545	930
	2009	10.147	2.781	1.010
	2010	10.796	2.822	987
Toplam Öğrenci Sayısı	2006	182.126	45.226	17.863
	2007	178.542	44.199	17.125
	2008	182.613	45.495	17.001
	2009	195.156	46.744	17.606
	2010	200.276	48.199	17.774

Bölgede 6 yaş üstü okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 17.440 iken kadın sayısı 75.540'dır. 15 yaş üzerinde okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 17.370, kadın sayısı ise 75.084'tür. Türkiye genelinde ise 6 yaş üzeri okuma yazma bilmeyen erkek sayısı 910.395 iken kadın sayısı 3.730.553'tür. Bu da göstermektedir ki Türkiye'deki 6 yaş üzeri okuma yazma bilmeyen erkek ve kadınların yaklaşık %2'si TRA1 Bölgesi'ndedir. Bölgenin ülke nüfusunun %1,40 gibi oldukça düşük bir oranını barındırdığı düşünüldüğünde okur-yazarlık açısından problemlerin var olduğu görülebilir. Bölgede okuma yazma bilmeyen kadın ve erkekler arasındaki oran Türkiye genelinden daha fazladır. Bir başka deyişle, bölgede okuma yazma bilmeyen kadınların sayısı erkeklerden çok daha fazladır (Şekil 10). Bölge genelinde okur-yazarlık oranı özellikle Erzurum'un güney ilçelerinde daha düşüktür (Şekil 11).

Şekil 10. Bölgede okuma yazma bilmeyen erkek ve kadın sayıları (TÜİK 2010).

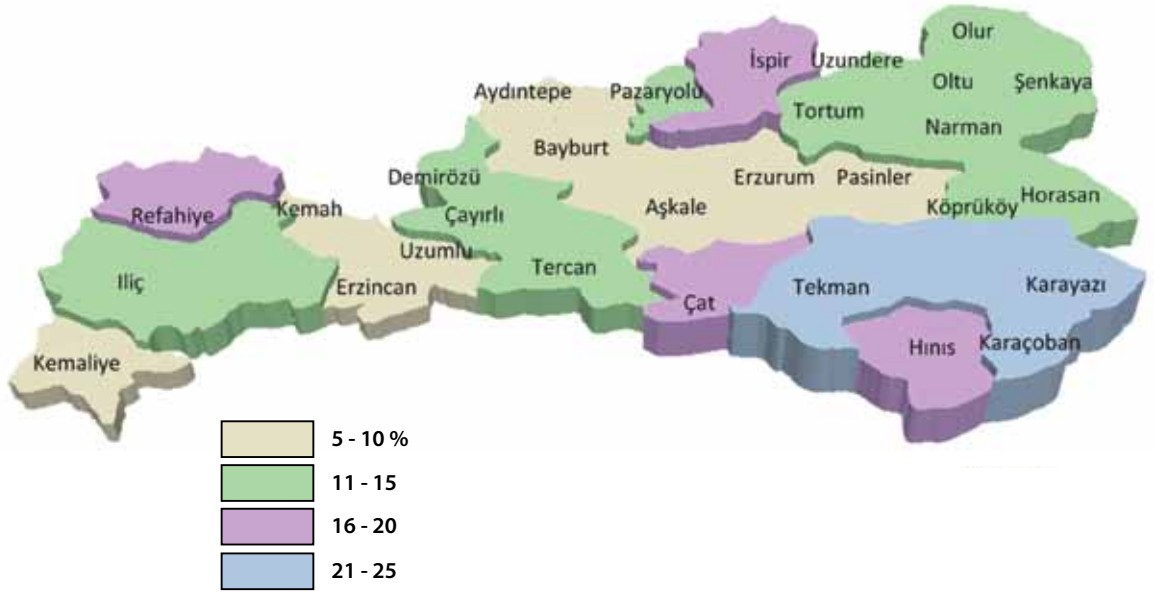
Türkiye'ye paralel olarak, bölgede okul öncesi eğitimde okullaşma oranı ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı her geçen yıl artmaktadır. Tablo 7 ve 8'de okul öncesi eğitime ait bölgesel göstergeler incelenecek olursa bölgenin Türkiye ortalamasına göre durumunun nispeten iyi olduğu görülebilir.

Tablo 7. Okul Öncesi Eğitim İstatistikleri (TÜİK 2009).

2009/10 Eğitim-Öğretim Dönemi	Okullaşma Oranı (%)	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Kişi)
Erzurum	41,55	32
Erzincan	45,14	21
Bayburt	59,32	25
TÜRKİYE	38,55	23

Tablo 8. Okul Öncesi Öğretimde Okul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayısı.

Parametre	Yıllar/İller	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Okul Öncesi Okul Sayısı	2006	123	114	58
	2007	201	122	60
	2008	302	108	56
	2009	537	116	53
	2010	541	119	56
Okul öncesi Öğretmen Sayısı	2006	287	86	33
	2007	168	100	38
	2008	241	100	30
	2009	431	143	61
	2010	574	156	65
Okul Öncesi Öğrenci Sayısı	2006	3.467	2.496	1.028
	2007	6.143	2.570	1.025
	2008	9.357	2.553	977
	2009	13.674	2.901	1.469
	2010	13.469	3.238	1.189

Şekil 11. TRA1 Düzey 2 Bölgesi okur-yazar olmayan kişilerin oranı .

Bölgede son yıllarda artan kırsal kesimden kent merkezlerine yönelik yoğun göç nedeniyle ilköğretim okulu ihtiyacı daha çok kent merkezlerinde yoğunlaşsa da ilköğretimde okullaşma oranı, Türkiye ortalamasının çok fazla altında yer almamaktadır (Tablo 9).

Tablo 9. İlköğretimde Okullaşma Oranları (TÜİK 2010).

Parametre	İller/Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Türkiye
Erkeklerde Net Okullaşma Oranı (%)	2007	95,14	96,10	97,50	98,53
	2008	93,43	96,60	96,58	96,99
	2009	96,45	96,76	97,20	98,47
	2010	96,77	97,12	98,60	98,59
Kızlarda Net Okullaşma Oranı (%)	2007	90,92	95,50	96,91	96,14
	2008	91,75	95,88	96,47	95,97
	2009	96,04	96,73	97,51	97,84
	2010	96,82	96,89	97,42	98,22
Toplam Net Okullaşma Oranı (%)	2007	93,08	96,25	97,21	97,37
	2008	92,61	96,75	96,53	96,49
	2009	96,25	97,01	97,35	98,17
	2010	96,80	97,21	98,03	98,41

Bölge içerisinde ilçe ve kent merkezlerine ve bölge dışına gerçekleşen yoğun göç sebebiyle ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları ve derslik başına düşen öğrenci sayıları her üç ilde de Türkiye ortalamasının altındadır (Tablo 10 ve 11). Erzurum’da ilköğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısının en fazla olduğu ilçeler nüfus artışının fazla olduğu Karaçoban (38) ve Tekman (37), göç alan Palandöken (36); Erzincan’da ise okul sayısının nispeten yetersiz olduğu Çayırli (32), Kemaliye (27) ve İliç (26) şeklindedir (İl Milli Eğitim Müdürlükleri 2010).

Tablo 10. İlköğretimde Derslik Ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (MEB 2010).

2009/10 Eğitim-Öğretim Dönemi	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Kişi)	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Kişi)
Erzurum	27	18
Erzincan	19	16
Bayburt	16	15
TÜRKİYE	32	22

Tablo 11. İlköğretim Düzeyinde Okul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayısı (TÜİK 2010).

Parametre	İller/Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt
İlköğretim Okul Sayısı	2006	1.032	193	121
	2007	1.001	184	117
	2008	985	170	113
	2009	976	163	113
	2010	956	161	111
İlköğretim Öğretmen Sayısı	2006	5.578	1.596	649
	2007	6.850	1.752	740
	2008	6.683	1.689	689
	2009	7.469	1.806	723
	2010	7.796	1.789	681
İlköğretim Öğrenci Sayısı	2006	143.940	31.363	13.108
	2007	139.342	30.480	12.506
	2008	134.964	29.726	11.846
	2009	139.139	29.142	11.405
	2010	138.974	28.799	11.146

Bölge, Erzincan ili dışında ortaöğretimde okullaşma oranı bakımından Türkiye ortalamasının altındadır. Ortaöğretimde okullaşma oranı cinsiyet açısından incelendiğinde, erkek nüfusta okullaşma oranının kadın nüfusa göre oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Zorunlu olan ilköğretimden sonra özellikle kız öğrencilerin toplam okullaşma oranları içindeki payları hızlı bir düşüş göstermektedir. Erzurum'da ortaöğretimde toplam okullaşma oranı (%52,59); hem erkeklerin, hem bölgenin, hem de Türkiye'nin okullaşma oranının çok gerisinde kalmıştır (Tablo 12).

Tablo 12. Ortaöğretimde Okullaşma Oranları (TÜİK 2010).					
Parametre	İller/Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Türkiye
Erkeklerde Net Okullaşma Oranı (%)	2007	51,48	82,01	67,13	61,17
	2008	50,99	82,69	66,11	60,63
	2009	56,30	87,80	72,50	67,55
	2010	60,23	90,99	78,81	72,35
Kızlarda Net Okullaşma Oranı (%)	2007	35,06	64,70	42,44	55,81
	2008	36,42	66,07	42,96	56,30
	2009	40,61	71,04	51,92	62,21
	2010	44,54	74,31	57,62	66,14
Toplam Net Okullaşma Oranı (%)	2007	43,50	73,49	55,21	58,56
	2008	43,87	74,47	54,99	58,52
	2009	48,65	79,44	62,60	64,95
	2010	52,59	82,68	68,53	69,33

Ortaöğretimde hem derslik başına düşen öğrenci sayısı hem de öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bakımından bölge Türkiye geneline kıyasla iyi bir durumda görülmektedir. Ancak, bu durumun yoğun göç ve kız çocukların okula gönderilmemesi gibi nedenlerle okula giden öğrenci sayısının azlığından kaynaklandığı söylenebilir (Tablo 13).

Tablo 13. Ortaöğretimde Derslik Ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları (MEB 2010).		
2009/10 Eğitim-Öğretim Dönemi	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Kişi)	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Kişi)
Erzurum	27	16
Erzincan	23	16
Bayburt	20	18
Türkiye	33	18

Bölgede 4 devlet üniversitesi bulunmaktadır. Erzurum'da 2006 yılında Erzurum Üniversitesi ve Bayburt'ta 2008 yılında Bayburt Üniversitesi kurulmuştur. Erzurum'da ise 1957 yılında Atatürk Üniversitesi ve 2010 yılında Erzurum Teknik Üniversitesi kurulmuş olup; Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma, Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı tarafından Erzurum Ticaret ve Teknoloji Üniversitesi'nin kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Köklü bir geçmişe sahip olan Atatürk Üniversitesi öğretim elemanı ve öğrenci sayısı bakımından Türkiye'nin önemli üniversiteleri arasında yer almaktadır. Başta Atatürk Üniversitesi olmak üzere, yeni kurulan ve gelişim süreçlerini tamamlamaya çalışan bölge üniversiteleri bölgede envanter tespiti, yenilikçilik, girişimcilik ve proje hazırlama gibi pek çok konuda oldukça etkin çalışmakta ve sahip oldukları öğrenci potansiyeli ile de bulundukları il ve ilçelere ekonomik ve sosyal canlılık katmaktadırlar. Bölge üniversitelerine ait özet bilgiler Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Bölge Üniversitelerine Ait Bazı Bilgiler (TÜİK 2010).

Üniversite	Fakülte	Enstitü	Yüksekokul	Merkez	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent	Öğretim Üyesi	Öğrenci
Atatürk Üniversitesi	19	7	15	18	359	282	572	1.210	46.655
Erzurum Üniversitesi	7	3	9	14	7	19	79	161	10.873
Bayburt Üniversitesi	3	2	2	-	5	3	21	51	3.592

Bölge içerisinde yükseköğrenim gören ve görmüş kişi sayısı da yıllar itibarıyla artış göstermektedir. Yükseköğrenim çağına gelen kişilerin üniversite sınavlarına hazırlık eğitimi almaları nedeniyle bölgede özel öğretim sektörü de oldukça fazla mesafe kat etmiştir. Hem bölge üniversitelerinde hem de bölge dışında yükseköğrenim gören öğrenciler de bölgenin sosyal ve ekonomik gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Bölgenin yükseköğretimdeki öğrenci sayısı ile ilgili bazı veriler Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Yükseköğretim Kurumlarındaki Öğrenci Sayıları (TÜİK 2009).

Bölge Adı	Okuyan Toplam	Okuyan Erkek	Okuyan Kadın	Mezun Toplam	Mezun Erkek	Mezun Kadın
TRA1	45.231	25.950	19.281	8.877	5.119	3.758
Erzurum	33.713	18.801	14.912	6.929	3.883	3.046
Erzurum	8.945	5.493	3.452	1.507	935	572
Bayburt	2.573	1.656	917	441	301	140

2.2.2. Yaygın eğitim

Yaygın eğitimi; halk eğitimi, çıraklık eğitimi ve uzaktan eğitim olarak sınıflandırmak mümkündür. Yaygın eğitim hizmetleri, milli eğitim müdürlüklerinin yanı sıra il ve ilçelerde halk eğitim merkezleri ve İŞKUR müdürlükleri vasıtasıyla da yürütülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki yaygın eğitim kurumları arasında mesleki eğitim merkezleri, halk eğitim merkezleri, özel dershaneler, motorlu taşıt sürücü kursları, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, özel etüt eğitim merkezleri, özel yabancı dil ve bilgisayar kursları ve öğretilebilir zihinsel engelliler iş eğitim merkezleri sayılabilir. Bölgenin yaygın eğitimdeki durumu Türkiye ile karşılaştırmalı olarak Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Yaygın Eğitim Verileri (TÜİK 2010).

	Yaygın Eğitim Kurum Sayısı	Yeni Başlayan Kurs Sayısı	Devam Eden Kurs Sayısı	Biten Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
Türkiye	13.439	7.062.429	7.009.389	6.959.395	92.976	83.708
TRA1	174	103.099	102.642	102.353	1.115	1.174

2008-2009 eğitim-öğretim yılında açılan kurslardan Erzurum'da toplam 60.970 kursiyer, Erzincan'da 3.250 kursiyer, Bayburt'ta ise 8.293 kursiyer yararlanmıştır (TRA1 Bölgesi Milli Eğitim Müdürlükleri 2010-2014 Stratejik Planları).

Bölgede yer alan İŞKUR Müdürlükleri tarafından 2010 yılı içerisinde düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarına katılım Tablo 17'de belirtildiği gibidir.

Tablo 17. 2010 Yılı İşgücü Yetiştirme Kursları (İŞKUR 2010 İstatistik Yıllığı Kitabı).

	Açılan Kurs Sayısı	Katılan Kursiyer Sayısı	Açılan İstihdam Garantili İşgücü Yetiştirme Kursları	Katılan Kursiyer Sayısı
ERZURUM	44	939	12	243
ERZİNCAN	44	902	42	951
BAYBURT	27	613	0	0

Bölgede yer alan İŞKUR müdürlüklerince bölgedeki istihdamın artırılması ve işgücü piyasasının nitelikli işgücü ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla işgücü yetiştirme kursları yürütülmektedir. İşgücü yetiştirme kursları, istihdam garantili olarak ya da kendi işini kuracaklara yönelik özürsüz ve hükümlülere de kapsayacak şekilde açılmaktadır. Grafik tasarım, Oltu taşı işlemciliği, yapı yalıtımı, bilgisayar destekli imalat (CNC), çocuk bakıcılığı, ferforje demir ustalığı, doğalgaz iç tesisatçılığı, halı dokumacılığı, seramik, sıhhi tesisatçılık, web tasarımı, büro yönetimi ve sekreterlik, bilgisayarlı muhasebe, garsonluk, ev mefruşatı, ehlam dokumacılığı işgücü yetiştirme kursları kapsamında açılan kurslardan bazılarıdır.

Bölgenin gelecekte güçlü olabileceği sektörler olan kış turizmi, doğa ve su sporları turizmi (yamaç paraşütü, rafting vb.) gibi konularda halkın bilinçlenmesini sağlayacak ve bölgeyi iyi bilen yerel rehberler yetiştirebilecek kursların olmaması bölgede potansiyeli olan turizm tiplerinin geliştirilmesi açısından olumsuz bir durumdur. Halk eğitim merkezlerinin kurs modüllerinde de bu konuyla ilgili herhangi bir başlık mevcut değildir. Ayrıca bölgede zaten zayıf olan sanayi sektöründe nitelikli işgücünün de yetersiz olması aşılması gereken bir diğer sorundur. Çünkü bölgenin önemli sanayi kuruluşlarında yeni teknolojilere geçişle beraber yetişmiş iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yetişmiş kalifiye iş gücü ise bölge içinde tutulamamaktadır.

2.3. Sağlık

Sağlık sektörünün önemli göstergelerinden olan kişi başına düşen yatak sayısı Türkiye’de on binde 25,8’dir. Bölge bu açıdan değerlendirildiğinde 2007 yılı kayıtlarına göre on bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı Erzurum’da 41,3, Erzincan’da 24,6 ve Bayburt’ta 19,6’dır. Bu sayılarla iller bazında Erzurum altıncı, Erzincan kırk birinci ve Bayburt elli yedinci sırada yer almaktadır. Bununla beraber, 2007 yılından bu yana bölgede yapılan yeni yatırımlarla kişi başına düşen yatak ve doktor sayılarının daha da arttığı rahatlıkla söylenebilir. Tablo 18’de görüldüğü üzere, üç il içerisinde sağlık hizmetleri açısından en gelişmiş il Erzurum’dur. Bölge genelinin bu parametre açısından Türkiye geneline göre iyi durumda olduğu da söylenebilir.

Tablo 18. Hastane Yatak Sayısı Ve On Bin Kişi Başına Düşen Hastane Yatak Sayısı (TÜİK 2007).

Yıl	Bölge Adı	Hastane Yatak Sayısı	On Bin Kişi Başına Hastane Yatak Sayısı*
2007	TRA1	3.914	36,6
	Erzurum	3.239	41,3
	Erzincan	525	24,6
	Bayburt	150	19,6

* Not Milli Savunma Bakanlığına ait hastaneleri kapsamaz.

Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü 2010 yılı kayıtlarına göre; Erzurum'da 1 Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 17 Devlet Hastanesi, 1 Üniversite Hastanesi, 1 özel hastane olmak üzere 20 adet yataklı hastane mevcut olup, bu hastanelerdeki yatak kapasitesi 3.239 kişidir. Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesinin bitirilmiş olması ve yatak kapasitesinin de 400'den 600'e çıkarılması, yeni açılmış olan ilçe hastaneleri ve helikopter ambulansının Erzurum'da bölgeye hizmet vermeye başlaması sağlık alanındaki olumlu gelişmelerdendir. Bayburt'ta sadece 1 Devlet Hastanesi bulunmaktadır. Erzincan'da her ilçede birer tane, merkezde 2 tane olmak üzere toplam 525 yatak kapasiteli 9 Devlet Hastanesi ve 3. Kolordu Komutanlığı'na ait 200 yataklı Askeri Hastane ile Kızılay Tıp Merkezi, 1 adet özel poliklinik ve 1 adet özel diyaliz merkezi hizmet vermektedir. 1991 yılında üniversite araştırma hastanesi olarak yapımına başlanan daha sonra Sağlık Bakanlığına devredilen eğitim ve araştırma hastanesi inşaatı devam etmektedir.

Her üç ilde de aile hekimliği sistemi uygulanmakta olup, aile sağlık merkezi başına düşen nüfusa göre iller incelenildiğinde; Bayburt ilinde merkez başına düşen hasta sayısının en az, Erzurum ilinde ise en fazla olduğu görülmektedir.

Erzurum sağlık hizmetleri bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nin merkezi konumundadır. Bu özelliği dolayısıyla, özellikle kent merkezinde oluşan insan hareketliliği ekonomik ve sosyal yönden kente katkılar sağlamaktadır. Ayrıca Erzurum'da hizmete giren Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) çağrı merkezinin il istihdamına katkısı da önemli düzeydedir. Bölgede sağlık sektörüne kamu yatırımlarının yoğunlaşması ve Erzurum'da Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında yapılması planlanan Kampus Hastaneleri projesinin de hayata geçmesi ile beraber katma değeri yüksek tıbbi malzeme ve ekipmanların kullanımı da artacaktır.

Sağlık alanında ilerlemiş altyapısı bölgede Erzurum'u İran, Gürcistan ve Azerbaycan gibi komşu ülkelere de hizmet verebilecek seviyeye getirmiştir.

Bölgede jeotermal şifalı suların mevcut olması bu potansiyelden sağlık alanında yararlanılabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca bölge Türkiye ortalamasının üstünde bir rakımda bulunması ve yaz mevsiminde serin geçen farklı bir iklime sahip olması nedeniyle biyoklimatik konforun yüksek olduğu alanlar sunabilmektedir. Yaz aylarında sıcaklık stresinden olumsuz etkilenen özellikle yaşlı ve hastaların tercih edileceği çevre ve altyapı imkanlarına sahip alanlar bölge içerisinde mevcuttur.

Kırsal ve kentsel nüfus içinde giderek artan yaşlı nüfusun bakım ve rehabilitasyonunun sağlanabileceği ortamların mevcut olmaması sağlık sektörünün problemleri arasında sayılabilir.

3. KURUMSAL YAPI VE SOSYAL SERMAYE

3.1. Kurumsal Yapı

TRA1 Bölgesi'nde merkezi kurumların taşra teşkilatı, mülki idare ve bölge kuruluşları biçiminde örgütlenmiştir. Bu kapsamda bölgede 3 valilik ve 30 kaymakamlık merkezden yönetimi temsil ederken merkezi kurumların bölge teşkilatları ise çeşitli bakanlıklara bağlı bölge müdürlükleri (Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğü, Karayolları Bölge Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Meteoroloji Bölge Müdürlüğü ve Orman Bölge Müdürlüğü vb.) şeklindedir. Bölgede merkezi kuruluşların bölge teşkilatlarının bulunması kurumsal kültürün oluşması, insan kaynakları kapasitesinin güçlenmesi ve bölgenin sorunları ile ilgilenecek sorumluluk alanları hakkında görüş bildirecek insan sayısının artması konusunda son derece önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Bununla beraber, il ya da bölge müdürlüklerinin kurumsal kapasitelerinin ve insan kaynaklarının yetersizliği bölge açısından önemli bir problemdir. Bölge müdürlükleri Erzurum'da yer alan özel sektör kuruluşlarının bunları bölge dışına taşımaları ise TRA1 Bölgesi açısından önemli bir kayıp olarak nitelendirilebilir.

Bölgede yerel yönetim il özel idareleri, belediyeler ve köy yönetimlerinden oluşurken, TRA1 Bölgesi'nde 1665 köy, 73 belediye ve 3 il özel idaresi bulunmaktadır. Bölgedeki belediyelerden 1'i büyükşehir belediyesi, 3'ü büyükşehir

alt belediyesi, 2'si il belediyesi, 27'si ilçe belediyesi ve 40'ı belde belediyesidir (Tablo 19).

Tablo 19. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Yerel Yönetimler.

	Büyükşehir Belediyesi	İl ve İlçe Belediyeleri	Beldeler	Köyler
Erzurum	1	20	14	1.042
Erzincan	-	9	20	535
Bayburt	-	3	6	168
TRA1	1	32	40	1.665

Bölgede sanayi ve ticaret odaları, ticaret borsaları, esnaf ve sanatkarlar odaları ve çeşitli meslek kuruluşları da önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne bağlı olarak Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde Ticaret ve Sanayi Odaları; Erzurum ve Erzincan illerinde Ticaret Borsaları bölgenin sanayi ve ticaret alanlarında ve sosyal bakımdan gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bunun yanında, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu bünyesinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birlikleri sırasıyla 42, 11 ve 6 meslek odası ile bölgede faaliyet göstermektedir.

3.2. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, bir toplumun kendini organize edebilme, bilgi edinebilme veya üretebilme ve bu bilgiyi ekonomik sürece katabilme yeteneğidir. Sosyal sermayenin en önemli unsurlarından biri olan güven, farklı kurumsal aktörler arasında koordinasyonun güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Güven büyük ölçüde toplumsal kültürden ve birbirlerini anlamadan beslenmektedir.

Sosyal sermaye sayesinde, firmalar kişisel doğrudan görüşmeler ve yerel bilgi akışı yoluyla daha az bürokratik prosedürleri izleme, bilgiyi düşük maliyetle elde etme, daha iyi işbirliği ve aralarında güvene dayalı ilişkiler kurma avantajlarına kavuşabilmektedir.

Sosyal sermaye toplumda meydana gelen etkileşim ve öğrenme süreçleri ile elde edilmektedir. Sosyal sermayenin göstergeleri arasında, kurumsal üyelikler, iş işlemlerindeki informal ağların kullanımı, rehberlik programlarına katılım, iletişim medyasının kullanımı, bir okul veya üniversite ağına dahil olma, gönüllü faaliyetler, kurumlara olan güvenin derecesi, diğer şirketlerle çalışma ve işbirliği yapma isteği ve belli bir varlığa ait olma hissi gibi unsurlar gelmektedir.

Sosyal sermayenin bölgedeki durumuna bakıldığında, bölge kültüründe önemli yer tuttuğu, ancak mevcut kurumsal yapının ve anlayışın sosyal sermayenin gelişmesine çok uygun bir ortam hazırlayamadığı değerlendirilmektedir. Özellikle bölgesel kalkınmada önemli rol oynayan yerel aktörler arasında sağlıklı ve güvene dayalı güçlü bir bilgi ağının kurulamadığı, kamu-özel sektör, sivil toplum, üniversiteler ve araştırma-geliştirme merkezleri arasında bilgi ve iyi tecrübelerin paylaşımı, koordinasyon ve işbirliği alanlarında zafiyetlerin olduğu görülmektedir.

Sosyal sermaye konusunda TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin durumu bazı verilere göre de çok iyi görünmemektedir. Sosyal sermayenin değerlendirilmesinde önemli bir yeri olan dernek sayılarına bakıldığında (Tablo 20)  lke genelinde kurulu ve faal olan derneklerin ancak %1,29'luk kısmının TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir.

Belirlenmiş bazı değişkenler kullanılarak Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırmalar Merkezi (EDAM) tarafından hazırlanan Sosyal Sermaye Endeksi'ne göre bölge illerinin durumu Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 20. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Faal Dernek Sayıları (İB 2011).

	Faal Dernek Sayısı	Yüzdelik Oranı
Erzurum	696	0,78
Erzincan	303	0,34
Bayburt	150	0,17
TRA1	1,149	1,29
Türkiye	88,186	100

Tablo 21. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Sosyal Sermaye Endeksi (EDAM 2009).

	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Endeks Sırası	64	56	62
Endeks Değeri	31,7	38,6	33,9

Tablodan anlaşıldığı üzere bölgede sosyal sermaye olgusu, kolektif çalışma güdüsü ve sosyal etkileşim yeterli düzeyde değildir.

Bölgede sivil toplum kuruluşlarının sayısının az olması, var olanların sosyal ve ekonomik kalkınma amaçlarına hizmet etmekte yetersiz kalması, bu amaçları güden derneklerin ise destek bulma konusunda yönlendirilememesi bölgedeki STK'ların başlıca sorunları arasında gelmektedir.

Sosyal sermayenin bir diğer önemli aktörü olan özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinin ise genelde bir araya gelmekten kaçındıkları, birlikte iş yapma ve ortak hareket etme kültürüne sahip olmadıkları görülen bir diğer problemdir. Bunun yanında bölge içinden çıkan özel sektör kuruluşlarının kurumsal-laşma konusunda sıkıntılarının olduğu da görülmektedir.

4. ERİŞİLEBİLİRLİK

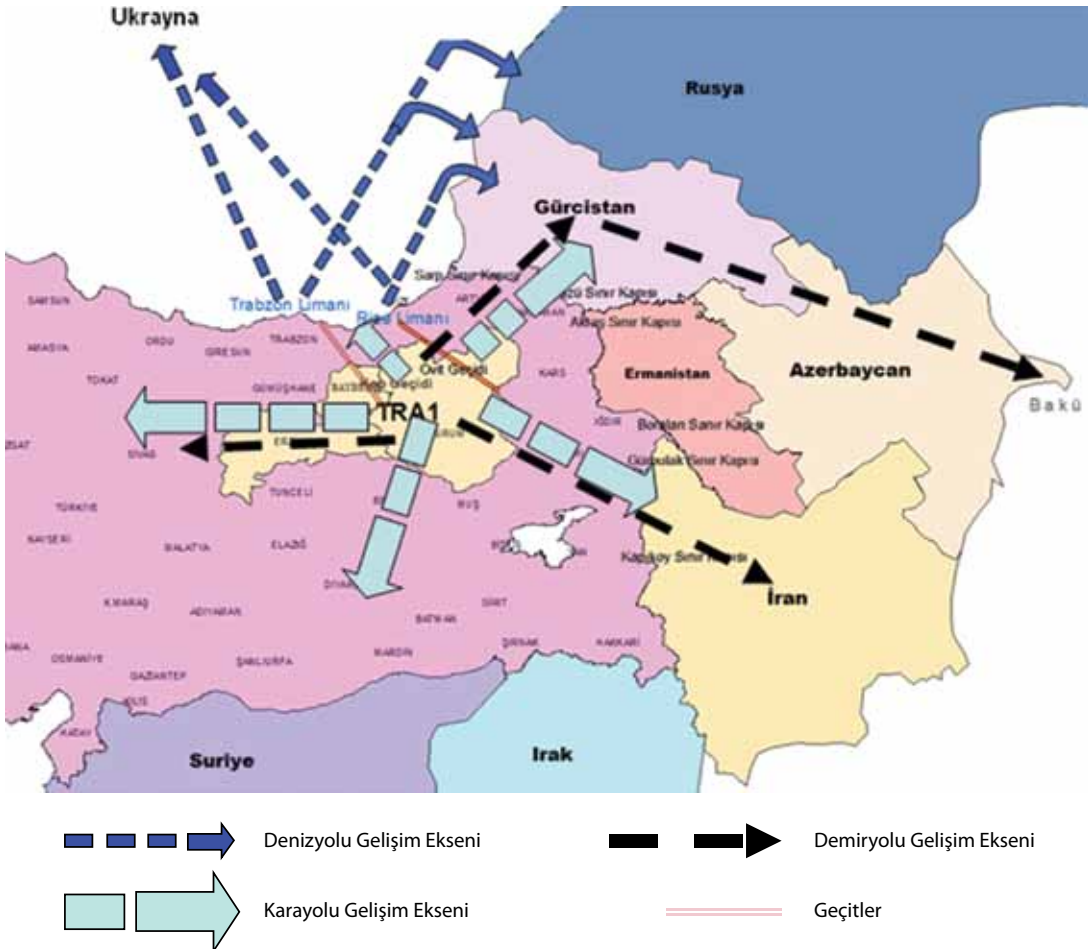
4.1. Ulaşım

TRA1 Düzey 2 Bölgesi gerek Türkiye içerisinde gerekse çevre ülkeleri de içine alan coğrafyada sahip olduğu konumu itibarıyla ulaşımında önemli bir kavşak noktası durumundadır. Doğu-batı, kuzey-güney eksenli ulaşım akslarına merkezlik eden Erzurum kara, hava ve demiryolu ulaşım imkânlarına sahip olup, ulusal ve uluslararası taşımacılık sektörü açısından da büyük öneme sahiptir. Bölgenin batıdan girişi olan Erzincan, karayolu, havayolu ve demiryolu ulaşım imkânlarının tamamına sahip olup son yıllarda yapılan yatırımlarla güney-kuzey ve doğu-batı yönlü bağlantıları için ulaşım altyapısı oldukça güçlendirilmiştir. Bayburt ili ise sadece karayolu ulaşım imkânına sahip olmasına rağmen konumu nedeniyle tam bir geçit niteliğinde olup Karadeniz ile Doğu Anadolu'nun bağlantısını kurmaktadır. Tablo 22'de bölge içerisindeki kara ve demiryolu uzunlukları verilmektedir.

Tarihi İpek yolu üzerinde bulunan bölge yüzyıllar boyunca önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Bölgenin denizyolu ulaşımı bulunmasa da kuzey ve güneyden ülkemizin önemli ticaret limanlarına (Trabzon, İskenderun ve Mersin Limanları) karayolu ve demiryolu bağlantısı bulunmaktadır. Bölgenin ana ulaşım aksları Şekil 12'de verilmiştir.

Tablo 22. TRA1 Bölgesi Kara Ve Demiryolu Uzunlukları (KGM 2010; TÜİK 2009).

İller	Karayolu (km)	Demiryolu (km)
Bayburt	268	-
Erzincan	828	226
Erzurum	1.670	211
TRA1	2.766	437

Şekil 12. TRA1 Bölgesi'nin ana bağlantı aksları.

Bölgenin erişilebilirliğinin ve coğrafi konumunun sonucu olarak; Erzurum’u merkez alan ve tüm bölgeyi ticaret ve taşımacılık üssü haline getirebilecek olan Palandöken Lojistik Köy Projesi uygulama aşamasına gelmiştir. Proje sayesinde bölge işletmeleri lojistik eşyanın ulusal ve uluslararası taşımacılığı ve dağıtımı ile ilgili tüm faaliyetleri yapabilmeye imkânına kavuşacak ve bölgenin ticaret hacmi geçmişteki misyonuna uygun olarak artacaktır. Palandöken Lojistik Köyü’nün faaliyete geçmesi ile mevcut durumda yaklaşık 200.000 ton/yıl olan taşıma miktarı, 437.000 ton/yıla çıkacaktır. Lojistik köyden otomobil, kömür, demir, un, tuğla, kiremit, konteynır, seramik, gıda maddesi, su, içecek maddeleri, gübre, askeri taşımalar, yem ve saman taşınması yapılabilecektir. Bu proje, bölgede yıllardan beri devam eden göç sorununu ve bölgesel kalkınma farklılıklarının da ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanında, lojistik köyle bölge illerinden komşu ülkelere ihracatta büyük artış kaydedilmesi ve bölgenin uluslararası ulaşımında merkezi konuma gelmesi beklenmektedir. Lojistik Köy Projesi’nin hayata geçirilbilmesi için gerekli çalışmalar devam etmektedir.

Bölge, siyasal ve ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni durumlara (bölge içi yeni sanayi ve yerleşim merkezleri oluşması, doğu ülkelerine olan ulaşım gereksiniminin artması) ulaşım yönüyle yeterince uyum sağlayamamıştır. Bu nedenle ulaşım talepleri belirli bir alanda yoğunlaşmamakta ve bu durum yapılan altyapı ve hizmet yatırımlarını verimsiz kılmaktadır.

4.1.1. Karayolu

Bölge, nüfus ve ekonomik faaliyetler açısından odak noktalar olan büyük şehirlere uzak olması yönüyle karayolu ulaşımı bakımından nispeten dezavantajlı bir konumdadır. Bununla beraber, son zamanlarda sağlamlaştırılan karayolları ulaşım alt-yapısı nedeniyle bu dezavantajın olumsuz etkileri kısmen de olsa azaltılmaya çalışılmıştır.

Bölgede karayollarının durumuna ilişkin bazı veriler Tablo 23'te verilmiştir. Buna göre, Erzurum sınırları içerisinde 1.103 km devlet, 567 km il yolu bulunmaktadır. İl yollarının 452 km.si asfalt, 32 km.si toprak, 73 km.si ise geçit vermez yollardan oluşmaktadır. Bölünmüş yollar ise 2010 yılı sonu itibariyle 465 km uzunluktadır. Erzurum il sınırları içerisinde E-80 karayolu geçmekte olup ilin doğu-batı yönünde bağlantısı güçlü durumdadır. İlin toplam karayolu uzunluğu da 828 km iken bu yollarının 347 km.si asfalt, 66 km.si ise stabilize yol

durumundadır. Bayburt ili, sahip olduğu konum itibariyle Doğu Anadolu'yu Karadeniz Bölgesi'ne bağlayan bir köprü durumundadır. İl alternatif ulaşım tipleri bakımından zayıftır ve sadece karayolu ulaşımı imkânına sahiptir. Bu durum, Bayburt ili için karayolu ulaşımının önemini daha da arttırmaktadır. İl sınırları içerisinde 74 km asfalt yol, 4 km. stabilize yol ve 3 km toprak yol olmak üzere toplam 81 km yol mevcuttur.

Tablo 23. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Karayolu Uzunlukları (km; KGM 2010).

	Devlet Yolu	İl Yolu	Bölünmüş Yol
Erzurum	1.103	567	465
Erzincan	415	413	254
Bayburt	187	81	56
TRA1	1.705	1.061	775

Bölgede şehirlerarası karayolu altyapısına önemli yatırımlar yapılmış olup ulaşım konforu arttırılmıştır. Ancak şehir içi ulaşım konforunda yeterince ilerleme sağlanamamıştır. TRA1 illerinde şehir içi asfalt yollar sert iklim koşullarına dayanamamakta ve sürekli yenileme hizmetine ihtiyaç duymaktadır. Bölgede uygulanan KÖYDES projesi ile köylerin alt yapı ihtiyacı büyük ölçüde karşılanmıştır.

Bölgenin ticaret ve turizm hacminin arttırılabilmesi ve bölgede yapılacak sanayi faaliyetlerinin maliyetinin minimuma indirilebilmesi amacıyla hizmet edebilecek birçok karayolu projesi bulunmaktadır. Bu projelerden biri, bölgeyi Karadeniz Bölgesi'ne bağlayacak olan Kop Geçidi (Dağı)'ne tünel açılması projesidir. Tünelin yapılmasıyla Karadeniz limanları ve Karadeniz Sahil Yolu, bölge üzerinden İran sınır kapısına bağlanmış olacaktır.

Bölgeyi Karadeniz'e bağlayacak olan bir diğer önemli proje ise Ovit Geçidi'ne tünel yapma projesidir. Yıl boyu ulaşımına açık olmayan ancak açık olması durumunda ise Doğu Anadolu ile Karadeniz'i oldukça kısa bir mesafede bağlayan Ovit Geçidi'ne tünel yapma projesi uzun süredir gündemdedir. Proje ile Ayder-Erzurum-Çat-Karlıova-Bingöl bağlantısı sağlanarak Doğu Anadolu Bölgesi ile Güney

Doğu Anadolu Bölgesi arasındaki iç ticaretin gelişmesi beklenmektedir. Proje ile gelecek yıllarda daha da artacak olan GAP Bölgesi ürünlerinin Rusya, Ukrayna, Gürcistan gibi ülkelere karayoluyla ve Trabzon Limanı vasıtasıyla ihracatı kolaylaşacak ve TRA1 Bölgesi'nin ticaret hacminin artmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Bölgeyi Karadeniz'e bağlayacak, ulaşılabilirliğine ve dolayısıyla gelişmesine katkı sağlayacak diğer tasarımlar ise Tortum Gölü (Uzundere) Tüneli, İspir Tüneli, ve Soğanlı Dağı Tüneli projeleridir. Yapılması tasarlanan Erzurum-Bayburt yolu üzerinde Kop Tüneli, Erzurum-Artvin yolu üzerindeki Uzundere Tüneli ve Erzurum - Rize yolu üzerindeki İspir Tüneli ile karla mücadele masrafları azalacak, ulaşım şartları kolaylaşarak yollar kısalacaktır.

Bölgeden geçerek Karadeniz ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu bağlayacak olan bir diğer proje ise bitme aşamasında olan İliç-Kemaliye yol ağında bulunan Suşehri-Erzincan, Refahiye - İliç-Bağıştaş - Dutluca - Kemaliye yol yapım projesidir. Bölgenin en önemli kuzey - güney akslarından biri konumuna gelecek olan güzergah hem Trabzon-Malatya hem de bölge içinde Erzincan-Kemaliye bağlantısını güçlendirecektir.

4.1.2. Demiryolu

Bölge içerisinde doğu - batı yönlü demiryolu bağlantıları mevcuttur. Tam anlamıyla yüksek hizmet kalitesine sahip olmasa da bölge içi ve dışı bağlantılar demiryolu ile de sağlanmaktadır. Bölge, karayolunda olduğu gibi demiryolunda da kavşak noktası olma özelliğine sahiptir. Ayrıca; İran, Azerbaycan, Gürcistan-Kafkaslar Bölgesi'nden Avrupa'ya uzanan bir bağlantının da önemli noktalarındandır. Bölgede Erzurum ve Erzincan illeri demiryolu bağlantısına sahipken, bölgenin kuzey kısmında bulunan Bayburt ili demiryolu bağlantısına sahip değildir. Demiryolu uzunlukları Erzurum'da 211 km, Erzincan'da ise 226 km.dir.

Bölgenin zor topoğrafik şartları demiryolu ağının geliştirilmesini engellemektedir. Ayrıca mevcut demiryolu bağlantılarının eski ve altyapısının yetersiz olması da bölgede demiryolu ulaşımının mevcut sorunları arasındadır.

Bölge, Kars-Tiflis-Bakü demiryolu bağlantısı ile Marmaray Projesi'nin entegrasyonu sonucunda Avrupa'dan Çin'e direkt demiryolu ulaşımının sağlanması sonucunda, Avrupa ve Asya pazarında transit bir alan konumuna gelecektir.

Doğu-batı doğrultusunda göreceli olarak güçlü bir altyapıya sahip olan bölgenin kuzey-güney yönlü demiryolu bağlantısı bulunmamaktadır. Kuzey yönünde Karadeniz ile bağlantının kurulamaması, kuzey - güney doğrultusunda demiryolu taşımacılığı ile mal ve insanların bölgeye ulaştırılmasını ciddi ölçüde sınırlandırmıştır. Bölgeye en yakın liman olan Trabzon Limanı'nın demiryolu ile TRA1 Bölgesi üzerinden İran'a bağlantısı bulunmamaktadır. Bu bağlantının sağlanabilmesi için Horasan-Gürbulak-İran demiryolu projesi öneri olarak bulunmaktadır. Kars-Tiflis-Bakü ve Horasan-Gürbulak-İran demiryolu projelerinin hayata geçirilmesi ile komşu ülkeler ve Uzak Doğu ülkeleri Trabzon Limanı'na demiryolu vasıtasıyla bağlanabilecektir. Buna ek olarak, ilerleyen dönemde tam kapasiteye ulaşması amaçlanan GAP kapsamında üretilecek tarım ürünleri için güney illerimizdeki limanların yetersiz kalacağı öngörülmekte, bu durum alternatif liman olarak Karadeniz ülkelerine en yakın konumda olan Trabzon Limanı'nı ön plana çıkarmaktadır.

Bölgede uygulamasına başlanacak olan Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars hızlı tren projesi ile hem seyahat sürelerinin kısalması hem de ticaretin artması sağlanacaktır.

4.1.3. Havayolu

Bölgede, Erzurum ve Erzincan'da sivil ve askeri kullanıma açık havalimanı ve havaalanı bulunurken, Bayburt'ta havaalanı yoktur. Bayburt, havayolu bağlantısını sıklıkla Erzurum ve Trabzon havalimanları üzerinden sağlamaktadır.

Erzurum Havalimanı uluslararası hava bağlantısına sahip olup, iç ve dış hat uçuşlarına açıktır. Erzurum Havalimanı vasıtasıyla Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Almanya gibi çeşitli noktalara uçuşlar yapılabilmektedir. Erzincan Havaalanı ise sadece iç hatlara açık olup, direkt iç hat uçuş noktaları İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirlerdir. Erzincan Havaalanı'nın dış hatlara açılması için fiziki çalışmalar devam etmektedir. 2004-2010 yılları arasında bölge illerinden (Erzurum ve Erzincan) olan hava yolu hareketliliği Tablo 24'te gösterilmektedir.

Tablo 24. Yıllara Göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi Hava Yolu Hareketliliği (DHİ 2010).

	ERZURUM					
	İç Hat Yolcu Sayısı (Kişi)			Dış Hat Yolcu Sayısı (Kişi)		
	Gelen	Giden	Toplam	Gelen	Giden	Toplam
2004	91.696	106.983	198.679	8.747	10.558	19.305
2005	132.618	145.543	278.161	13.116	12.474	25.590
2006	215.294	213.287	428.581	11.809	12.623	24.432
2007	288.033	279.736	567.769	12.262	11.074	23.336
2008	253.276	248.778	502.054	13.671	11.873	25.544
2009	294.051	289.738	583.789	8.055	7.173	15.228
2010	749.999		749.999	15.083		15.083
	ERZİNCAN					
	İç Hat Yolcu Sayısı (Kişi)			Dış Hat Yolcu Sayısı (Kişi)		
	Gelen	Giden	Toplam	Gelen	Giden	Toplam
2004	5.228	5.025	10.253	0	0	0
2005	10.529	10.568	21.097	0	0	0
2006	20.669	20.657	41.326	0	0	0
2007	32.946	31.735	64.681	0	0	0
2008	45.507	46.033	91.540	0	0	0
2009	60.838	66.192	127.030	0	0	0
2010	130.892		130.892	0	0	0

4.2. Haberleşme

Bölgede haberleşme altyapısının geçmiş yıllara oranla daha iyi seviyede olduğu ifade edilebilir. Haberleşme alt yapısının geliştirilmesinde ve bakım-onarım işlerinde bölgede hakim olan sert iklim koşullarının ve engebeli arazinin etkisi büyüktür. Bu durum bölgede haberleşme altyapı maliyetinin yüksek olmasına sebep olmuştur. Haberleşmenin en önemli enstrümanlarından olan telefonla iletişim, Türk Telekomun özelleştirilmesi ve GSM operatörlerinin servis ağlarını genişletmesi sonucu son 10 yılda hızla ilerlemiştir. Son yıllarda özel sektörün de yatırımlarıyla iletişim imkanları bölgede her noktaya ulaştırılmıştır. Bölgenin özellikle telefon iletişimde ülkenin diğer bölgelerine kıyasla geri durumda olmadığı ortadadır. Ancak küçük yerleşim yerlerinde yeterli seviyede kapsama alanı sağlanamamıştır. Bölge internet altyapısı yönüyle de iyi seviyededir. Bunun yanında, gerek internet servisi kalitesi gerekse küçük yerleşim yerlerine yüksek hızda internet imkânı sağlama konusunda bazı problemler yaşanmaktadır. Üçüncü nesil mobil haberleşme sisteminin devreye girmesiyle internet arzına yeni bir alternatif getirilmiştir.

5. EKONOMİK YAPI

5.1. Temel Ekonomik Göstergeler

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin temel ekonomik göstergelerinin Türkiye geneli ile kıyaslamalı olarak verildiği Tablo 25'e göre bölgenin toplam işgücü sayısı 378 bin kişidir.

Bölge, Türkiye'deki toplam istihdamın %1,5'ini karşılamakta olup, 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde TR 82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) Bölgelerinden sonra istihdam rakamının en düşük olduğu 3. bölgedir. Bölgedeki istihdamın %47'si 15-24 yaş arası kişilerden oluşmaktadır (TÜİK 2010).

2007 yılında lise altı düzeyinde eğitim almış kişiler, bölgedeki işgücünün %55'ini oluştururken bu oran 2010 yılında %63'e çıkmıştır. Türkiye'deki işgücünün %59'unun, bölgedeki işgücünün ise %63'ünün lise altı düzeyinde eğitim almış olması, Türkiye ve bölgedeki işgücünün niteliğinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir (TÜİK 2010).

Bölge ve Türkiye genelinde işgücü ve istihdamın cinsiyete göre dağılımı (15 yaş ve üzeri) Tablo 26'da verilmiştir. Türkiye'deki istihdamın %28'ini kadınlar oluştururken bölgede bu oran %33'tür. Kadınların ise %83'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Bölgedeki istihdamın %36'sı ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta olup, bunların da %96'sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların %69'u tarım sektöründe çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Türkiye'de ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranının en yüksek olduğu bölge TRA1 Düzey 2 Bölgesi'dir (TÜİK 2010).

Tablo 25. TRA1 Düzey 2 Bölgesi       Durumu (T  K 2010).

	2007		2008		2009		2010	
	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1
Sivil Nüfus (Bin Kişi)	70.586	1.075	71.517	1.061	72.561	1.062	73.722	1.068
Kurumsal Olmayan �alı�ma �a�ındaki Nüfus (Bin Kişi)	49.994	712	50.772	713	51.686	722	52.541	716
����� (Bin Kişi)	23.114	317	23.805	368	24.748	376	25.641	378
�stihdam (Bin Kişi)	20.738	299	21.194	345	21.277	348	22.594	354
�s�z (Bin Kişi)	2.377	18	2.611	23	3.471	29	3.046	24
�����ne Dahil Olmayan Nüfus (Bin Kişi)	26.879	396	26.967	345	26.938	346	26.901	338
�����ne Katılma Oranı (%)	46,2	44,4	46,9	51,6	47,9	52,1	48,8	52,8
�stihdam Oranı (%)	41,5	41,9	41,7	48,4	41,2	48,1	43,0	49,5
�s�zlik Oranı (%)	10,3	5,7	11,0	6,3	14,0	7,7	11,9	6,2

Tablo 26. 15 Yaş Ve Üzeri İşgücü Ve İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (TÜİK 2010).

TR		2007		2008		2009		2010	
		TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR
İşgücü (Bin Kişi)	Erkek	17.098	236	17.476	251	17.898	254	18.257	255
	Kadın	6.016	80	6.329	117	6.851	123	7.383	123
İstihdam (Bin Kişi)	Erkek	15.382	221	15.598	232	15.406	229	16.170	235
	Kadın	5.356	78	5.595	113	5.871	118	6.425	119

Bölgedeki işgücünün %49'u 15-34 yaş arası kişilerden oluşmaktadır. Bu oran Türkiye ortalaması ile uyumludur. Bölgede işgücüne dahil olmayan nüfusun %50'si kadın (ev hanımı) iken %15'i özürlü, yaşlı veya hasta olup çalışamaz haldedir (TÜİK 2010).

Bölgedeki kadın işgücünün sadece %10'u yüksek öğretim düzeyinde eğitim almış kişilerden oluşurken %64'ü ise lise altı düzeyinde eğitim almış kişilerden oluşmaktadır (TÜİK 2010). Türkiye ve bölgedeki kadın işgücünün eğitim düzeyinin düşük olması kadınların işgücüne katılma oranının düşük olmasının nedenlerinden biridir.

2007 yılında bölgedeki toplam işgücünün %25'ini kadınlar oluştururken bu oran 2010 yılında %32'ye çıkmıştır. Bölgede istihdam edilen kadınların %82'si, erkeklerin ise %43'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışan kadınların oranı %16, erkeklerin oranı ise %45,5'tir. Bölge, Düzey 2 Bölgeleri arasında tarım sektöründe çalışan kadın oranının en yüksek olduğu ikinci bölgedir (TÜİK 2010).

Bölge TR90 Düzey 2 Bölgesi'nden (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) sonra işsizlik oranının en düşük olduğu ikinci bölgedir. Bölgede 2007 yılında %5,7 olan işsizlik oranı 2008 yılında %6,3, 2009 yılında %7,7, 2010 yılında ise %6,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK 2010).

Bölgedeki işsizlerin eğitim durumuna bakıldığında; %50'sinin lise altı düzeyinde %29'unun lise ve dengi meslek okulu düzeyinde, %12,5'inin yüksek öğretim düzeyinde eğitim alan, %4'ünün ise okuma yazma bilmeyen kişilerden oluştuğu görülmektedir (TÜİK 2010).

Bölgede istihdamın sektörel dağılımı Tablo 27’de verilmiştir. Bölgede toplam istihdamın %56’sı tarım, %36’sı hizmetler, %8’i ise sanayi sektöründe olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere; TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarımsal ağırlıklı bir ekonomik yapıya sahiptir.

Tablo 27. İstihdamın Sektörel Dağılımı (TÜİK 2010).

Yıllar/Sektörler	2007		2008		2009		2010	
	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%
Tarım	133	44	174	50	188	54	200	56
Sanayi	30	10	32	9	29	8	28	8
Hizmetler	136	45	139	40	131	38	126	36

TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) ve TR 82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) Bölgeleri bölgenin sektörel istihdam yapısı ile en fazla benzerlik gösteren bölgelerdir. Bu üç bölgede tarımın istihdam içerisindeki payı %50’nin üzerindedir. Ayrıca, bu bölgeler tarım sektöründe çalışan kadın oranının en yüksek olduğu bölgelerdir.

2007-2009 yılları arasında bölgede tarım istihdamı (%41) 55 bin kişi artarken tarım dışı istihdam 6 bin kişi azalmıştır. 2010 yılı itibarıyla bölgedeki istihdamın %36’sı ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, %29’u işveren ve kendi hesabına, %35’i ise ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışmaktadır. Tarımdaki istihdam artışının nedenleri arasında gösterilen gelir, genç nüfus ve ücretli çalışan sayısı artışları bölgede görülmezken (Tablo 28), tarımdan elde edilen gelirden düşüşler gözlenmektedir. Tarım sektöründe çalışan nüfus miktarının artması bölgede kişi başına düşen gelirin azaldığı sonucunu vermektedir.

Tablo 28. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde Tarım İstihdamı, Gelir Ve Nüfusun 2007 İle 2009 Arası Değişimi (BETAM 2010).

Değişim*	%	Bin kişi	%	%	%	%	Kişi	%
Parametre	Tarım İstihdamı	Tarım İstihdamı	Tarım Dışı İstihdam	Tahıl Ekili Alanda	Meyve Ekili Alanda	Genç Nüfusta	Genç Nüfusta	Tarım Geliri Değişim
	41,4	55	-3,6	-5,4	1,4	-1,7	-5356	-33,8

* Genç nüfus 15-29 yaş arası olarak alınmıştır. [Tarımda gelir] = [ürün] x [fiyat]. Fiyatlar enflasyondan arındırılmıştır.

Bölgede istihdamın %60'ını lise altı düzeyinde, %19'unu lise ve dengi okullar düzeyinde, %12'sini ise yüksek öğretim düzeyinde eğitim almış kişiler ve %9'unu ise okuryazar olmayan kişiler oluşturmaktadır. İstihdam edilenlerin %60'ının lise altı düzeyinde olması, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranının Türkiye geneline göre yüksek olması, istihdamın tarımsal ağırlıklı olması bölgede kayıtdışılığın yüksek olması sonucunu doğurmaktadır.

Bölgede tarım sektörünün ağırlığı göz önüne alındığında gizli işsizlikle birlikte kayıtdışılık son derece yüksektir. Bölge, 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde TRA2, TRB2 ve TR90 Bölgelerinden sonra kayıt dışılığın en yüksek olduğu dördüncü bölgedir. 2007-2010 yılları arasında tarımda istihdam edilenlerin tamamına yakını 10 ki-şiden az çalışana sahip işletmelerde çalışmaktadır. 2007 yılında %57,5 olan kayıtdışılık, 2008 ve 2009 yılında %60, 2010 yılında ise %63 olarak gerçekleşmiştir. Eksik istihdamın (gizli işsizlik) nedeni ise, bölgede üretim faktörleri arasında yer alan sermaye ve müteşebbisin az olmasıdır (Tablo 29).

Tablo 29. Bölgede İstihdamın Yapısı (TÜİK 2010).

İstihdam	Tarım	Tarımdışı
Kayıtlı (%)	7,5	74
Kayıtsız (%)	92,5	26

16.07.2009 - 31.10.2010 tarihleri arasında enerji, imalat, madencilik, hizmetler ve tarım sektörlerinde düzenlenen yeni teşvik belgeleri ile bölgede istihdamın (Erzurum'da 1.521, Erzincan'da 1.131 ve Bayburt'ta 94 kişi olmak üzere) 2.746 kişi artırılması hedeflenmiştir (Tablo 30).

Tablo 30. Teşvik Belgesi Kapsamındaki Sabit Yatırım Ve İstihdamın İllere Ve Sektörlere Göre Dağılımı (Hazine Müsteşarlığı 2010).

	ERZURUM			ERZİNCAN			BAYBURT		
	Yatırım Teşvik Belgesi (Adet)	Sabit Yatırım (Bin TL)	İstihdam (Kişi)	Yatırım Teşvik Belgesi (Adet)	Sabit Yatırım (Bin TL)	İstihdam (Kişi)	Yatırım Teşvik Belgesi (Adet)	Sabit Yatırım (Bin TL)	İstihdam (Kişi)
Enerji	6	27.843	109	1	7.251	35	1	4.993	47
Hizmetler	12	141.550	155	10	22.840	154	1	-	0
İmalat	23	411.814	780	12	36.752	318	2	1.914	37
Madencilik	6	148.400	85	8	19.000	279	0	34.408	10
Tarım	7	94.889	392	2	31.533	345	1	1.393	0
Toplam	54	824.496	1.521	33	117.376	1.131	5	42.708	94

Erzurum için düzenlenen teşvik belgelerinin 37'si bölgesel, 17'si ise genel niteliklidir. Büyük ölçekli yatırım teşvik belgesi Erzurum için düzenlenmemiştir. 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde, Erzurum'da genel teşvik kapsamında toplam 13 teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu belgelerin; 1'i istihraç ve işleme (madencilik), 1'i gıda ve içki, 1'i pişmiş kil ve çimento gereçleri (imalat), 5'i enerji (enerji) ve 5'i belediye-altyapı hizmetleri (hizmetler) şeklindedir. Bölgesel teşvik sistemi bağlamında, 7'si hayvancılık (tarım), 3'ü istihraç ve işleme (madencilik), 8'i gıda ve içki, 1'i makine imalatı, 3'ü diğer (imalat), 5'i turizm, 1'i ticaret ve depolama ve 1'i sağlık (hizmetler) alt sektörleri olmak üzere 29 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Erzincan için düzenlenen teşvik belgelerinin 23'ü bölgesel, 10'u genel nitelikte olup, büyük ölçekli yatırım teşvik belgesi düzenlenmemiştir. 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde genel teşvik kapsamında ilde toplam 9 teşvik belgesi düzenlenmiş olup bunlardan 1'i gıda ve içki, 1'i orman ürünleri (imalat), 1'i enerji (enerji), 2'si ticaret ve depolama ve 4'ü belediye-altyapı hizmetleri (hizmetler) şeklindedir. Bölgesel teşvik sistemi bağlamında 2'si hayvancılık (tarım), 4'ü istihraç ve işleme (madencilik), 3'ü gıda ve içki 1'i elektronik, 3'ü diğer (imalat), 1'i ticaret ve depolama (hizmetler) alt sektörleri olmak üzere toplam 14 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bayburt için düzenlenen teşvik belgelerinin 2'si bölgesel, 3'ü genel nitelikte olup büyük ölçekli yatırım teşvik belgesi düzenlenmemiştir. 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde genel teşvik kapsamında ilde toplam 3 teşvik belgesi düzenlenmiş olup bunlardan 1'i pişmiş kil ve çimento gereçleri (imalat), 1'i enerji (enerji) ve 1'i belediye-altyapı hizmetleri (hizmetler) şeklindedir. Bölgesel teşvik kapsamında ise sadece dokuma ve giyim (imalat) alt sektöründe 1 teşvik belgesi düzenlenmiştir.

Bölgede bir önceki yılın Aralık ayına göre; 2008 yılında %12, 2009 yılında %4,5 olan enflasyon oranları, 2010 yılında %8'e çıkmıştır. 2010 yılında fiyatlar, ana harcama grupları dağılımında %26'lık paya sahip olan gıda ve alkolsüz içeceklerde %11, %28'lik paya sahip konut ve kira harcamalarında ise %9 oranında artmıştır (Tablo 31).

2004 yılı itibarıyla bölgedeki tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSKD (Gayrisafi Katma Değer) içeri-

sindeki payları sırasıyla; %23,5, %17,5, %59'dur. 2008 yılında ise tarım (%16,8) ve sanayi (%16,9) sektörlerinin GSKD içerisindeki payları düşerken hizmetler sektörünün payı (%66,4) artmıştır. 2004 yılında 4,7 milyar TL olan toplam GSKD rakamı 2008 yılında 7,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 32).

Bölge; 2004 yılında Türkiye'deki GSKD'nin %1'ini oluştururken bu oran 2008 yılında %0,9'a gerilemiştir. Bölgesel GSKD rakamlarının büyüklüğü açısından; 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 2004 yılında 24. sırada olan bölge, 2008 yılında yine 24. sırada yer almaktadır.

Kişi Başı GSKD rakamları açısından bölge, 2004 yılında 4.260 TL ile 21. sırada yer almakta iken 2008 yılında 7.071 TL ile yine 21. sırada yer almaktadır.

Tablo 31. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE; TÜİK 2010).

Genel Endeks (2003=100)			
2007	2008	2009	2010
145,3	162,7	170,18	184,08

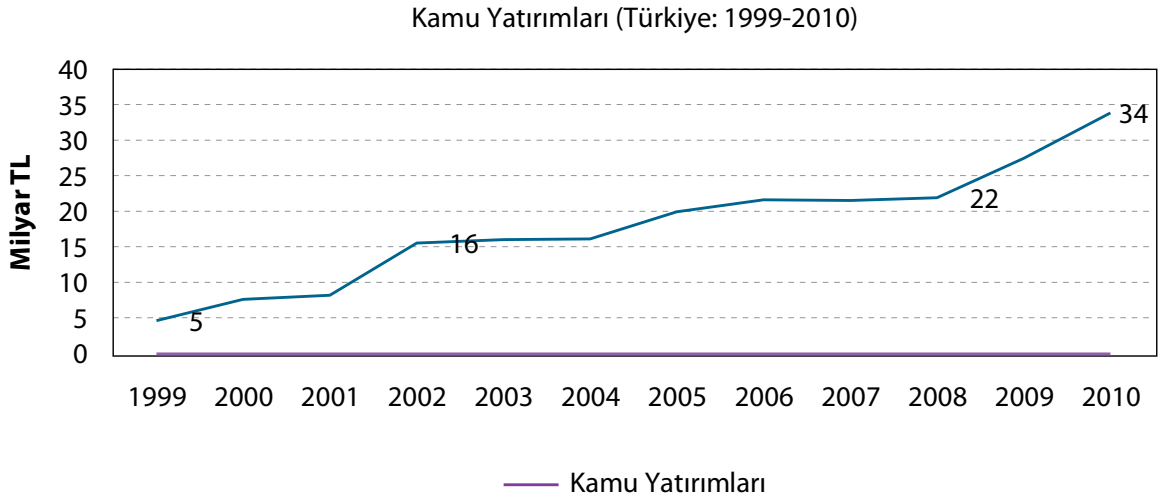
Tablo 32. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Cari Fiyatlarla GSKD Rakamları (TÜİK 2010).

	2004		2005		2006		2007		2008	
	(Milyon TL)	%	(Milyon TL)	%	(Milyon TL)	%	(Milyon TL)	%	(Milyon TL)	%
Tarım	1.111	23,5	1.116	21,9	1.120	18,9	1.159	17,5	1.268	16,8
Sanayi	830	17,5	868	17	996	16,8	1.086	16,4	1.274	16,9
Hizmetler	2.793	59	3.107	61	3.811	64,3	4.390	66,2	5.015	66,4
Toplam	4.734	100	5.091	100	5.927	100	6.635	100	7.557	100

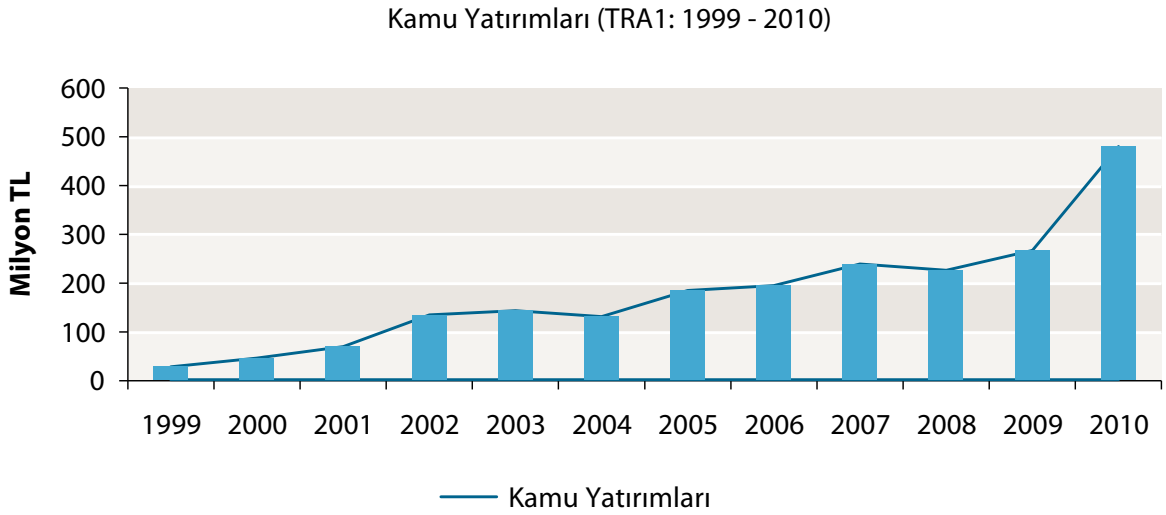

5.2. Bölgedeki kamu yatırımları

2009 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 27 milyar 458 milyon TL kamu yatırım harcaması yapılmıştır. Kamu yatırım harcamalarının en fazla yapıldığı ilk 6 il sırasıyla İstanbul (3,5 milyar TL), Ankara (1,2 milyar TL), Şanlıurfa (540 milyon TL), Antalya (495 milyon TL), İzmir (490 milyon TL) ve Artvin'dir (460 milyon TL). Bölgedeki iller bakımından sıralamaya bakacak olursak; Erzurum ili 192 milyon TL ile 21., Erzincan ili 64 milyon TL ile 53., Bayburt ili ise 10 milyon TL ile 81. sırada yer almaktadır. Türkiye ve TRA1 Bölgesi'nde kamu yatırımlarının yıllara göre seyri Şekil 13 ve 14'te verilmiştir.

Şekil 13. Cari fiyatlarla Türkiye'deki kamu yatırımları (DPT 2010).

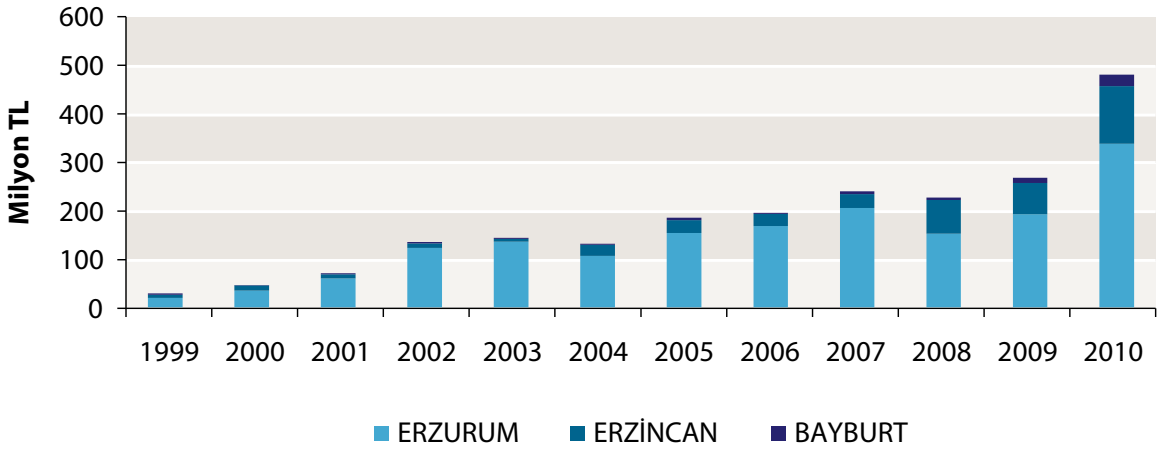

Şekil 14. Cari fiyatlarla TRA1 Düzey 2 Bölgesi kamu yatırımları (DPT 2010).

2010 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 33 milyar 832 milyon TL kamu yatırım harcaması yapılmıştır. Kamu yatırım harcamalarının en fazla yapıldığı ilk 6 il sırasıyla İstanbul (4 milyar TL), Ankara (1,3 milyar TL), Artvin (590 milyon TL), Şanlıurfa (590 milyon TL), Diyarbakır (470 milyon TL) ve İzmir'dir (457 milyon TL). Erzurum ili 337 milyon TL ile 12., Erzincan ili 118 milyon TL ile 44., Bayburt ili ise 24 milyon TL ile son sırada yer almaktadır. Bölgede kamu yatırımlarının dağılımına bakıldığında, en fazla kamu yatırımlarının yapıldığı yıl olarak 2010 yılı görülmektedir. Bu yıl içerisinde 480 milyon 218 bin TL kamu yatırım harcaması yapılmıştır. Yıllar itibarıyla bölge içerisinde en fazla kamu yatırım harcaması yapılan il Erzurum olup, bu ili sırasıyla Erzincan ve Bayburt illeri izlemektedir (Şekil 15).

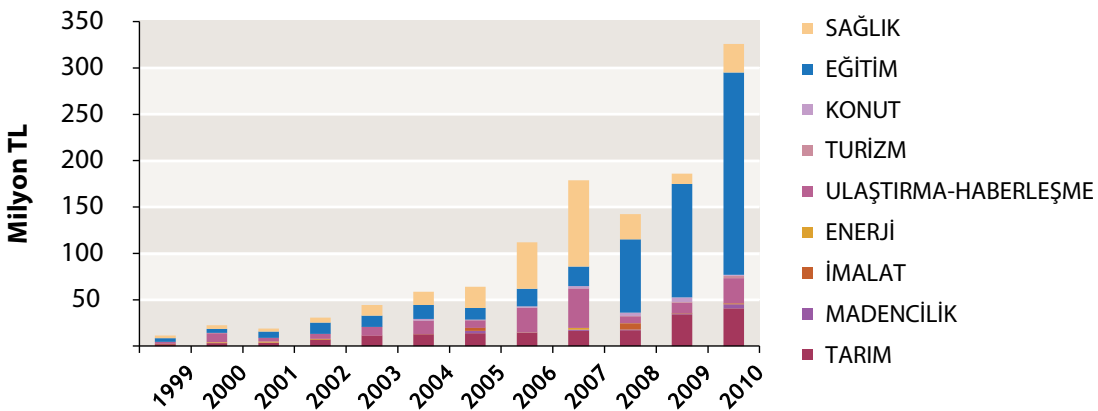
Kamu Yatırımları (TRA1: 1999 - 2010)

Şekil 15. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin cari fiyatlarla kamu yatırımları (DPT 2010).

Yıllar itibarıyla Erzurum ilinde kamu yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında ilk üç sektör sırasıyla; eğitim, sağlık ve tarım sektörleridir (Şekil 16).

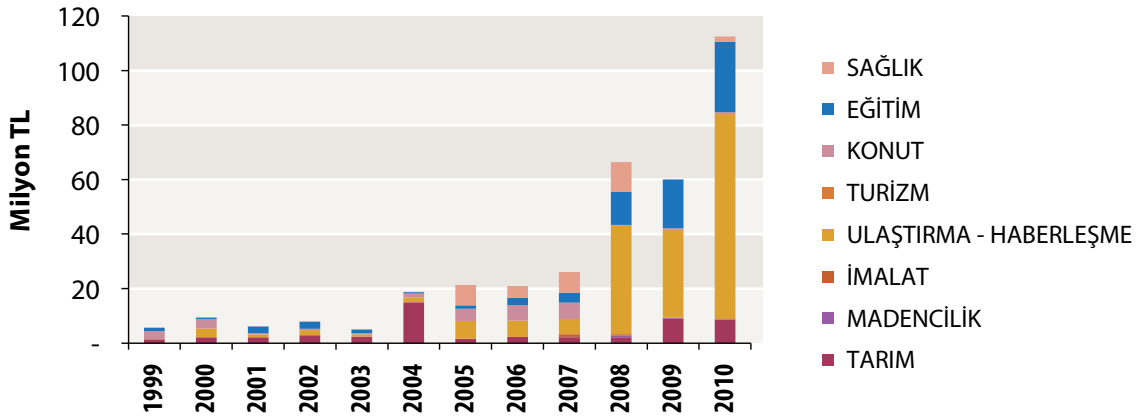
Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Erzurum: 1999 - 2010)

Şekil 16. Erzurum'da cari fiyatlarla kamu yatırımlarının sektörel dağılımı (DPT 2010).

Yıllar itibariyle Erzincan ilinde kamu yatırımlarının sektörel dağılımı açısından; ulaştırma-haberleşme, eğitim ve tarım sektörleri ilk üç sektör olarak öne çıkmaktadır (Şekil 17).

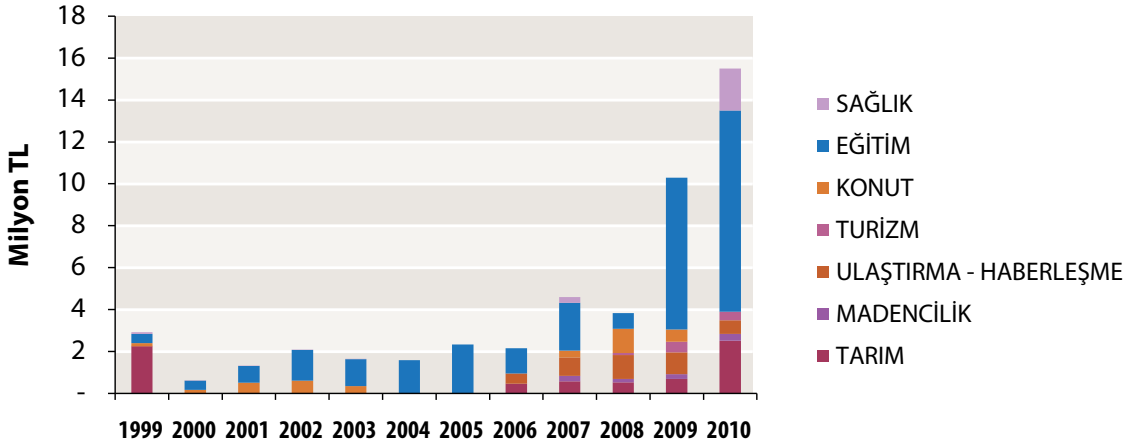
Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Erzincan: 1999 - 2010)

Şekil 17. Erzincan ilinde cari fiyatlarla kamu yatırımlarının sektörel dağılımı (DPT 2010).

Yıllar itibariyle Bayburt ilinde kamu yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında ilk üç sektör olarak; eğitim, tarım ve ulaştırma-haberleşme sektörleri öne çıkmaktadır (Şekil 18).

Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Bayburt: 1999 - 2010)

Şekil 18. Bayburt ilinde cari fiyatlarla kamu yatırımlarının sektörel dağılımı (DPT).

2009 yılı itibariyle Türkiye genelinde yapılan toplam kamu yatırım harcaması kapsamında, Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinin toplam kamu yatırımlarından aldıkları paylar sırasıyla; %7, %2 ve %0,3'tür. 2010 yılı içerisinde ise bu oranlar yine aynı iller için %10, %4 ve %1 şeklinde gerçekleşmiştir (Tablo 33).

Tablo 33. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Cari Fiyatlarla Kamu Yatırımları (DPT 2010).

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1
1999	19.543	6.448	2.958	28.949
2000	34.814	10.624	785	46.223
2001	59.938	8.379	2.078	70.395
2002	122.714	9.440	2.927	135.081
2003	135.310	6.339	2.027	143.676
2004	106.453	22.971	2.134	131.558
2005	153.266	26.751	5.004	185.021
2006	167.935	24.788	2.146	194.869
2007	204.986	28.672	5.653	239.311
2008	152.315	69.290	4.824	226.429
2009	192.428	64.364	10.588	267.380
2010	337.293	118.886	24.039	480.218
Toplam	1.686.995	396.952	65.163	2.149.110

6. BÖLGENİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİĞİ VE REKABETÇİLİĞİ

6.1. Bölgenin Rekabetçilik Endeksi

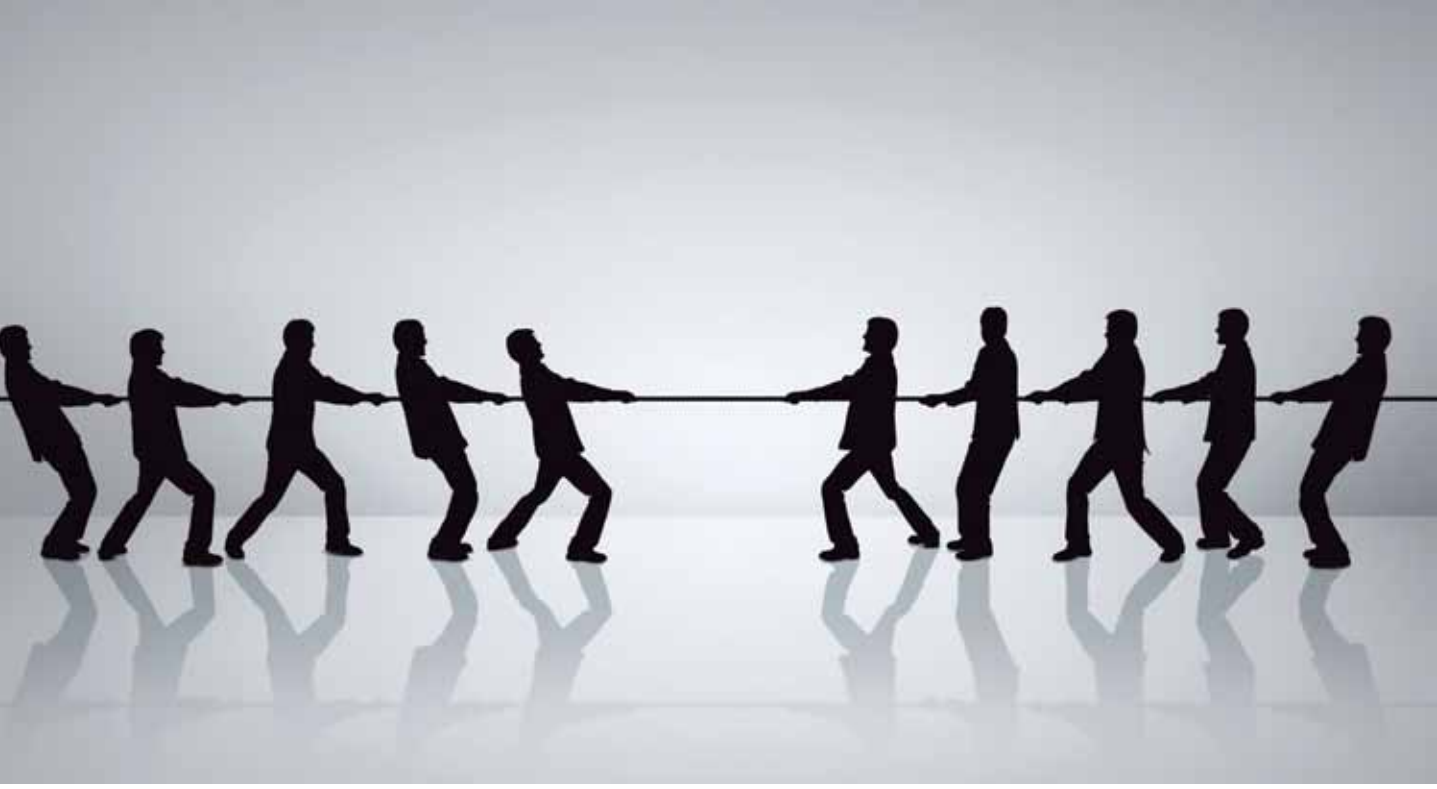
Rekabetçilik kavramı, ülkemizde 2000'li yıllardan itibaren önem kazanmış bir kavramdır. Bilhassa bölgesel gelişme kavramının ön plana çıktığı ve artık rekabetçi bölgelerin birbiriyle yarıştığı bir dünyada ülkemizde de bu yönde çalışmalar hız kazanmıştır. Bu kapsamda, 2007 yılından itibaren Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından Türkiye İllerarası Rekabetçilik Endeksi oluşturulmaya başlanmıştır. Bu endekste illerin dört farklı başlıkta rekabetçilik konumları karşılaştırılmıştır. Bu başlıklar;

- Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeksi
- Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Endeksi
- Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli Endeksi
- Erişilebilirlik Endeksi

İkincisi yayınlanan Türkiye İllerarası Rekabetçilik Endeksi sonuçlarına göre; 2007 yılı ile kıyasla 7 ilin konumu değişmezken, 39 il sıralamada artış kaydetmiş, 35 il ise sıralamada düşmüş yaşamıştır. Bu sonuçlara göre, İstanbul Türkiye'nin en rekabetçi ili konumunda bulunurken listenin son sırasında ise bir önceki yıla göre 5 sıra gerileyen Gümüşhane bulunmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin rekabetçilik durumu Tablo 34'te verilmiştir.

Tablo 34. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Karşılaştırmalı Rekabetçilik Endeksi Sonuçları (URAK 2010).

	Erzurum			Erzincan			Bayburt		
	07/08	08/09	Değişim	07/08	8/09	Değişim	07/08	08/09	Değişim
Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeksi Sıralaması	20	18	2	40	50	- 10	54	55	- 1
Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Endeksi Sıralaması	40	44	- 4	68	65	3	79	80	- 1
Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli Endeksi Sıralaması	14	46	- 32	66	77	- 11	80	76	4
Erişilebilirlik Endeksi Sıralaması	43	44	- 1	31	29	2	76	77	- 1
Türkiye'de Genel Endeks Sırası	35	34	1	42	49	- 7	77	78	- 1

Bir önceki döneme göre 35. sıradan 34. sıraya yükselen Erzurum ilinin bu yükselişindeki en büyük pay, Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Endeksi'ndeki artıştır. Bu kategoride daha önce 20. sırada yer alan Erzurum, 2008-2009 döneminde iki sıra yükselmiş ve 18. sıraya yerleşmiştir (Tablo 35).

Erzincan'ın avantajlı olduğu özelliği ulaşılabilirliği olsa da, il aynı başarıyı diğer kategorilerde gösterememektedir. Bilhassa Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Endeksi'nde çok gerilerde kalmaktadır. Başta Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli Endeksi'nde görülen büyük gerileme ve Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi ile Erişilebilirlik Endeksleri'nin sıralamalarında önceki yıllara göre düşüş kaydedilmiş olması, İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2008-2009 sonuçlarında Erzincan'ın 7 sıra gerileyerek 49. sıraya yerleşmesine sebep olmuştur (URAK 2010).

Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli Endeksi haricinde diğer üç alt endeksin sıralamalarında görülen gerilemelere paralel olarak Bayburt'un İllerarası Rekabetçilik Endeksi'nde sırası gerilemiştir. Endekste 2008 yılında 77. sırada bulunan Bayburt 2009 yılında bir sıra gerileyerek 78. olmuştur (URAK 2010).

Tablo 35. TRA1 Bölgesi Rekabetçilik Endeksi Listesi (URAK 2010).

	2007 Sırası	2008/09 Sırası	Değişim
Erzurum	35	34	+1
Erzincan	42	49	-7
Bayburt	77	78	-1

6.2. Marka-Patent-Faydalı Model

Türk Patent Enstitüsü verilerine göre 2004-2010 yılları arasında bölgeden toplam 1.315 marka başvurusu yapılmıştır. Bu başvuruların %69'u Erzurum, %28'i Erzincan ve %3'ü ise Bayburt ilindendir. Bölgeden yapılan marka başvurularının yaklaşık yarısı tescil edilmiştir (Tablo 36).

Tablo 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Marka Başvuru Ve Tescil Sayıları.

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Erzurum	Başvuru	53	115	167	151	129	138	154	907
	Tescil	29	37	66	104	76	90	57	459
Erzincan	Başvuru	9	78	74	55	37	47	65	365
	Tescil	10	10	33	44	25	23	21	166
Bayburt	Başvuru	5	4	10	7	10	2	5	43
	Tescil	0	2	4	2	4	7	1	20
TRA1	Başvuru	67	197	251	213	176	187	224	1.315
	Tescil	39	49	103	150	105	120	79	645
Türkiye	Başvuru	38.491	48.917	54.712	58.596	60.597	59.838	73.142	39.4293
	Tescil	18.865	26.933	34.509	40.705	35.543	41.414	32.397	230.366

Bölgede sadece Erzurum ilinden patent başvurusu yapılmış olup, 2004-2010 yılları arasında başvurusu yapılan 44 patentin 3 tanesi tescil edilmiştir. Erzurum; 2010 yılında patent başvurusu sayısı bakımından 81 il içerisinde 21. sırada yer almaktadır (Tablo 37).

Tablo 37. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Patent Başvuru Ve Tescil Sayıları.

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Toplam
Erzurum	Başvuru	1	1	0	12	7	12	11	44
	Tescil	1	0	0	0	0	1	1	3
Erzincan	Başvuru	0	0	0	0	0	0	0	0
	Tescil	0	0	0	0	0	0	0	0
Bayburt	Başvuru	0	0	0	0	0	0	0	0
	Tescil	0	0	0	0	0	0	0	0
TRA1	Başvuru	1	1	0	12	7	12	11	44
	Tescil	1	0	0	0	0	1	1	3
Türkiye	Başvuru	738	960	1.099	1.844	2.268	2.588	3.250	12.747
	Tescil	68	94	122	317	337	456	642	2036

Bölgede 2004-2010 yılları arasında başvurusu yapılan 28 faydalı modelin 11 tanesi tescil edilmiştir. Tescil edilen faydalı modellerin 6 tanesi Erzurum, 4 tanesi Erzincan ve 1 tanesi de Bayburt iline aittir. 2010 yılında faydalı model başvurusu bakımından Erzurum 81 il içerisinde 20. sırada yer almaktadır (Tablo 38).

Tablo 38. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri Faydalı Model Başvuru Ve Tescil Sayıları.

	Erzurum		Erzincan		Bayburt		TRA1		Türkiye	
	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil
2004	0	1	0	0	0	0	0	1	1.477	677
2005	0	0	0	0	0	0	0	0	1.884	963
2006	1	0	0	0	0	0	1	0	2.423	1.659
2007	3	1	1	0	0	0	4	1	2.968	2.146
2008	2	1	1	1	1	0	4	2	2.942	1.833
2009	6	1	2	1	0	1	8	3	2.842	2.151
2010	11	2	0	2	0	0	11	4	2.994	2.022
Toplam	23	6	4	4	1	1	28	11	17.530	11.451

6.3. Şirketleşme

TOBB ticari sicil verilerine göre; bölgede 2010 yılının ilk yedi ayında 200 şirket, 56 kooperatif, 196 gerçek kişi ticari işletmesinin faaliyete geçtiği, dönem içinde 39 şirketin ve 64 kooperatifin tasfiye işlemi görüldüğü, 18 şirket, 25 kooperatif ve 270 gerçek kişi işletmesinin de faaliyetini noktaladığı görülmektedir. 2009'un aynı döneminde ise 154 şirket, 36 kooperatif ve 187 gerçek kişi işletmesi açılmış, 22 şirket, 53 kooperatif tasfiye edilmiş, 25 şirket, 25 kooperatif ve 305 gerçek kişi işletmesi ise kapanmıştır (Tablo 39).

Bölgenin 2010 yılı on bir aylık bazda ülke toplamındaki payı; açılan şirketlerde %0,60, kooperatifte %4,78, açılan gerçek kişi işletmesi sayısında %0,57, tasfiye edilen şirket sayısında %0,41, tasfiye edilen kooperatif sayısında %3,8, kapanan şirket sayısında %0,27, kapanan kooperatif sayısında %2,32 ve kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısında ise %1,12 olarak tespit edilmiştir.

Bölgede, 2009 yılı Ocak-Kasım dönemine göre 2010 yılının aynı döneminde açılan şirket sayısı %25, açılan kooperatif sayısı %44,7, tasfiye edilen şirket sayısı %54,05, tasfiye edilen kooperatif sayısı ise %35,06 oranında artmıştır. Bölgede, aynı dönemde kurulan gerçek kişi ticari işletmesi sayısı %5,1, kapanan şirket sayısı %12,9, kapanan kooperatif sayısı %13,33 ve kapanan gerçek kişi ticari işletmesi sayısı %14,5 oranında azalmıştır.

Bölgede turizm sektöründe otel ve lokanta işletmeleri dışında sektörün ilerlemesini sağlayacak bölgeye turist çekerek turizm gelirlerini arttıracak işletmelerin sayısının azlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 3.9. Bölge İllerinde Şirket Sayıları (TOBB).

	2010 OCAK-TEMMUZ (YEDİ AYLIK)						2009 OCAK-TEMMUZ (YEDİ AYLIK)									
	KURULAN			TASFİYE			KURULAN			TASFİYE						
	ŞİRKET	KOOP.	GER. KİŞİ TİC. İŞL.	ŞİRKET	KOOP.	ŞİRKET	ŞİRKET	KOOP.	GER. KİŞİ TİC. İŞL.	ŞİRKET	KOOP.	GER. KİŞİ TİC. İŞL.				
ERZİNCAN	44	4	83	11	4	5	4	58	22	0	57	5	10	3	3	48
ERZURUM	126	51	101	24	57	12	19	206	116	34	112	15	40	21	21	248
BAYBURT	10	1	12	4	3	1	2	6	16	2	18	2	3	1	2	9
TRA1	200	56	196	39	64	18	25	270	154	36	187	22	53	25	25	305
TÜRKİYE	30.065	1.067	31.414	8.230	1.705	6.841	1.118	18.862	25.389	661	27.013	8.159	1.681	6.123	1.050	23.417

SEKTÖRLER

1. TARIM

Tarım sektörü, bölgenin ekonomik hayatında önemli bir yere sahiptir. Bununla beraber, bölgede tarım ve hayvancılıkla iştigal eden işletmelerin AB mevzuatındaki standartlara uyum sorunu ve Dünya Ticaret Örgütü'nün vurguladığı tarımsal ürünlerin ülkeler arası ticaretinin serbestleşme olasılığı bölgenin rekabet gücünün azalmasına neden olabilecektir.

9. Kalkınma Planı çerçevesinde, 2010 yılı programında belirtildiği üzere, tarım sektörü 2008 yılında %3,5 oranında büyümüştür. Bunun yanı sıra, 2003-2007 yılları arasında sürekli gerileyen tarım sektörünün GSYH içerisindeki payı 2008 yılında %9,2 olmuştur. 2010 yılında, sektörün Türkiye'de toplam istihdam içindeki payı ise %25 olarak kaydedilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kentsel/kırsal nüfus oranına (%61,87- 38,13) göre tarımsal istihdam oranı (%56) göz önüne alındığında bölgede tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu görülmektedir. Bu göstergeler ışığında, tarımsal üretim açısından yeterli araziye sahip olan bölge gerek yapısal gerekse uygulama sırasında oluşan sorunlar nedeniyle potansiyelinin altında bir üretim ve katma değer yaratmaktadır. Bölgede kişi başı gelirin artması, öncelikle tarımda verimliliğin artırılmasına bağlı görünmektedir. Bölgenin İran, Gürcistan, Azerbaycan gibi ülke pazarlarına ve ihracat kapılarına yakınlığı da göz önünde bulundurulursa bölge ekonomisinin ticaret hacminin artması bakımından kırsal gelişme daha da önem kazanmaktadır. Bunun yanında üretilen tarımsal ürünlerin batıya pazarlanması ise taşımacılık maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı sürdürülebilir görünmemektedir.

Bölgede toplam sulanabilir arazilerin %53,2'si sulanabilmekte olup, bu oran Erzurum'da %50,6, Erzincan'da %67,9, Bayburt'ta ise %42,3'tür. Türkiye ortalaması ise %57,6'dır. Bölge su kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen sulama konusundaki yatırımların yetersiz oluşu kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını engellemekte ve tarımsal verimliliğin düşük olmasında önemli rol oynamaktadır (Tablo 40).

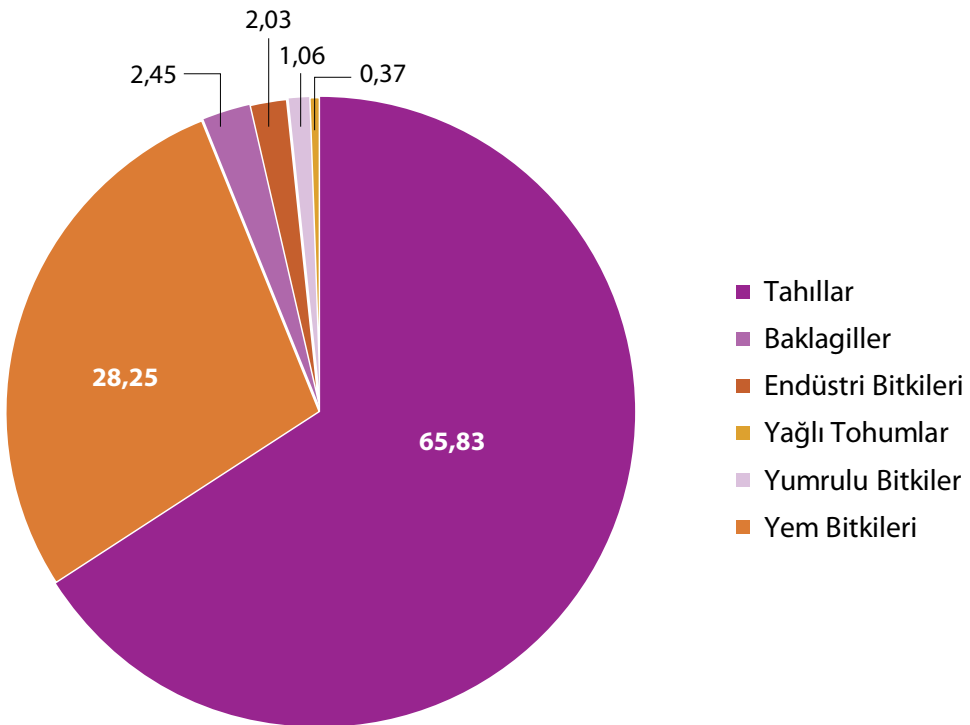

Tablo 40. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tarım Arazileri Sulanabilirlik Durumu (ha TKB 2007).

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	Türkiye
Tarım Alanı (ha)	460.252	202.704	131.995	794.951	26.013.732
Sulanabilir Arazi (ha)	305.636	137.736	112.837	556.209	8.500.000
Toplam Sulanan Arazi (ha)	154.672	93.574	47.734	295.980	4.900.000

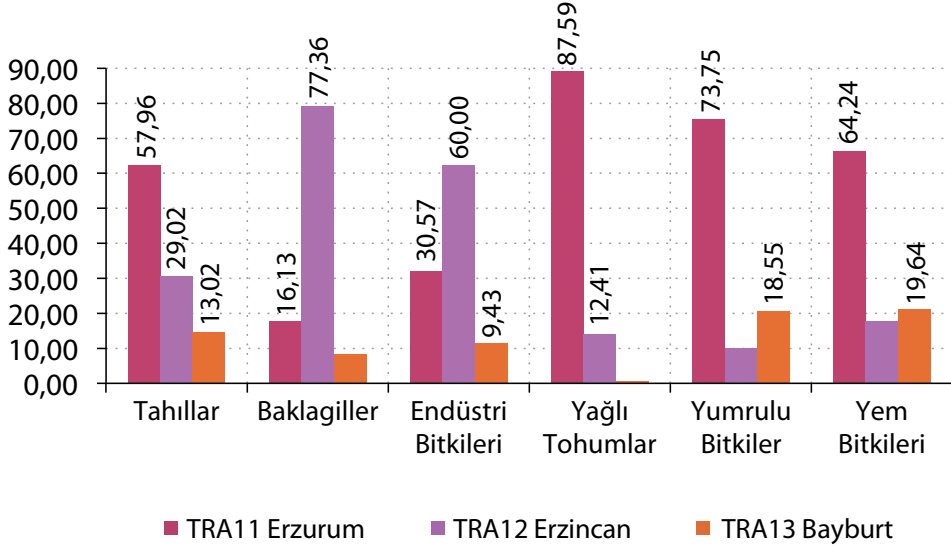
1.1. Bitkisel Üretim

Türkiye'deki 17 milyon hektarlık tarla bitkileri ekim alanının %70,1'ini tahıllar, %5,3'ünü baklagiller, %8'ini endüstri bitkileri, %8,6'sını yem bitkileri, %6,8'ini yağlı tohumlar ve geriye kalan %1,3'ünü ise yumrulu bitkiler oluşturmaktadır. Bölgede tarla bitkileri ekim alanları içerisinde %65,8'lik payla tahıllar ilk sırada yer alırken, %28,3'lük payla yem bitkileri ikinci sıradadır. Bunu %2,5'lik payla baklagiller ve %3,5'lik payla endüstri bitkileri, yumrulu bitkiler ve yağlı tohumlar gelmektedir (Şekil 19).

Şekil 19. Tarla bitkileri ekim alanlarının bölge içindeki payları (TÜİK 2010).

Bölgede tarla bitkileri ekim alanları ve üretim miktarı açısından yağlı tohumlar, yumrulu bitkiler ve yem bitkilerinde Erzurum'un üstünlüğü göze çarpmaktadır. Baklagiller ve endüstri bitkilerinde ise Erzincan önde gelmektedir. Tahıl ekim alanı ve üretim miktarı açısından sıralama Erzurum, Erzincan ve Bayburt şeklindedir (Şekil 20).

Şekil 20. TRA1 Bölgesi tarla bitkileri ekim alanları kıyaslamaları (TÜİK 2010).

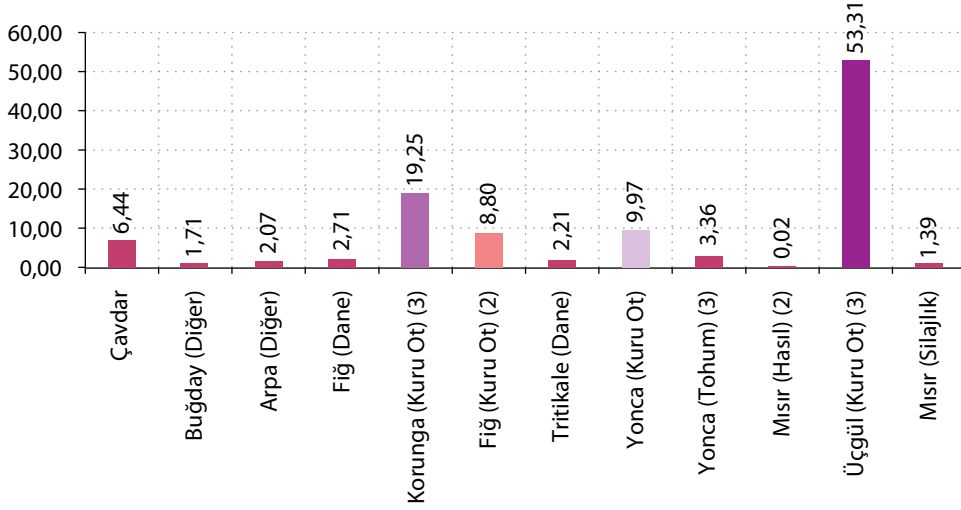
Bölgede yetiştirilen tarla ürünlerinin ekim alanları incelendiğinde, buğdayın ilk sırada yer aldığı ve bunu arpa, çavdar ve tritikalenin izlediği görülmektedir. Bölge, ülke toplam ekim alanı içerisinde çavdarda %7,6, buğday, arpa ve tritikalede ise %8'lik orana sahiptir (Tablo 41).

Tablo 41. Tarla Bitkileri Ekim Alanları (da; TÜİK 2010).

	TRA1	Türkiye	Oran (%)
Buğday (Diğer)	1.793.634	67.650.000	2,65
Arpa (Diğer)	762.459	27.500.000	2,77
Çavdar	105.328	1.387.784	7,59
Buğday (Durum)	67.589	13.350.000	0,51
Tritikale (Dane)	7.278	283.769	2,56
Mısır (Dane)	4.912	5.920.000	0,08
Yulaf (Dane)	925	927.780	0,10
Çeltik	296	967.541	0,03
Toplam	2.742.421	120.677.087	2,27

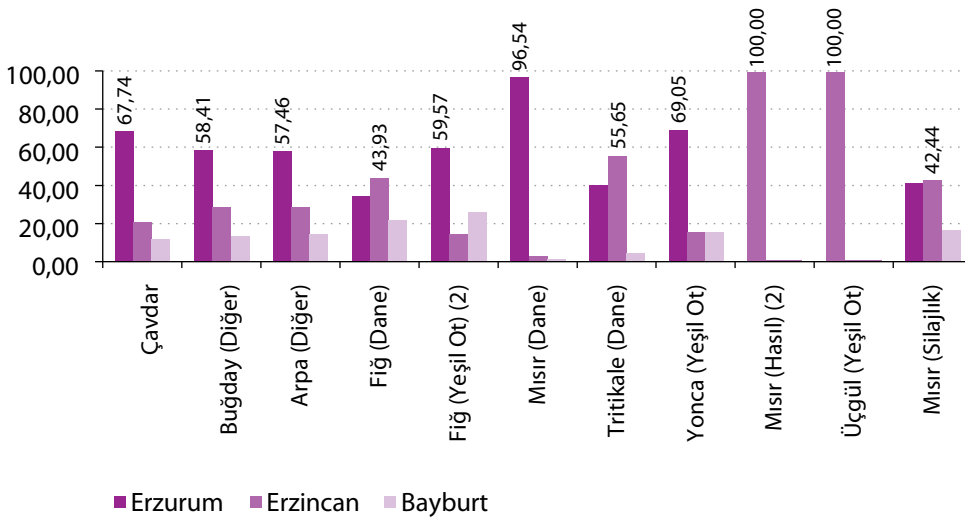

Bölgede yem bitkileri ekim alanlarının ülke ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir. Özellikle üçgül, yonca, fiğ ve çavdar ekim alanları bakımından ciddi bir potansiyele sahip olan bölge, üçgül üretiminde ülke üretiminin yarısından fazlasını (%53,3), korunga üretiminin %19,3'ünü, yonca üretiminin %10'unu ve fiğ üretiminin %8,8'ini karşılamaktadır (Şekil 21).

Şekil 21. Bölge yem bitkileri üretiminin ülke içindeki payı (%; TÜİK 2010).

Ekim alanları bakımından üçgül, mısır ve yoncada Erzurum; fiğ ve tritikalede Erzincan öne çıkmaktadır. Üretim miktarları bakımından ise, Erzurum'da üçgül, korunga ve yonca; Erzincan ve Bayburt'ta ise korunga, yonca ve fiğ üretimi öne çıkmaktadır (Şekil 22).

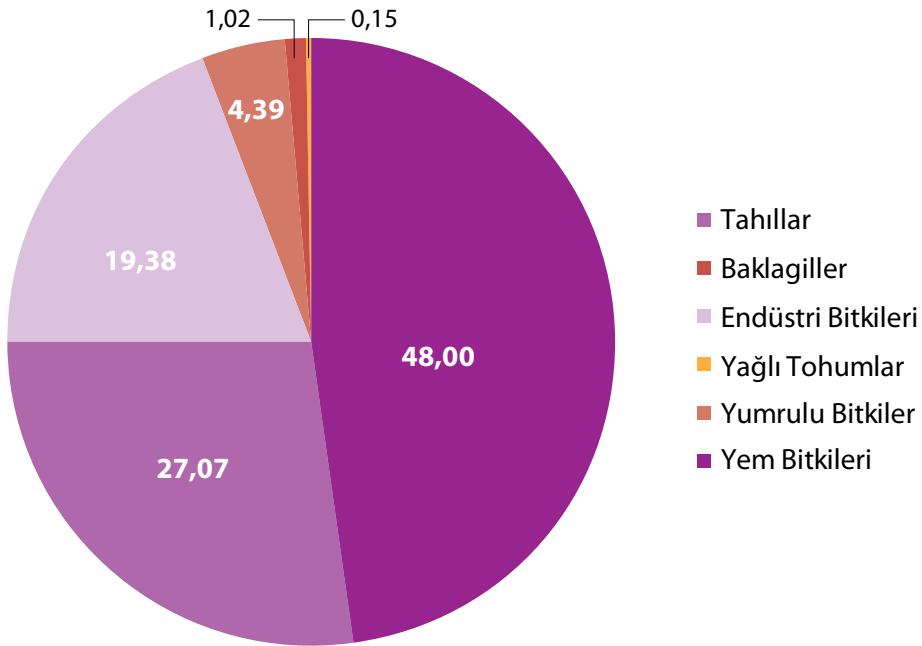

Şekil 22. Bölge yem bitkileri üretiminin ülke içindeki payı (%; TÜİK 2010).

Bölge, toplam kuru ot üretiminde ülke genelinde %11'lik bir paya sahiptir. 673 bin ton kuru ot üretimi sırasıyla yonca (402 bin ton), korunga (151 bin ton), fiğ (115 bin ton) ve üçgülden (5 bin ton) elde edilmektedir.

Bölgede yem bitkilerinin hayvancılıktaki girdi maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle verimlilikte artış yeterli seviyede değildir. Hayvansal ürünlerin pazarlanmasında yaşanan problemler bölgenin bu sektördeki rekabet gücünü azaltmaktadır.

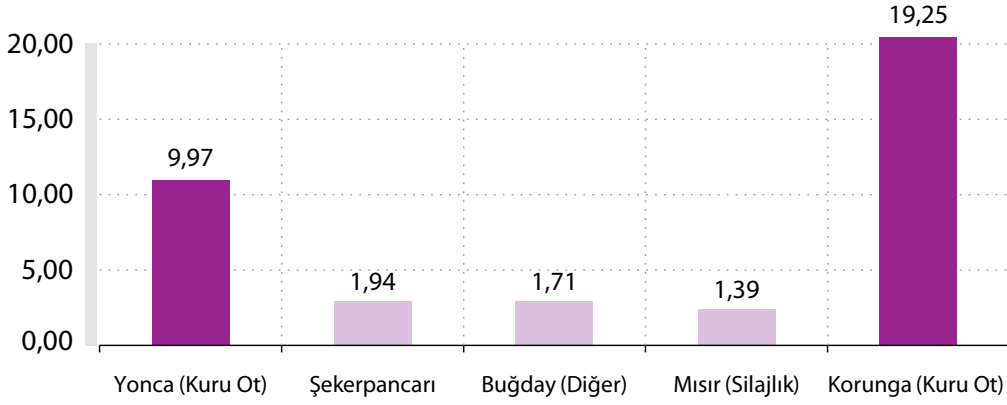
Bölgede, tarla bitkileri ürünleri üretim miktarı toplamı Türkiye üretiminin %2,1'ini karşılamaktadır. Türkiye tarla bitkileri üretiminin %39,9'unu tahıllar oluştururken, bölgede bu oran %27,1'dir. Bölgenin Türkiye yem bitkileri üretimindeki payı %4'tür. TRA1 Düzey 2 Bölgesi içinde yem bitkilerinin payı %48, tahılların payı %27,1 ve endüstri bitkilerinin payı ise 19,4'tür (Şekil 23).

Şekil 23. Tarla bitkileri üretim miktarlarının bölge içindeki payları (TÜİK 2010).

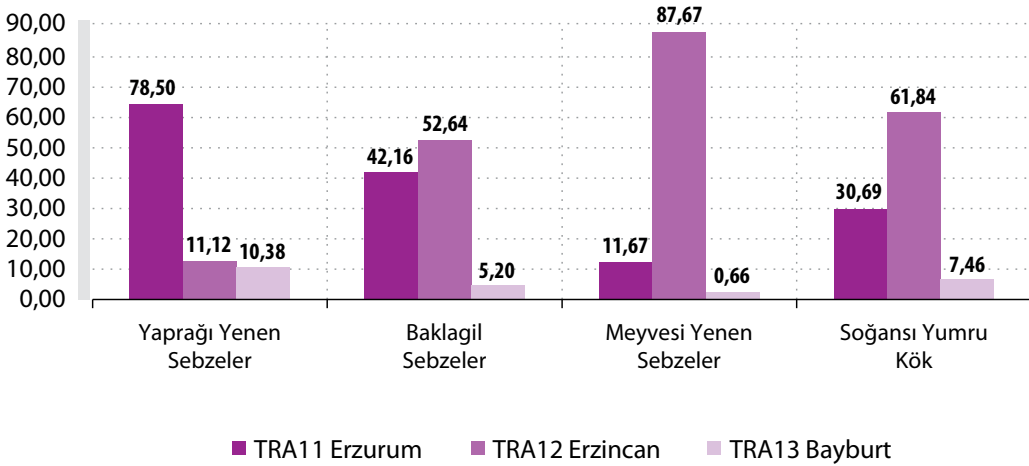
Bölgede yetiştirilen tarla bitkileri ürünlerinin üretim verilerine göre, 402.638 tonla yonca üretimi ilk sırada, 334.934 tonla şekerpancarı ikinci, 288.582 tonla buğday üçüncü, silajlık mısır ise 154.828 tonla dördüncü sırada yer almaktadır (TÜİK 2010). Bölge, yem bitkileri üretiminde yüksek bir potansiyele sahip olup ülkedeki yonca üretiminin %10'unu, korunga üretiminin ise %19,3'ünü karşılamaktadır (Şekil 24).

Türkiye'de ağırlıklı olarak Ege, Akdeniz, Marmara ve Orta Karadeniz Bölgelerinde yapılan sebze üretimi, TRA1 Bölgesi içerisinde daha çok iklimin daha yumuşak olduğu Erzincan Ovası ile Erzurum ve Bayburt'un mikroklima sahalarında gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber, yapılan üretim bölge içinde tüketilmektedir.

Şekil 24. Tarla bitkileri üretiminin ülke içindeki payları (TÜİK 2010).

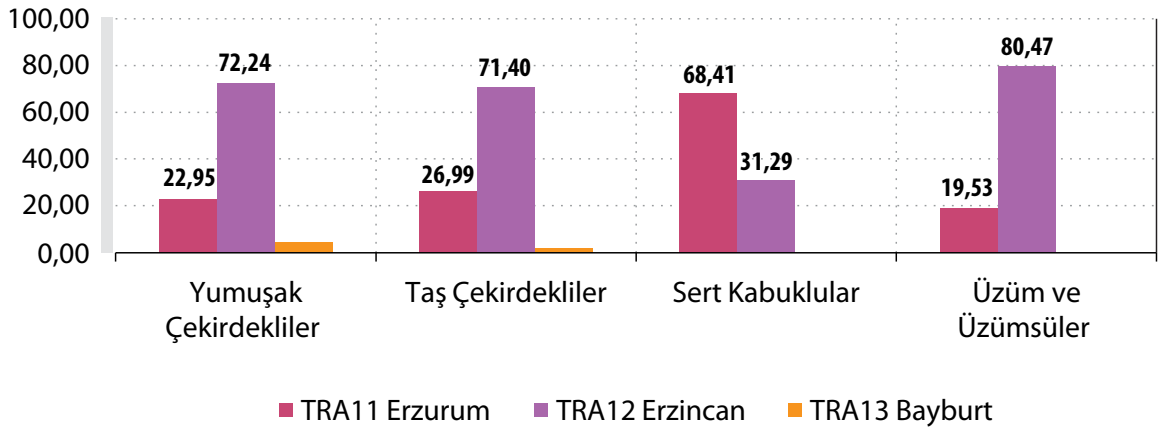
Bölgenin ülke sebze üretimindeki payı %1'in altındadır. Sebze üretiminin yaygın olmamasındaki en önemli etken iklim şartlarıdır. Sebze üretiminde bölge içi değerlendirme yapıldığında, Erzincan'ın üstünlüğü görülmektedir. Yapraklı yenen sebze üretiminde ise Erzurum, bölgedeki üretimin %78,5'ini karşılamaktadır (Şekil 25). Ürün bazında değerlendirildiğinde ise, Erzincan domates, soğan, biber ve hıyar üretiminde, Erzurum ise lahana üretiminde öne çıkmaktadır. Bölgedeki sebze üretiminin yarısını (%53,5) domates oluşturmakta, domatesi %16,1 ile sofralık hıyar, %7,6 ile karpuz ve %5,3 ile beyaz lahana takip etmektedir.

Şekil 25. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sebze üretim oranları (%; TÜİK 2010).

Bölgenin meyve üretimine bakıldığında, yumuşak çekirdekli sınıftan muşmula, armut ve elma üretiminde, taş çekirdekli zerdali, kızılcık, kayısı ve erik üretiminde, sert kabuklulara ceviz üretiminde ve üzüm ve üzüm sümeyvelerden ise dut üretiminde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (TÜİK 2010).

Bölgede Erzincan; yumuşak çekirdekli, taş çekirdekli ve üzüm ve üzüm sümeyvelerin üretiminin %70'inden fazlasını, Erzurum ise bölgenin sert kabuklu meyveler üretiminin %68,4'ünü karşılamaktadır (Şekil 26). Türkiye toplam zerdali üretiminin %25,5'i, kızılcık üretiminin %16,3'ü ve dut üretiminin %10,5'ü bölgede gerçekleşmektedir. Erzincan zerdali üretiminde Kayseri'den sonra Türkiye'de ikinci sırada yer almaktadır.

Şekil 26. TRA1 Düzey 2 Bölgesi meyve üretim oranları (%; TÜİK 2010).

Bölgede zerdali üretimi konusunda Erzincan ilk sırayı almaktadır ve zerdali üretiminin tamamına yakın bir kısmını (%99,7) karşılamaktadır. Kızılcık üretiminde ise, Erzurum bölgenin tamamına yakın kısmını (%92) üretmektedir. Bayburt'un, ülke ve bölge genelinde meyve üretiminden aldığı pay düşük seviyede kalmaktadır (Tablo 42).

Tablo 42. Bölgenin Önemli Meyveler Ve Üretim Miktarları (Ton; TÜİK 2010).

	Zerdali	Kızılcık	Dut	Muşmula	Ceviz	Armut	Elma
Erzurum	20	2.165	2.373	153	3.211	2.175	1.422
Erzincan	8.778	108	4.794	0	1438	6.618	2.230
Bayburt	3	83	0	0	14	135	1.012
TRA1	8.801	2.356	7.167	153	4.663	8.928	4.664
Türkiye	34.470	14.472	67.986	4.205	177.298	384.244	273.329

Bölgenin tarımsal verimliliğinde bir gösterge olan bitkisel üretim değerleri karşılaştırmalı olarak Tablo 43'te verilmiştir.

Tablo 43. Bitkisel Üretim Verileri.

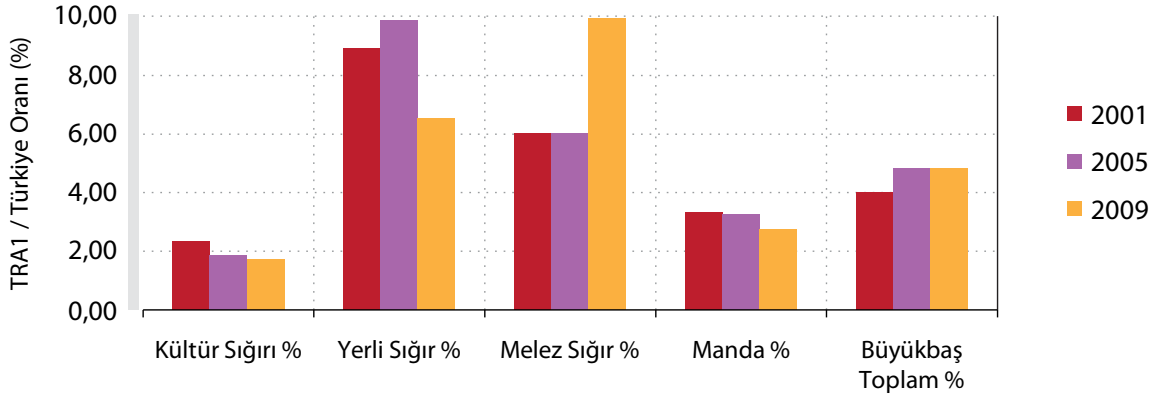
	Bitkisel Üretim Değeri (Bin TL)				
	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	Türkiye
2001	89.189	109.361	12.417	210.967	20.017.457
2002	170.508	165.368	18.936	354.812	32.264.200
2003	191.185	208.994	23.239	423.418	40.569.390
2004	220.085	240.786	29.686	490.557	45.680.438
2005	204.661	245.847	33.330	483.838	50.939.687
2006	195.902	248.110	33.111	477.123	54.515.463
2007	225.764	254.236	47.433	527.433	56.801.273
2008	244.674	287.733	49.242	581.649	66.010.114
2009	235.755	320.296	29.220	585.271	68.2674.86

1.2. Hayvansal Üretim

Bölgede büyükbaş hayvan varlığı Türkiye'deki hayvan varlığının %4'ünü oluşturmaktadır (TÜİK 2009). Geniş çayır ve mera alanlarının olması ve yem bitkisi üretiminin yapılabilmesi için uygun iklim koşullarının hâkim olması hayvancılığın gelişimine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Kışların uzun ve sert geçmesi ise hayvancılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, çiftçinin kendi yemini üretememesi hayvancılıktaki girdi maliyetlerini yükseltmekte ve hayvancılığın karlılığını azaltmaktadır.

Bölgede kışların uzun sürmesi hayvanların ahırda kalma süresini uzatmaktadır. Uzun süre ahırda kalan hayvanların samanla beslenmesi de hayvanlardan elde edilen et ve süt ürünlerinin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Yaz aylarında ise hayvanların mera ve çayırlara erken bırakılması meralardan faydalanma süresini kısaltmaktadır. Yayla ve platoların çokluğu sebebiyle yetiştiricilerin bu yerlere daha az uyum sağlayan siyah-beyaz (Holstein) sığır ırkları yerine İsviçre Esmeri ve Simental gibi hem süt hem et özelliği olan kombine ırkları tercih ettikleri görülmektedir. Bölgede mevcut hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğu ekonomik işletmecilikten uzak, orta ölçekli veya küçük aile işletmeciliği tarzındadır (DPT 2000; TKB 2007).

Bölgedeki büyükbaş hayvan varlığının yıllara göre değişimine bakıldığında; kültür siğiri sayısı ve manda sayısında kayda değer bir değişim olmadığı, yerli siğir sayısında düşüş ve melez siğir sayısında ise önemli bir artış olduğu görülmektedir (Şekil 27).

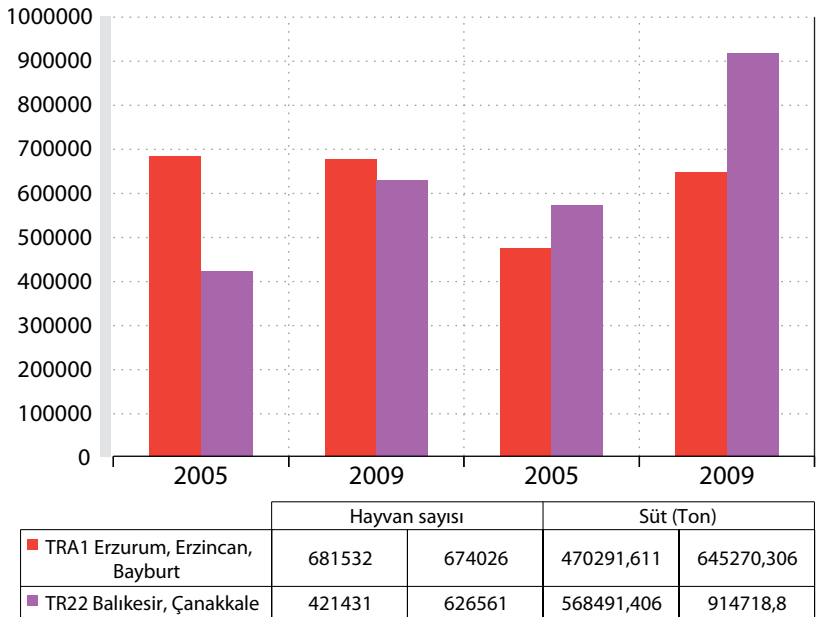

Şekil 27. Bölgedeki büyükbaş hayvan varlığının Türkiye'ye oranı (%; TÜİK 2009).

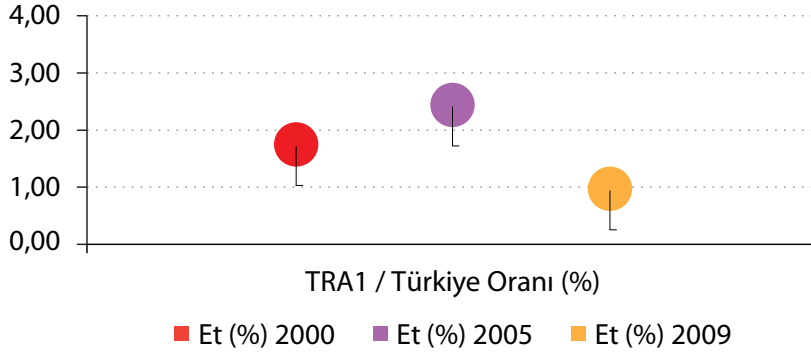
Büyükbaş hayvan varlığı bakımından Erzurum bölgede ilk sırayı almaktadır. Hayvan varlığının %79'u Erzurum, %12'si Erzincan ve %9'u Bayburt'ta yer almaktadır. Bölge, hayvan mevcudu bakımından Türkiye'de ikinci sırada olmasına rağmen hayvansal üretim bakımından 5. sırada yer almaktadır.

Bölgede, 2003-2008 yılları arasında yerli siğir sayısında %35 oranında azalma gerçekleşirken, melez siğir sayısında %42, kültür siğir sayısında ise %16 oranında artış gerçekleşmiştir. Hayvan ırkındaki değişime paralel olarak hayvansal ürünlerde de artış gözlenmiştir. Hayvan başına ortalama süt verimi 500 ton- dan 2500 tona, besi siğirinin ortalama karkas ağırlığı ise 150 kg'dan 260 kg'a yükselmiştir. Bölgede verimli siğircilik gelişirken verimsiz siğircilik hızla azalmaktadır.

2005 ve 2009 yılları arasında TR22 Düzey 2 Bölgesi, TRA1 Bölgesinden daha az hayvan varlığına sahip olmasına rağmen daha fazla süt üretimi gerçekleştirmiştir. Bu durum bölgedeki hayvansal üretimde verimliliğin düşük olduğunu göstermektedir (Şekil 28).

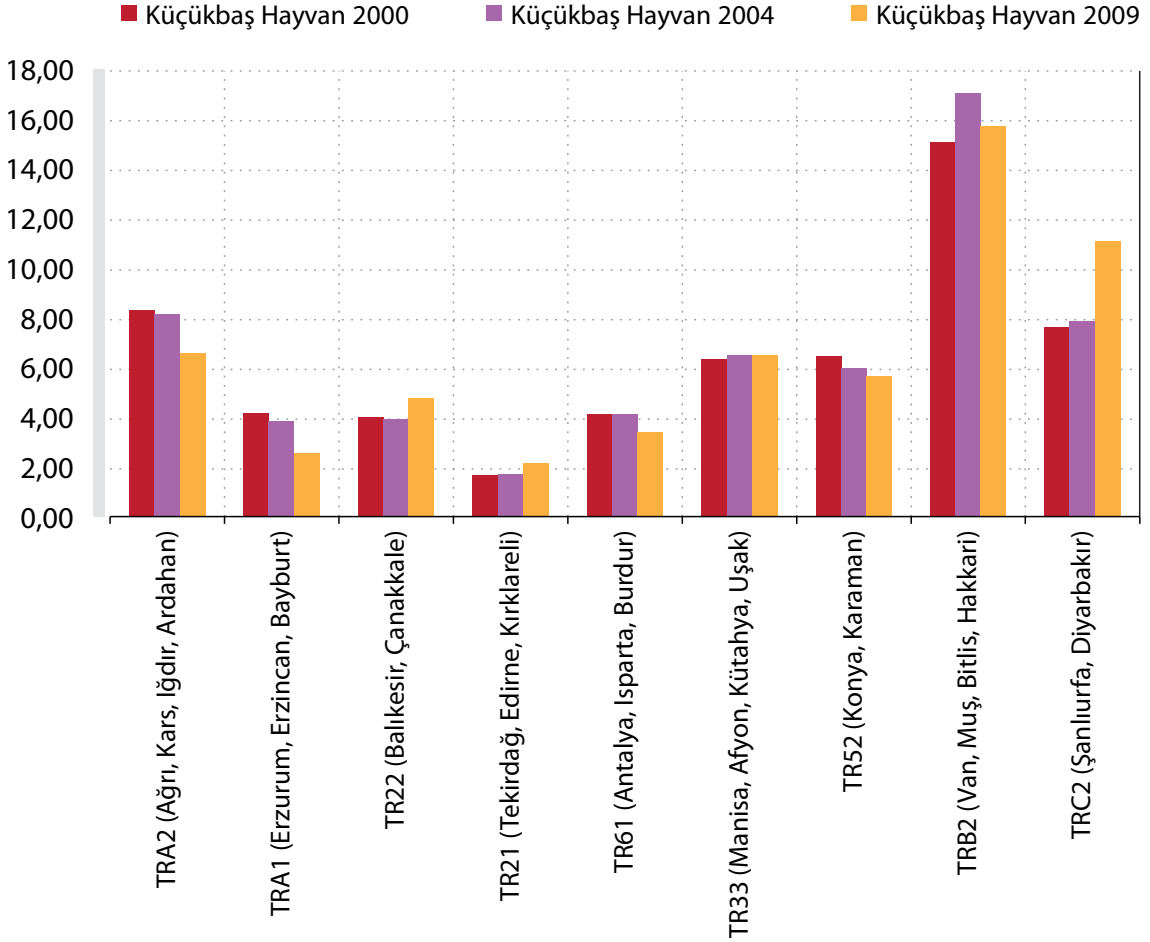
Şekil 28. TRA1 ve TR22 Düzey 2 Bölgelerinin hayvan sayıları ve süt üretim miktarları (TÜİK 2009).

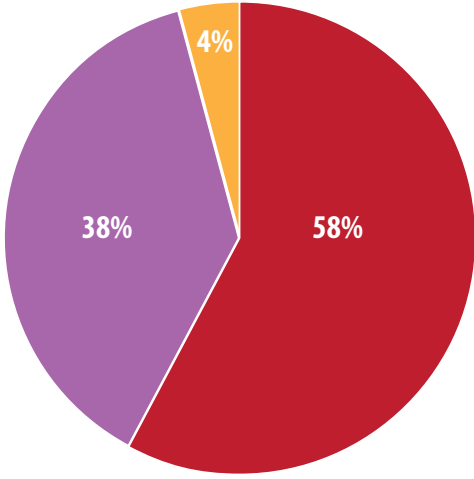
Bölge, 2000 yılında Türkiye'deki et üretiminin %2,6'sını karşılarken bu oran 2009 yılında %2'ye düşmüştür (Şekil 29).

Şekil 29. Bölgede üretilen et miktarı oranının yıllara göre değişimi (TÜİK 2009).

Bölgedeki küçükbaş hayvan varlığına dair bazı göstergeler Şekil 30 ve 31'de verilmiştir.

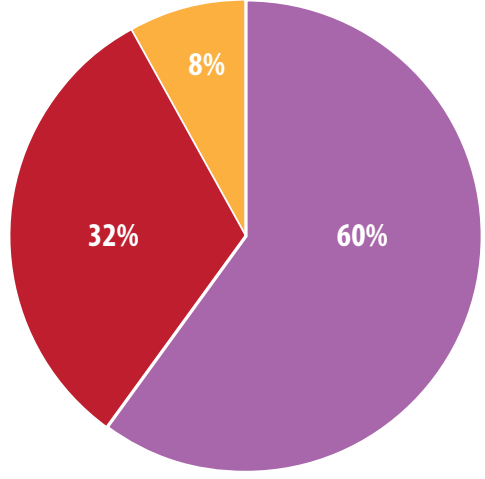

Şekil 30. TRA1 ile diğer Düzey 2 Bölgelerinin küçükbaş hayvan varlığının karşılaştırması (TÜİK 2009).

■ Erzurum ■ Erzincan ■ Bayburt

Şekil 31. TRA1 Düzey 2 Bölgesi küçükbaş hayvan dağılımı (TÜİK 2009).

■ Erzurum ■ Erzincan ■ Bayburt

Şekil 32. Bölgedeki kümes hayvanları (et ve yumurta tavuğu) dağılımı (TÜİK 2010).

2000 yılında bölgedeki küçükbaş hayvan sayısı Türkiye'deki sayının %4,2'sini oluştururken 2009 yılında bu oran %2,6'ya gerilemiştir.

Bölge şartlarına kolay uyum sağlayan yerli koyun ve keçi ırkları bölge geneline hâkim durumdadır. Küçükbaş hayvancılığın büyük kısmını yerli koyun ve kıl keçisi oluşturmaktadır.

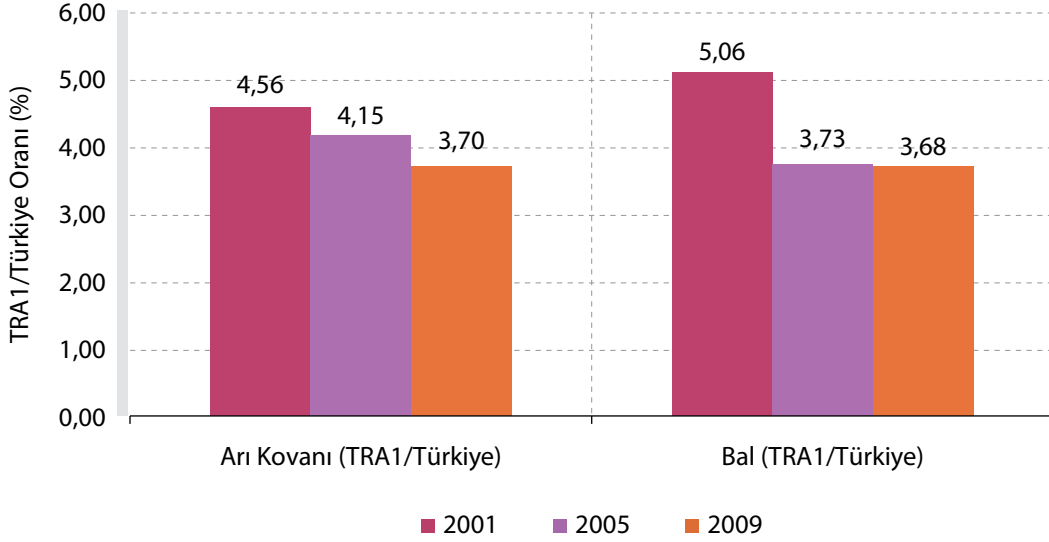
Bölgede küçükbaş hayvanlardan üretilen süt miktarı 2000 yılında Türkiye'deki süt üretiminin %6,2'sini oluştururken 2009 yılında bu oran %2,6'ya düşmüştür (TÜİK 2009).

Tavukçuluk sektörü için bölgenin bazı kesimleri ideal ortamlar sağlamaktadır. Özellikle Erzincan, kanatlı hayvan sayısı bakımından bölgede %60'lık bir oranla önemli bir üstünlüğe sahiptir. Ancak, 2009 yılından itibaren sektörde gerileme olduğu ve işletmelerin atıl durumda bulunduğu görülmektedir. Bölgedeki kümes hayvanları (et ve yumurta tavuğu) dağılımı Şekil 32'de verilmiştir.

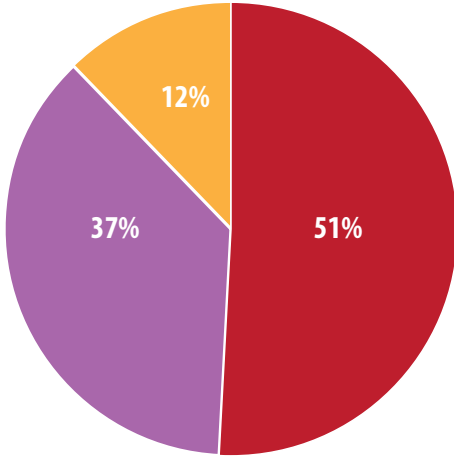
Bölgede arıcılıkla ilgili bazı veriler Şekil 33, 34 ve 35'te verilmiştir.

Şekil 33. Bölgedeki arı kovanı ve üretilen balın Türkiye'deki oranı (TÜİK 2010) .

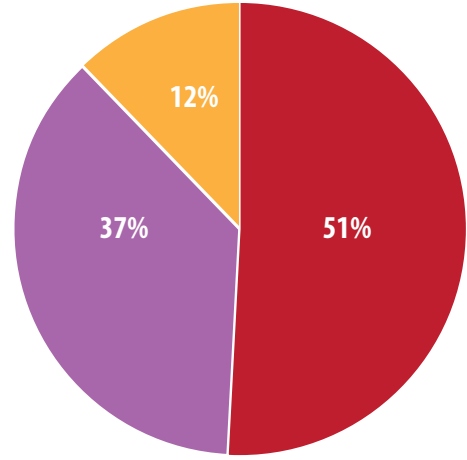
Arıcılık, büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan ve yeterli toprağı olmayan insanlar için istihdam kaynağı olması bakımından ülke ekonomisi için önemi giderek artan bir tarımsal faaliyettir. Arıcılık açısından bölge iklimi sorun oluşturmazken, çok üstün nitelikli bitki kompozisyonları ile meralar bu konuda bölgenin önemli bir potansiyelidir.

■ Erzurum ■ Erzincan ■ Bayburt

Şekil 34. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kovan dağılımı.

■ Erzurum ■ Erzincan ■ Bayburt

Şekil 35. Bal üretimi dağılımı (TÜİK 2010).

Erzurum kovan sayısı ve bal üretimi açısından bölgede ilk sırada yer almaktadır. Arıcılık sektörü oldukça umut vadeden bir potansiyel olmasına rağmen, sermaye birikimi ve sektörün gelişimi açısından balın yanında arıcılıkta katma değeri daha yüksek olan arı sütü, polen, propolis, arı zehiri vb. arı ürünlerinin üretimi yetersiz düzeydedir.

TRA1 Bölgesi'nin hayvansal ürünler değerlerinin Türkiye geneli ile karşılaştırması Tablo 44'te verilmiştir.

Tablo 44. TRA 1 Bölgesi Hayvansal Ürünler Değeri (Bin TL).

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR
2001	142.777	53.848	14.208	210.833	6.069.068
2002	201.711	72.110	17.140	290.961	9.399.981
2003	393.714	96.830	28.209	518.753	13.443.323
2004	331.009	96.921	47.310	475.240	15.573.596
2005	326.175	101.454	45.646	473.276	16.506.022
2006	346.513	105.004	58.856	510.372	18.897.671
2007	352.612	104.625	59.538	516.776	22.921.524
2008	420.979	124.993	42.922	588.893	23.816.982
2009	469.837	111.244	67.417	648.498	26.610.721

1.3. Su Ürünleri Üretimi

Türkiye’de toplam su ürünleri üretimi, 2005 yılından 2008 yılına kadar 544.773 tondan 646.310 tona yükselmiştir. Ülkemizin su ürünleri ithalat ve ihracat rakamları birbirine paralel seyretmekte olup, 2008 yılı itibarıyla 54.526 ton ihracata karşılık 63.222 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bölgenin su ürünleri üretim miktarları ise Tablo 45’te verilmiştir.

Bölgede su ürünleri üretimi iç sularda yapılan avcılık ve yetiştiriciliğe bağlıdır. Sadece alabalık yetiştiriciliği yapılan bölgede, avcılıkla elde edilen üretimin %90’ı ise sazan balığı avcılığıdır. Bölge, alabalık yetiştiriciliğinde 1.147 tonluk üretimle Türkiye’nin %1,74’ünü karşılamakta olup, Erzurum ve Erzincan birbirlerine yakın rakamlarla bölgedeki üretimin %86’sını, Bayburt ise %14’ünü karşılamaktadır.

Tablo 45. Bölgenin Su Ürünleri Üretim Miktarları (TÜİK 2008).

	Miktar (Ton)	Bölge İçindeki Payı (%)	Ülke İçindeki Payı (%)
Erzincan	487	42,46	0,74
Erzurum	503	43,85	0,76
Bayburt	157	13,69	0,24
TRA1	1.147	100	-
Türkiye	65.928	-	1,74

1.4. Organik Tarım

Türkiye’de organik tarım uygulamaları 1990’dan bu yana artarak devam etmektedir. 1990 yılında Türkiye genelinde 313 üreticinin 8 ha’lık bir alanda yaptıkları organik tarım uygulamaları, 2010 yılına gelindiğinde 42.097 üreticinin 383.782 ha’lık bir alanda üretim yaptığı bir sektöre dönüşmüştür (TKB 2010).

Ülkede, organik tarımda 2010 yılı itibarı ile üretim miktarı 1.204.160,52 ton olup, bunun 3.592,93 tonu ihraç edilerek 15.879.571 \$ ihracat geliriye ulaşılmıştır. 2010 yılı organik tarım alanı, toplam zirai üretim alanının (24 milyon ha.) %2,1’ini oluşturmaktadır. 2002 ile 2010 yılları arasında toplam üretim alanındaki pay %0,3’ten %2,1’e çıkmıştır. Bölgenin organik tarım üretim değerleri Tablo 46’da verilmiştir.

Tablo 46. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Tarım Üretim Değerleri (TKB 2010).

	Çiftçi Sayısı	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
Erzurum	3.322	40.010,95	153.597,11
Erzincan	375	4.316,18	11.802,56
Bayburt	232	2.944,20	5.630,95
TRA1	3.929	47.271,33	171.030,62
Türkiye	42.097	383.782,41	1.343.736,56

Bölgede organik üretici sayısında yıllar itibariyle artış gözlenmektedir. Bölgede hali hazırda organik üretim yapan çiftçi sayısı 694 olup geçiş sürecindeki 3.235 üreticiyle birlikte bu sayı 3.929'a ulaşmıştır (TKB 2010).

Organik tarım uygulamaları kapsamında; Erzurum'da buğday, yonca, yem bitkileri, çayırotu, meyve ve bal; Erzincan'da mısır, yonca, buğday, yem bitkileri ve bal; Bayburt'ta ise yonca, buğday ve balın organik üretimi yapılmaktadır.

Ülke genelinde organik hayvancılığa olan ilgi giderek artmaktadır. Son beş yıl içerisinde organik hayvancılıkla ilgilenen kişi sayısı 6'dan 174'e çıkmıştır (Tablo 47).

Son yıllarda geçiş sürecindeki üretici sayısının artışıyla birlikte organik et, süt ve yumurta üretiminde ciddi artışlar olmuştur. Gümüşhane, Çanakkale ve Konya illeri organik hayvansal üretimde önde gelen illerdendir (TKB 2010).

Tablo 47. Türkiye'de Organik Hayvansal Üretim Değerleri.

	Çiftçi Sayısı	Hayvan Sayısı	Et (ton)	Süt (ton)	Yumurta (adet)
2005	6	12.909	0	1.350	270.000
2006	12	19.296	512,39	1.281	0
2007	27	43.955	0	0	0
2008	37	39.186	554,87	9.971	4.424.000
2009	150	135.341	376,58	17.110,5	11.767.400
2010	174	401.215	6.803,01	11.604,75	17.889.808

Bölge halkının alım gücünün düşük olması nedeniyle tarım arazilerinde kullanılan kimyasal madde oranı oldukça düşüktür. Bu nedenle organik tarım açısından bölgedeki tarım arazileri son derece elverişlidir. Bununla beraber, ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içeren organik tarım uygulamalarının Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yeterince yaygınlaşmamış olduğu da görülmektedir. 2009 yılında bölgede organik hayvansal üretimde bulunan çiftçi veya işletme yer almamaktadır (TKB 2010). Bölgede sadece Erzincan ilinde organik hayvancılık yapılmaya çalışılmakta olup, 2010 yılında 5 işletme 390 baş hayvan ile 1.682,7 ton organik süt elde etmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi organik arıcılık değerleri Tablo 48'de verilmiştir.

Organik arıcılık ürünleri üretimi ve kovan sayısı bakımından Türkiye genelinde azalma görülürken bölgede 2010 yılına kadar artış, 2010 yılında ise azalış gözlenmektedir. Gerek çiftçi ve kovan sayısı gerekse üretim miktarı, son beş yıl içerisinde bölgede %100'ün üzerinde bir artış göstermiştir. Organik arıcılıkla iştigal eden çiftçi (işletme) sayısının %70'i Erzurum, %18'i Bayburt ve %12'si Erzincan'da yer alırken, organik bal üretim miktarları bakımından Erzurum ve Bayburt bölgenin tamamını karşılamaktadırlar (TKB 2010).

Tablo 48. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Arıcılık Değerleri (TKB 2010).

	Çiftçi (İşletme) Sayısı	Kovan Sayısı	Üretim Miktarı Bal (Ton)
2005	5	853	14,70
2006	6	925	15,00
2007	5	1.150	18,70
2008	11	2.257	36,97
2009	23	4.687	68,08
2010	17	3.475	26,95

Tablo 49. Tarımda Alet Kullanımı Ve Makinelerin Değişimi.

	Erzurum*1		Erzincan*1		Bayburt*1		TRA1*1		Türkiye*2,3	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Biçerdöver	1	1	5	5	0	0	6	6	11.811	13.360
Traktör*2	8.490	9.155	4.881	5.175	1.665	1.940	15.036	16.270	1.022.365	1.073.538
Diğer Alet ve Makineler*3	103.427	99.188	30.445	30.644	142.38	15.810	148.110	145.642	7.810.172	8.252.926

*1: Erzurum, Erzincan, Bayburt Tarım İl Müdürlükleri 2010; *2 ve *3: TÜİK 2009.

1.5. Tarımsal Alet ve Makine Kullanımı

2005 ile 2009 yılları arasında tarımsal makineleşme-deki değişim bölgede %0,75 azalma şeklinde meydana gelirken bu oran Türkiye'de %5,6'lık artış şeklinde olmuştur. Erzurum ilinde alet ve makinelerdeki %4,1'lik azalma kara saban ve hayvanla çekilen pulluk sayısındaki azalıştan kaynaklanmaktadır.

2. TURİZM

Türkiye; yöresel zenginlikleri, halkının geleneksel olarak turiste olumlu yaklaşımı, uygun iklim tipleri ve kıyı şeridi, doğal ve tarihi kaynak değerleri ve son zamanlarda iyileşen turistik alt yapısı ile turizm sektörü gelişmekte olan bir ülke konumundadır. Dışa dönük sanayileşme politikaları ve rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşma arzusu içinde olan Türkiye, turizm sektöründe de Akdeniz ülkeleri arasında hedef ülkelerden biri olma özelliğini kazanmıştır.

Turizm sektörünün kalkınma açısından en önemli özelliği, ekonomik yönden geri kalmış alanlarda öncü sektör konumuna gelmiş olmasıdır. Bu özellikleri sebebiyle turizm sektörünün önemi Türkiye’de de kısa sürede anlaşılmış ve planlı kalkınma dönemlerinde, özellikle de 1990’lı yıllardan itibaren, turizmi çeşitlendirmeye ve bütün bölgelere yaymaya yönelik politikalar geliştirilmiştir.

DAP Planı’ndan (DPT 2000) başlayarak, DOKAP (DPT, JICA 2000), 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT 2001), 9. Kalkınma Planı (DPT 2006) ve son olarak Türkiye Turizm Stratejisi 2023’te (KTB 2007) tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de değişen deniz-kum-güneş turizmi alışkanlıkları dikkate alınarak, alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilerek turizmin ülkede çeşitlendirilmesi için yol haritaları çizilmiştir. Örneğin

9. Kalkınma Planı ve Türkiye Turizm Stratejisi (2023) belgesinde deniz turizmine ilave olarak golf, kış, dağ, termal, yat, kongre turizmi ve eko turizm gibi tematik turizm tiplerinin geliştirilmesinden bahsedilmektedir.

Özellikle son yıllarda tüm dünyada görülen krizlere rağmen, Türkiye’de ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan en önemli sektörlerden biri haline gelen turizm, yaklaşık 1,7 milyon kişiye istihdam sağlamakta ve ülke genelinde toplam istihdamın %7,2’sini oluşturmaktadır. Türkiye’de, turizm sektöründe 2009 yılında 95,3 milyar TL değerinde ekonomik faaliyette bulunulmuş ve toplam GSYİH’nın yaklaşık %10,2’si turizmden elde edilmiştir (World Economic Forum 2009).

2010 yılı rakamlarına göre Türkiye, dünyada turist sayısı bakımından yedinci, turizm gelirleri bakımından ise onuncu ülke konumundadır.

Cumhuriyetin 100. yılı dikkate alınarak 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Belgesinde Türkiye’nin hedefi, hem turist sayısı hem de turizm gelirleri bakımından dünyadaki ilk beş ülke arasında yer almaktır (KTB 2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi sonunda ise turizm gelirlerinin 36,4 milyar dolara, ziyaretçi sayısının 38 milyona ulaşacağı öngörülmektedir.

2.1. Bölgede Turizm

Bölge, sahip olduğu iklim özellikleri, coğrafi konumu, topoğrafik yapısı, zengin doğal kaynak rezervleri, tarihi ve kültürel geçmişi ile turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyele nedeniyle bölge giderek önem kazanan alternatif turizm aktiviteleri için son derece uygun alanlar sağlamaktadır.

Kültür ve doğa turizmi konusunda sahip olduğu yüksek potansiyeline rağmen, halkın gelir düzeyinin düşük olması, sürekli dış göç vermesi nedeniyle nüfusun azalması gibi faktörler bölgeyi olumsuz etkilemekte ve bölge mevcut turizm potansiyelinden yeterince yararlanamamaktadır. Bölgede yer alan illerin konaklama tesisi, yatak kapasitesi ve ziyaretçi sayılarına göre durumları Tablo 50’de verilmiştir. İki tablo kıyaslandığında bölgenin Türkiye içinde turizm açısından son derece gerilerde kaldığı görülmektedir.

Tablo 50. Türkiye’nin Turizm Açısından Önde Gelen İllerinin Tesis Ve Turist Sayıları (TÜİK ve KTB 2009).

	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletmesi Belgeli			Turist Sayısı	
	Tesis sayısı	Oda sayısı	Yatak sayısı	Tesis sayısı	Oda sayısı	Yatak sayısı		
Antalya	169	38.796	84.553	643	122.024	261.964	8.564.595	
İstanbul	79	11.711	24.987	363	29.984	60.926	7.050.748	
İzmir	42	6.260	14.568	133	12.257	26.103	1.034.064	
							Yerli	Yabancı
Erzurum	6	999	2.256	10	933	1.941	154.190	21.540
							175.730	
Erzincan	3	122	246	2	129	270	81.258	1.874
							83.132	
Bayburt	-	-	-	-	-	-	21.500	1.500
							23.000	
TRA1	9	1.121	2.502	12	1.062	2.211	256.948	24.914
							281.862	

Türkiye'nin batısını doğusu ile kuzeyini güneyi ile bağlayan bir kavşak noktası olan bölge, antik çağlardan günümüze pek çok medeniyetin hüküm sürdüğü bir coğrafyada yer almaktadır. Bölge, genel iklim ve topoğrafik özellikleri ile kış turizmine; yüksek, dağlık coğrafi yapısı ve zengin su kaynakları ile doğa sporları turizmine; derin tarihi birikimi ve oturmuş kültür çeşitliliği ile kültür-inanç turizmine; mevcut sağlık hizmetleri ve termal kaynaklarının zenginliği ile de sağlık turizmine çok önemli bir potansiyel teşkil etmektedir.

Bölgenin konumu, ulaşım ve haberleşme imkanlarının uygun oluşu, üniversite ve çeşitli kuruluşların varlığı, tarihi, kültürel, tabii ve turistik değerlerin zenginliği bölgeyi potansiyel bir ticaret ve turizm merkezi adayı yapmaktadır.

Bölge sahip olduğu doğal ve kültürel kaynak değerleri açısından deniz-kum-güneş turizmi dışındaki hemen her türlü turizm aktivitesi için uygun alanlar sunmaktadır. Bölge içerisinde yapılabilecek başlıca turizm aktiviteleri arasında;

- Kış turizmi,
- Ekoturizm (doğa ve su sporları),
- Tarih - kültür ve inanç turizmi,
- Termal ve sağlık turizmi,
- Gününbirlik turizm,
- Sporcu ve gençlik kampları ve kongre turizmi yer almaktadır.

Erzurum kent merkezinde UNIVERSIADA oyunları nedeniyle yapılan tesisler bölgede kış turizminin çeşitlenmesi açısından önemli imkânlar sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Efes Pilsen işbirliği ile 2007 yılının Mart ayında yürütülmeye başlanan ve bölgesel kalkınma projesi olan Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) kapsamında özellikle Çoruh havzasında yapılan faaliyetler de bölgede turizmin geliştirilmesine ve halkın turizm konusunda bilinçlenmesine olanak sağlayan başka bir olumlu gelişmedir.

2.2. Kış Turizmi

Bölge, dağlık topoğrafik yapısı ve sert karasal iklim özelliklerinin etkisiyle kış sporları için uygun pek çok alan içermektedir. Ekim ayından Nisan ayına kadar süren kar yağışı ve karla kaplı gün sayısının fazla olması, kış sporları açısından önemli olanaklar sunmaktadır.

Türkiye'de önemli kış turizm merkezlerinden biri olan Erzurum Palandöken Dağları Kış Sporları Merkezi, Türkiye'de ilk defa planlı (Erzurum-Palandöken Kış Sporları ve Turizm Master Planı) bir şekilde yapılan kış turizm merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Bu merkez, kayak mevsiminin uzun, kristal kar özelliği ile kar kalitesinin yüksek, pist uzunluklarının elverişli olması ve şehir merkezine ulaşılabilirliğin kolay olması özellikleri ile uluslararası ve ulusal standartlarda kullanılabilecek potansiyel kayak alanlarını içermektedir. Mevcut kullanımda olan merkezin dışında Konaklı Kayak Merkezi, topoğrafik özellikleri nedeniyle kış turizmi açısından dünyada ender kabul edilen yerlerden biri olmakla birlikte merkezin henüz altyapısı tamamlanmamıştır.

Erzurum'da Palandöken ve Konaklı Kış Turizm Merkezleri, Erzincan'da Yıldırım Akbulut

Kayak Tesisi ve tamamlanma aşamasına gelmiş olan Ergen Dağı Kayak Merkezi; Bayburt'ta çığ riskinin olmaması özelliği ile ön plana çıkan Kop Dağı Kayak Merkezi ile TRA1 Bölgesi kış turizmi kümelmesi için önemli potansiyele sahiptir.

Palandöken Kayak Merkezi'nde ve Konaklı bölgesinde 2011 Üniversiteler Kış Oyunları

(Erzurum 2011 Winter Universiade) nedeniyle yapılan yatırımlar ve Erzurum

Palandöken, Erzincan Ergen ve Kars Sarıkamış Kayak Merkezlerinde altyapı yatırımlarının tamamlanmasına yönelik AB Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığının yürütücüsü olduğu, "Erzurum - Erzincan - Kars Kış Turizmi Koridorunun Geliştirilmesi Projesi" bölgenin kış turizmi potansiyelini ve cazibesini önemli ölçüde arttıracaktır.

2.3. Ekoturizm

Bölgenin tahrip edilmemiş, özgün ve çeşitlilik gösteren doğal kaynak varlığı, dünyada son dönemde gelişme gösteren macera, keşif ve doğa sporlarına yönelik pek çok turizm aktivitesine imkân sağlamaktadır. Bölgede son yıllarda rafting, kano gibi akarsu sporları, yamaç paraşütü, dağ/doğa yürüyüşleri, mağara turizmi, yayla turizmi, kuş ve bitki inceleme gibi alternatif turizm faaliyetleri öne çıkmaktadır.

Bayburt ve Erzurum illerinin kuzeyinden geçen Çoruh nehri ülkemizin en hızlı akan akarsularından biri olup, bu özelliği ile akarsu sporları için çok elverişlidir. Erzincan'da ise rafting, Karasu Nehri üzerinde tescilli parkurlarda yapılmaktadır.

Debisi düşük akarsu ve göllerde yapılan kano sporu ise; Erzincan'da Tercan Baraj Gölü, Mertekli Göleti ve Göyne Baraj Gölü üzerinde yapılmaktadır.

Bölge içerisinde Erzincan'da yer alan Çakırman Bölgesi, Munzur ve Kesiş Dağları farklı rüzgâr yönlerine göre

hem yamaç paraşütü hem de paramotorlu uçuşlar için elverişlidir. Her yıl düzenlenen Uluslararası Yamaç Paraşütü Festivali ile bölge yamaç paraşütü sporu açısından tanınmaya başlamıştır.

Çoruh havzasında yer alan Tortum ve İspir Vadileri yürüyüş, dağcılık, dağ bisikleti, atlı safari gibi spor ve macera aktiviteleri açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bölgenin kuzeyinde sıralanan Yedigöller-Sırakonaklar-Soğanlı Yaylası-Kaçkar dağcılık aktiviteleri için başlıca rotalardır. Bu rota, İspir Sırakonaklar köyünde yer alan tarihi evlerin ev pansiyonlarına çevrilmesiyle çok sık tercih edilmektedirler. Aynı zamanda, Çoruh Vadisi'nde dağ bisikletçiliği açısından da çok uygun rotalar bulunmaktadır. Bundan başka, Munzur Dağı'nın Erzincan'a bakan yamaçlarında ve özellikle Kemaliye'deki Karanlık Kanyon'un sarp kayalıklarında kaya tırmanışına uygun rotalar bulunmaktadır.

Erzurum'un kuzeyinde yer alan Tortum Gölü ve Tortum Şelalesi, Erzincan'da Esence Dağındaki Yedigöller ve çevresi, Girlevik Şelalesi ve Bayburt ilinde de Sırakayalar Şelalesi doğa gezileri açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Bölge, yabani hayvan ve kuş varlığı açısından zenginlik göstermektedir. Çoruh Vadisi, Bayburt'ta Kop Dağı, Erzincan'da ise Kemah ve Kemaliye ilçelerinde bulunan yabani hayvan popülasyonu önem arz etmektedir. Erzurum ve Erzincan Ovası sulak alan olma özelliği ve kuş göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle önemli kuş türlerini barındırmaktadır. Çoruh havzasında yer alan İspir ve Uzundere Bölgesi ve Bayburt'ta Sultan Murat Yaylası Doğu Karadeniz Dağları'nda yaşanan yoğun kuş göçünün önemli bir kısmının izlenebilmesine imkân tanıyan önemli kuş gözlem rotaları üzerindedir. Ayrıca bu bölgede yöreye özgü kuş türleri bulunmaktadır. Bu potansiyeli nedeniyle bölge kuş gözlemciliği ve av turizmi açısından çok önemli imkanlar sunmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, bitki örtüsü açısından zengin olmamakla birlikte; flora çeşitliliği ve endemizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Erzincan'da 87 familyaya ait farklı tür ve 276 endemik çeşit; Bayburt'ta 51 familyaya ait farklı tür ve 197 cins tespit edilmiştir. Kop Dağı, Çoruh Vadisi'ndeki yaylalar ve Erzurum Palandöken Dağı floristik zenginliklere sahip olup, bu açıdan bölge, foto safari ve bitki gözlemciliği aktiviteleri için çok önemli imkanlar sunmaktadır.

Mağara turizmi açısından bölgede görülmeye değer pek çok mağara bulunmaktadır. Bayburt'ta yer alan Aydıntepe Yeraltı Şehri, Çımağıl Mağarası ve Helvaköy Buz Mağarası ile İspir'de bulunan Elmalı Çam Mağarası bunların en önemlilerindendir. Erzincan ilinde tespit edilen mağara sayısı 25 civarında olup, Kemah'daki Buz Mağaraları, Tercan'daki Üçpınar ve Çadirkaya mağaraları turistik açıdan önemlidir.

2.4. Kültür ve İnanç Turizmi

Bölgede değişik tarihi ve kültürel değerlerin varlığı, kültür ve inanç turizmi açısından zengin bir potansiyel oluşturmaktadır. Bölge genelinde bulunan cami, medrese, kilise, han ve bedesten gibi tarihi ve dini yapılar ile sivil mimarlık öğeleri (Erzurum, Bayburt ve Kemaliye evleri gibi), kültür ve inanç turizmi açısından önemlidir.

Bu turizm tipi açısından önemli olan bir diğer değer ise, bölgede yaygın olarak yapılan geleneksel ata sporlarımızdan cirit sporudur. Cirit sporu gösteri ve spor kulüpleri arasında yapılan müsabakalarla yaşatılmaktadır. Oltu ve Bayburt taşı işlemeciliği, ehram ve kilim dokumacılığı (Bardız kilimi vs.) ve Erzincan bakır işlemeciliği gibi el sanatları kültür turizmini destekleyen ve bölgenin yerel değerlerinin tanıtımını sağlayan önemli aktivitelerdir.

2.5. Termal ve Sağlık Turizmi

Tüm dünyada son yıllarda yükselen bir eğilim haline gelen sağlık turizmi sadece kaplıca turizmini değil, medikal turizm denilen tedavi için gidilen hastane turizmini de içine alır. Bölge içerisinde bu turizm tipi için potansiyeli yüksek olan alanlar mevcuttur. Özellikle Erzurum hem hastane sayısı ve kalitesi hem de kaplıca bakımından zengin olduğu için doğudaki ülkelerden gelecek turistlere hizmet verebilecek kapasitededir. Bölgede Pasinler, Akdağ, Aziziye, Köprüköy, Tekman, Horasan, Dumlu, Çat, Olur ve Ekşişu'da bulunan kaplıcalar, termal turizm ve sağlık turizmi için önemli turistik potansiyele sahip olup, diğer turizm tipleriyle kolaylıkla entegre olabilecek kaynaklardır. Bu yüksek turizm potansiyeline rağmen mevcut tesislerin yetersiz olması nedeniyle bu alanlar tam olarak değerlendirilememektedir.

2.6. Sporcu ve Gençlik Kampları ve Kongre Turizmi

Bölge, yüksek rakımının ve özellikle yaz ikliminin uygun özelliklerinden yararlanarak sporcu kampları ve kongreler için uygun fırsatlar sunmaktadır. Biyoklimatik konfor açısından son derece uygun özellikler taşıyan bölge, iklimi yazın aşırı sıcaklık baskısına neden olmadığı için performansa dayalı sporların ve dış mekânda gerçekleştirilecek aktivitelerin rahatlıkla yapılabilmesine olanak sağlar. Bu anlamda golf sporu gibi dış mekândan doğrudan etkilenen sporlar ve için bölge müsait alanlara sahiptir.

Bölgede yer potansiyel teler de

alan kış turizm merkezleri, kongre turizmine yönelik büyük bir oluşturmaktadır. Bu potansiyele bölgede yer alan üniversite katkı sağlamaktadır.

3. SANAYİ

Bir bölgede sanayinin gelişmesinde; coğrafi konum, yer üstü ve yer altı zenginlikleri, tarım, inşaat ve hizmetler sektörlerinin durumu ve yöredeki iş gücü gibi faktörler belirleyici rol oynamaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde sanayileşme 1950 yılından sonra başlamıştır. 1953 yılında, Erzurum Et Kombinası ve Erzincan Şeker Fabrikasının kurulması ile başlayan sanayileşme süreci daha sonraki yıllarda Erzincan Sümerbank Bez Fabrikası (1954), Erzurum Şeker Fabrikası (1956) ve Erzurum Yem Fabrikasının (1959) kurulması ile devam etmiştir. Bölgede artan çimento talebini karşılamak üzere 1970 yılında kurulan Aşkale Çimento Fabrikası, bölgede gerçekleştirilen son ciddi kamu yatırımı olarak göze çarpmaktadır. 1993 yılında özelleştirilen Aşkale Çimento Fabrikası bu tarihten sonra Trabzon, Van, Erzincan, Gümüşhane Çimento Fabrikaları, Gümüşhane ve Erzincan öğütme tesisleri ile Ilica, Aşkale, Ağrı, Giresun ve Trabzon Hazır Beton Tesisleri, Erzincan Alçı Fabrikası ve Batum Dolum Tesisini bünyesine katmıştır. Ülkemizde faaliyet gösteren en büyük 500 şirket içerisinde bölgeden sıralamaya giren tek şirket olan Aşkale Çimento, çimento ve hazır beton üretimi yapmaktadır.

Bölgedeki sanayi sektörünün mevcut durumu TÜİK tarafından hazırlanmış olan Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD) hesaplama çalışmaları ile ortaya konulmuştur. 2010 yılında yayınlanan çalışmaya göre; 2008 yılında, bölgenin sanayi sektörü payının ülke geneline oranı %0,54 olup; GSKD sıralamasında bölge, ülke genelinde yer alan 26 bölge içerisinde 24'üncü sıradadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi GSKD'sinin Türkiye GSKD'sine oranı Tablo 51'de verilmiştir.

Tablo 51. TRA1 Düzey 2 Bölgesi GSKD'sinin Ülke Geneline Oranı (%; TÜİK 2008).

	2004	2005	2006	2007	2008
Tarım	2,1	1,8	1,8	1,8	1,7
Sanayi	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Hizmetler	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Genel	1	0,9	0,9	0,9	0,9

2010 TÜİK verilerine göre bölgede toplam istihdamın %8'ini sanayi sektörü oluşturmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışanların oranı %36 iken istihdamın %56'sını oluşturan tarım sektörü, bölgede öne çıkan sektör konumundadır. Sanayi sektöründe çalışanların bölge içi dağılımı illerin nüfusları ile doğru orantılıdır.

Sanayi sektöründe yapılan iktisadi analizlerde kullanılan önemli verilerden biri, yıllara göre değişen kullanım yerlerine göre elektrik tüketimidir. Elektrik tüketiminde meydana gelen artış ile ekonomik canlılık arasındaki ilişki doğru orantılıdır. Diğer bir deyişle, elektrik tüketiminde meydana gelen artış üretimde meydana gelen yükselişi yansıtmaktadır (Tablo 52).

Bölgedeki sanayi işletmeleri 2006 yılından itibaren üretimlerinde düzenli artış gerçekleştirmişlerdir. Aynı artış ticaretle uğraşan işletmeler için de geçerlidir. 2008 yılı ekonomik krizinin bölgede kapanan işletme sayısını büyük oranda artırmasına rağmen, krizde ayakta kalan işletmelerin elektrik tüketiminde herhangi bir düşüş yaşanmamıştır.

Refah düzeyi ve sanayileşme olgusunu ifade eden kişi başına elektrik tüketimi Türkiye'de 2.162 KWh'dir. Kişi başına elektrik tüketimi konusunda TRA1 Bölgesi 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 22. sırada yer almaktadır. Türkiye illeri sıralamasında ise Erzurum 1.083 KWh elektrik tüketimi ile 59, Erzincan 1.124 KWh ile 58 ve Bayburt 822 KWh 70'inci sırada yer almaktadır (TÜİK 2009).

Tablo 52. Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi (TÜİK 2009).

	Toplam Tüketim (KW)	Resmi Daire (KW)	Sanayi İşletmesi (KW)	Ticarethane (KW)
2003	732.664	82.736	114.692	67.756
2004	751.543	87.344	110.100	92.513
2005	819.996	177.745	111.948	89.955
2006	894.742	194.143	111.183	115.825
2007	969.237	190.293	152.303	130.860
2008	1.108.057	179.618	184.334	154.308
2009	1.139.652	192.801	220.947	133.937

3.1. İmalat Sanayi

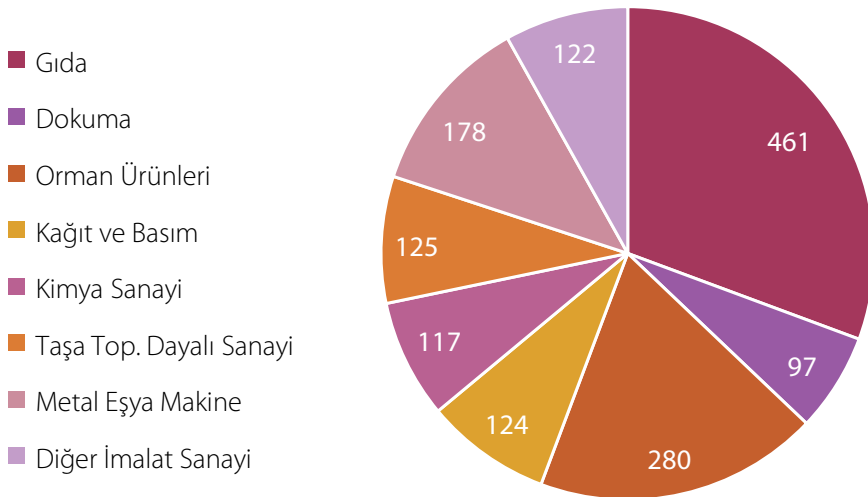
Türkiye’de imalat sanayinin GSYİH içindeki payı 2000 yılında %19,2 iken, 2005 yılında %20,8’e yükselmiştir. 2001 krizinin ardından başlayan iyileşme ile birlikte 2002 yılından itibaren imalat sanayi yatırımında, üretiminde ve ihracatında önemli artışlar yaşanmıştır. 2000 yılında 25,5 milyar dolar olan imalat sanayi ihracatı 2005 yılında 68,8 milyar dolara ulaşmış ve böylece toplam ihracat içindeki payı %92’den %93,7’ye yükselmiştir. 8. Kalkınma Planı döneminde, imalat sanayinde yıllık ortalama katma değer %5,3, ihracat %21,9, ithalat %16,3 ve özel kesim sabit sermaye yatırımları ise %10,2 oranında artmıştır (DPT 2007).

İmalat sanayi göstergeleri bakımından TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke geneline göre geri kalmış durumdadır. Ancak, DAP Bölgesi ölçeğinde kıyaslandığında Erzurum ve Erzincan’ın görece olarak imalat sanayinde üstünlüğü söz konusudur.

Bölgede imalat sanayi alt sektörlerinde mevcut işletme sayıları Şekil 36’da verilmiştir.

Bölge ekonomisinin tarıma dayalı olması, imalat sanayinde katma değeri düşük olan ürünlerin üretilmesi, ürün yelpazesinin çeşitlenmemiş olması, OSB ve KSS’lerdeki altyapı yetersizlikleri, eğitimli ve nitelikli iş gücü yetersizliği, ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması, pazarlama faaliyetlerine gerekli önemin verilmemesi ve kaynağın ayrılmaması gibi temel sıkıntılar bölgede imalat sanayinin gelişmemesindeki temel etkenlerdir. Ayrıca, coğrafya ve iklim koşullarının olumsuzluğu, bölgenin başlıca ithal ve ihraç pazarlarına olan uzaklığı, bölgedeki ham madde çeşit ve miktarının sınırlılığı, kişi başına gelirin düşük olması gibi nedenlerle bölgesel ve yerel pazarların yeterince güçlü olamaması da bölgenin kendi cazibesi ile sanayi yatırımı çekmesine engel olmaktadır (DPT 2000).

TÜİK’in 2010 yılı iş kayıtlarına girişim sayısı bakımından Türkiye imalat sanayi içerisinde TRA1 Düzey 2 Bölgesi %0,71’lik bir orana sahiptir.

Şekil 36. İmalat sanayi alt sektörlerinde mevcut işletme.

3.2. KOBİ

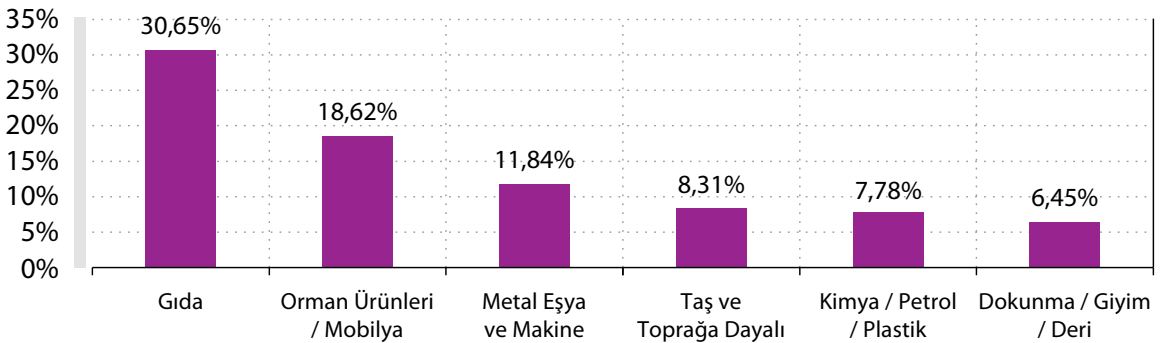
Erzurum, Erzincan ve Bayburt Sanayi ve Ticaret Odalarından derlenen verilere göre bölgede yer alan 1.504 firmanın tamamı KOBİ statüsündedir. KOBİ'lerin %30,7'si gıda sanayi, %18,6'sı orman ürünleri ve mobilya sanayi, %11,8'i metal eşya ve makine sanayi, %7,8'i kimya- petrol-plastik sanayi, %8,3'ü taşa ve toprağa dayalı sanayi, %6,5'i dokuma-giyim-deri sanayi ve %8,1'i ise bunların dışında faaliyet göstermektedir. Bölgedeki Ticaret ve Sanayi Odaları verilerine göre imalat sanayi işletmelerinin alt sektörler göre dağılımı Şekil 37'de verilmiştir.

KOBİ statüsündeki bu firmaların genel durumuna bakıldığında büyük çoğunluğunun teknik kapasite ve finansman sıkıntısı çektiği görülmektedir. KOBİ'lerin en çok karşılaştığı sorunlardan bazıları şu şekildedir;

- Pazarlama, planlama, finansman sorunları,
- Bilimsel olmayan çalışma yöntemleri,
- Makineleşmede ve teknolojik yetersizlikler,
- Ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması,
- Kurumsal kapasite eksikliklerinden doğan sıkıntılar,
- Örgütlenme ve kümelenme bilincinin oluşmaması,
- Eğitim eksikliği.

Bölgede girişimciliği ve yenilikçiliği geliştirmek amacıyla Erzincan ilinde uygulanmaya başlanan İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Projesi KOBİ'lere katkı sağlaması açısından önemlidir.

KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren KOSGEB'in verdiği destekler bölge açısından önem arz etmektedir. KOSGEB desteklerinde amaç; ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek ve ekonomik gelişmelere uygun bir şekilde sanayiye entegrasyonunu sağlamaktır. Bu kapsamda, bölge kalkınmasının başat aktörü olan kalkınma ajansları ile KOSGEB arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Ayrıca, Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Kış Turizmi Koridorunun Geliştirilmesi", Erzurum Atatürk Üniversitesi tarafından "Tasarım ve Planlama Sürekli Ar-Ge Eğitim ve Danışmanlık Merkezi Projesi" ve Bayburt İl Özel İdaresi tarafından "Doğal Taş Sektöründe Bilgi ve Teknolojiye Dayalı Üretim Modeli Projesi" Bölgedeki işletmelerin kapasitelelerinin artırılması ve girişimciliğin teşvik edilmesine katkı sağlayacaktır.

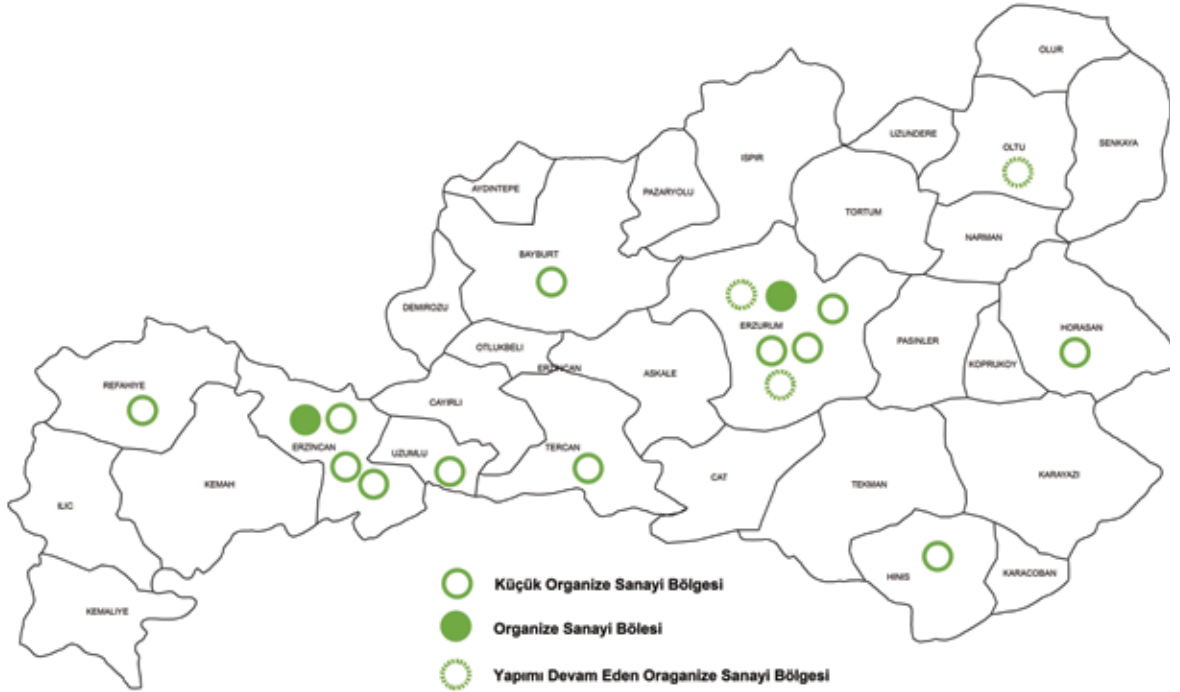
Şekil 37. Bölgedeki imalat sanayi işletmelerinin alt sektörler dağılımı.

3.3. Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri (OSB ve KSS'ler)

Bölge genelinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta olmak üzere 3 adet OSB, il ve ilçe merkezlerinde toplam 8 adet KSS faaliyet göstermektedir. Erzurum Merkez 2. OSB, Erzurum Besi OSB ve Oltu OSB, bölgede kuruluş aşamasında olan OSB'lerdir. Bölge ekonomisi açısından büyük önem arz eden bu OSB'ler altyapı sorunları yaşamaktadır. Bununla beraber, Erzurum'un Horasan ve Hınıs ilçelerinde, Erzincan Merkez, Üzümlü ve Tercan'da toplam 5 adet KSS yine kuruluş aşamasındadır. Erzurum,

Erzincan ve Bayburt OSB Müdürlükleri ve Sanayi Ticaret İl Müdürlüklerinden elde edilen verilere göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki OSB ve KSS'lerin durumu Tablo 53'te, dağılımları ise Şekil 38'de verilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer seçen KOBİ'lerin çok az bir kısmı altyapı sorunları çözümlenmiş organize sanayi bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Bölgede ilk planlı sanayi alanı olan Erzurum OSB'de tüm parseller dolu olmasına rağmen, bu parsellerin yalnızca %30'u imalat sanayi tarafından kullanılmaktadır. Geriye kalan parseller ise depo ve çağrı merkezleridir.

Şekil 38. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki OSB ve KSS'lerin mekansal dağılımı.

Tablo 53. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki OSB ve KSS'ler*.

		OSB1	OSB2	OSB3	OSB4	
Erzurum	Kuruluş yılı	1974	Kuruluş aşamasında	Kuruluş aşamasında (Besî OSB)	Kuruluş aşamasında	Kuruluş yılı
	Toplam parsel sayısı	93				Toplam işyeri sayısı
	Dolu parsel	93				Dolu işyeri
	Doluluk oranı %	100				Doluluk oranı %
	Toplam istihdam	2.400				Toplam istihdam
	Mevki	Merkez	Merkez	Merkez	Oltu	Mevki
Erzincan	Kuruluş yılı	1981				Kuruluş yılı
	Toplam parsel sayısı	243				Toplam işyeri sayısı
	Dolu parsel	80				Dolu işyeri
	Doluluk oranı %	33				Doluluk oranı %
	Toplam istihdam	630				Toplam istihdam
	Mevki	Merkez				Mevki
Bayburt	Kuruluş yılı	2000				Kuruluş yılı
	Toplam parsel sayısı	127				Toplam işyeri sayısı
	Dolu parsel	10				Dolu işyeri
	Doluluk oranı %	8				Doluluk oranı %
	Toplam istihdam	300				Toplam istihdam
	Mevki	Merkez				Mevki

* (Erzurum, Erzincan, Bayburt OSB Müdürlükleri- Erzurum, Erzincan, Bayburt Sanayi Ticaret İl Müdürlükleri 2010).

3.4. İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü; madencilik, imalat sanayi, ulaştırma ve enerji gibi sektörlerden girdi temin ettiği için bu sektörlerin gelişmesine de öncülük etmektedir.

Türkiye'de, ortalama 1,1 milyon kişinin istihdam edildiği inşaat sektörünün toplam istihdam içindeki payı 2005 yılı sonu itibarıyla %5,3 olmuştur (DPT 2007).

Bölgede sanayi sektöründe çalışanların alt sektörler dağılımında inşaat sektörü (%51) birinci sırada yer almaktadır. İller bazında sanayi çalışanları içinde bu oranın Bayburt'ta %63, Erzurum ve Erzincan'da sırasıyla %50,4 ve %45,2 olduğu görülmektedir (Şekil 39).

Ekonomik faaliyetlere göre inşaat sektöründe çalışanların sayısı 2006 yılında Türkiye'de 647.752, TRA1

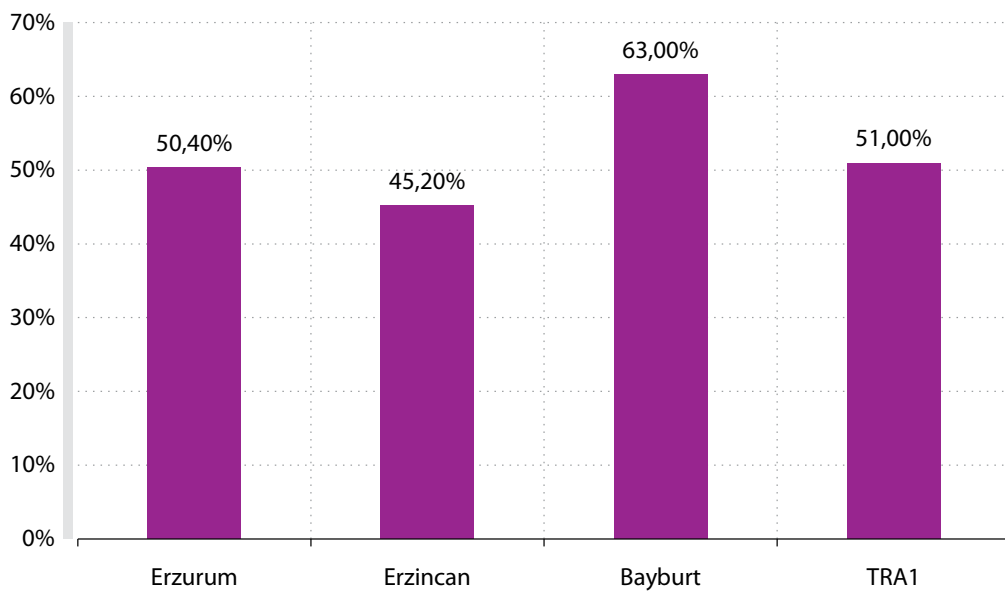
Düzey 2 Bölgesi'nde ise 5.323 kişidir. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı ise Türkiye'de 103.893 iken bölgede 749'dur (TÜİK 2006).

Bölgede kış mevsiminin uzun sürmesinden dolayı inşaat mevsimi kısadır. Herhangi bir finans sıkıntısı çekilmese bile başlanan inşaatların bitirilebilmesi için iki inşaat sezonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ise maliyetleri artırıcı bir etki yapmaktadır. İnşaat girdilerini teşkil eden demir ve tuğla üretiminin büyük çoğunluğunun bölge dışında olması da taşıma maliyetlerini artırmaktadır. Ayrıca bölgedeki kalifiye iş gücü inşaat sezonunun uzun ve talebinin yüksek olduğu diğer bölgelere göç etmektedirler.

Sektörün temel girdi maddesi olan çimento ihtiyacını karşılayan sanayinin bölgede yeterli potansiyele sahip olmasının yanı sıra, çimento sanayisinin gelişmesi için de gerekli potansiyel mevcuttur.

	KSS 1	KSS 2	KSS 3	KSS 4	KSS 5	KSS 6
	1986	1986	2000	1999	Kuruluş aşamasında	Kuruluşa şamasında
	180	302	200	140		
	180	296	180	136		
	100	98	90	97		
	360	888	360	272		
	Merkez	Merkez	Merkez	Oltu	Horasan	Hınıs
	1970	1975	1984	Kuruluş aşamasında	Kuruluş aşamasında	Faaliyet yok
	426	74	42			
	140	48	32			
	32,86	64,86	76,19			
	280	48	64			
	Merkez	Merkez	Refahiye	Merkez	Üzümlü	Tercan
	1990					
	168					
	150					
	89					
	300					
	Merkez					

Şekil 39. Bölgede sanayide çalışanların inşaat sektöründeki dağılımı (%; TÜİK 2006).

3.5. Yeraltı Kaynakları

TRA1 Düzey 2 Bölgesi yer altı kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen coğrafi konumu nedeniyle pazarlama imkânlarının ve madencilik sanayinin gelişmemiş olması gibi nedenlerle bu potansiyelden yeterince yararlanılamamaktadır. Bölgede ekonomik değeri olan madenler; endüstriyel hammaddeler (manyezit, asbest, diyatomit, alçıtaşı, kalker, kil, kireçtaşı, mermer, perlit, granit, Oltu taşı, jips, tuz, taş ocakları, Bayburt taşı, kuvarsit, oniks mermeri), metalik madenler (krom, bakır, demir, manganez, molibden, manyezit, kromit ve altın) ve enerji madenleri (linyit; Aşkale, Oltu, İspir, Hınıs, Pasinler ve Horasan, Kemaliye, Refahiye, Çayırılı, Kemah ve Tercan) olarak gruplandırılabilir. Bölgenin maden rezervlerinin alansal dağılımları Şekil 40'ta gösterilmektedir.

Bölgede rezervi bulunan endüstriyel hammaddelerin büyük çoğunluğu işletilememekte, işletilen hammaddeler ise çok düşük üretim kapasitesiyle özel sektör eliyle değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bölgede bulunan metalik madenler arasında en önemlileri; Bayburt Kop Dağı mevkiinde bulunan kromit rezervleri ve Erzincan İliç ilçesinde çıkarılan tenörü yüksek altın madenidir. Kop Dağı Krom İşletmesi, 2002 yılında pazarlama ve enerji problemleri nedeniyle işletmeye kapanmış fakat son yıllarda işletmenin tekrar faaliyete girmesiyle krom madenciliği harekete geçmiştir. Erzincan'ın İliç ilçesinde bulunan yüksek tenörlü altın madeni ise halen kullanımda olup, özel bir madencilik şirketi tarafından işletilmektedir. Enerji madenleri konusunda ise bölgede en belirgin enerji madeni linyit kömürüdür. Bölge yaklaşık 120 milyon ton (Erzurum-107 milyon ton, Erzincan-12,5 milyon ton) linyit rezervi ile ülkenin önemli linyit rezervine sahip alanlarından biridir.

Şekil 40. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden rezervleri haritası (MTA 2010).

Erzurum İli Oltu ilçesinde bulunan ve yapısı itibarı ile kompakt linyit ya da metamorfizma geçirmiş linyit olarak da bilinen Oltu taşı ocakları, son yıllarda üretim kapasitesindeki azalma nedeniyle atıl vaziyette kalmış bulunmaktadır.

Bayburt ili, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun en zengin yapı taşı rezervlerini bulundurmaktadır. Zengin doğal taş (mermer, traverten, kireç taşı, tuf) rezervlerine sahip olan Bayburt ilinde yıllık 15.000 ton üretim yapabilecek ve 10 işletmeyi 20 yıl boyunca besleyecek potansiyel doğal taş rezervleri bulunmaktadır (MTA 2005; BAYMED 2010). Bayburt ili sınırları içerisinde yer alan zengin oniks mermer ve doğal taş rezervleri sahip oldukları kalite, geçirgenlik, işlenebilirlik ve pürüzsüzlük özellikleri ile gerek bölge yatırımcılarının gerekse bölge dışı yatırımcıların büyük ilgisini çekmektedir. Ayrıca, krom üretimi bakımından Erzincan-Erzurum yöresi (Tercan ve Kop Dağı) önemli bir paya sahiptir. Buna rağmen bölgede madencilik sektöründe istihdam oldukça düşük düzeydedir (Tablo 54).

Tablo 54. TRA1 Bölgesi Taşocakları Ve Madencilik Sektöründe İstihdam Durumu*.

	Toplam İş Yeri Sayısı	Toplam İstihdam (Kişi)
Erzurum	6	269
Erzincan	14	438
Bayburt	1	59
TRA1	21	766
* Erzurum, Erzincan, Bayburt Sanayi ve Ticaret İl Müdürlükleri verilerine göre.		

Bununla beraber bölgedeki maden ocakları ve taşocaklarında üretilen bazı maden rezervlerinin yurtdışına ihracı son yıllarda büyük oranda artmıştır. Özellikle madencilik ürünleri ve demir çelik ürünlerinin ihracatında büyük artışlar olmuştur. Bu artış sayesinde bölgede madencilik sektörü az da olsa canlanmıştır (Tablo 55).

Tablo 55. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İhracat Verileri (ABD Doları; TİB 2010).

	2008	2009	2010 (Eylül itibarıyla)
Madencilik Ürünleri	860.719,67	1.646.163,93	1.922.891,72
Çimento ve Toprak Ürünleri	25.411.849,55	5.534.396,72	7.051.091,78
Demir ve Demir Dışı Metaller	892.111,18	808.839,24	1.424.091,14
Demir-Çelik Ürünleri	127.722,74	302.999,65	653.080,40
Değerli Maden ve Mücevherat	11.649,87	1.815,93	0

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü verilerine göre Elazığ-Guleman krom yataklarından sonra Türkiye'nin en zengin krom yatakları TRA1 Düzey 2 Bölgesi içerisinde yer almaktadır (Aşkale-Kop Dağı mevki, Tercan, Çayırli, Üzümlü ve Refahiye krom yatakları). Tenör bakımından ülkemizin en kaliteli krom yatakları da yine bu bölgede bulunmaktadır. Zira kayda değer bu zenginlik, uygulanan yanlış maden politikalarından dolayı yeterince kullanılamamıştır. Bölgede üretilen krom rezervlerinin tamamına yakını hammadde şeklinde çıkartılarak doğrudan Türkiye'nin diğer bölgelerine ya da yurtdışı ülkelere ihraç edilmektedir. Bunun temel nedeni bölgedeki krom işleme ve zenginleştirme tesislerinin yetersizliği ve metalürji sanayinin bölgede yaygın olmamasıdır. Tablo 56'da Bölgenin önemli madenleri gösterilmiştir.

Bölge tuz rezervleri bakımından zengindir. Erzurum-Oltu ve Erzurum-Tortum'da bulunan kaya tuzları ve kaynak tuzları bölge için önemli bir potansiyel arz etmektedir. Kaya tuzu rezervleri Erzurum ve bölgesinde yaygın olarak bulunmaktadır. 2009 yılında Erzurum-Tortum-Sağırkaya mevkiinde özel sektörde faaliyet gösteren bir sondaj şirketi tarafından yapılan jeofizik rezistivite ölçümleri sonucu yaklaşık 200 milyon ton tuz rezervi olduğu tespit edilmiştir. Bu miktar, bölge için önemli bir potansiyel arz etmektedir. Erzurum-Oltu ilçesinde de yapılan ölçümler neticesinde 30 milyon ton kaya tuzu rezervinin olduğu tespit edilmiştir.

Toprağa dayalı sanayi hammaddeleri (çimento hammaddeleri olan kireçtaşı-kil-marn-alçı taşı vb.) Erzurum-Aşkale ilçesi ve Bayburt-Kop dağı mevkiinde yer almaktadır. Çimento Bölgenin ihraç ürünleri arasındadır.

MTA tarafından yapılan çalışmalarda, Erzurum'un Pasinler ilçesi Kotandüzü, Tımarköy ve Ahaköy sahalarında iyi kalite perlit bulunduğu ve rezervin 250 milyon ton olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 56. TRA1 Bölgesi'nin Önemli Yer Altı Kaynakları (MTA 2010).

	Türkiye	TRA1
Krom (Ton)	26.637.873	7.736.824
Altın (Ton)	560	120
Mermer (Ton)	5.137.342.751	8.310.729 (Bayburt 3.777.929 Ton)

4. HİZMETLER

Hizmetler sektörünün dinamiklerini bankacılık, eğitim, sağlık, turizm, konaklama, danışmanlık, ticaret, ulaştırma ve haberleşme gibi birçok farklı alan teşkil etmektedir. 2006 yılı verileri göz önüne alınırsa; bölgede hizmetler sektörü, gayri safi katma değer içindeki %64'lük pay ile birinci sırada yer alırken bunu sırasıyla sanayi (%17) ve tarım (%19) sektörleri takip etmektedir. TÜİK'in 2010 yılı verilerine göre; bölgede istihdamın %56'sını tarım, %36'sını hizmetler sektörü, %8'ini ise sanayi sektörü oluşturmaktadır.

4.1. Bankacılık Hizmetleri

Bölgede faaliyet gösteren 93 bankanın 30 tanesi özel sermayeli, 49 tanesi kamu sermayeli, 14 tanesi ise yabancı sermayeli bankaların şubeleridir (Tablo 57).

Tablo 57. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri İtibariyle Bankacılık Hizmetleri (TBB 2009).

	Toplam Şube Sayıları	Özel Sermaye Bankaları	Kamusal Sermayeli Bankalar	Yabancı Sermayeli Bankalar
Erzurum	50	16	28	6
Erzincan	23	7	12	4
Bayburt	20	7	9	4

Bölgede 2000-2009 yılları arasında %836 artan toplam mevduatlar; 2000 yılında Türkiye'deki mevduatların %0,3'ünü oluştururken, 2009 yılında bu oran %0,5'e yükselmiştir. 2000 yılında bölgede bankalar tarafından toplanan mevduatların %57'si kredi olarak kullandırılırken, bu oran 2009 yılında %96'ya çıkmıştır. 2009 yılı itibarıyla Türkiye genelinde kişi başına düşen kredi miktarı yaklaşık 4.336 TL iken bölgede bu miktar 1.538 TL'dir (Tablo 58).

Tablo 58. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlleri İtibariyle Kredi Mevduat Oranları (TBB 2009).

	2000			2009		
	Mevduat (Bin TL)	Kredi (Bin TL)	Kredi/ Mevduat (%)	Mevduat (Bin TL)	Kredi (Bin TL)	Kredi/ Mevduat (%)
Erzurum	119.659	76.692	64	976.959	1.118.392	114
Erzincan	65.366	33.190	51	592.294	392.849	66
Bayburt	15.621	5.287	34	108.800	99.341	91
TRA1	200.646	115.169	57	1.678.053	1.610.582	96
Türkiye	63.648.625	29.785.467	47	467.350.330	314.652.065	67

2009 yılı itibarıyla bölgede kullanılan toplam kredilerin dağılımında; tarım kredileri %9, mesleki krediler %3, diğer krediler %2'lik paya sahip iken, ihtisas dışı krediler %86'lık paya sahiptir (Tablo 59).

Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerini de içine alan TRA Düzey 1 Bölgesi, ihtisas kredileri kullanım oranı %16 olup; mesleki kredilerde en az kredi (98.365) miktarını kullanan bölgedir. Tarım kredilerinde TR1 İstanbul (71.098) ve TRB Ortadoğu Anadolu (284.798) Düzey 1 Bölgelerinden sonra, en az kredi kullanan bölge Kuzeydoğu Anadolu Düzey 1 Bölgesi'dir (300.806). İhtisas dışı krediler (%86) hacmi ise diğer bölgeler içerisinde en düşük düzeydedir.

Tablo 59. TRA1 Düzey 2 Bölgesi İllerinde Kredi Türlerinin Dağılımı (TBB 2009).

	İhtisas Kredileri (Bin TL)						İhtisas Dışı Krediler (Bin TL)	Toplam (Bin TL)
	Tarım	Turizm	Mesleki	Gayrimenkul	Denizcilik	Diğer		
Erzurum	83.881	0	22.349	0	0	17.245	994.917	1.118.392
Erzincan	49.577	0	25.042	0	0	9.217	309.013	392.849
Bayburt	14.753	0	8.893	0	0	1.784	73.911	99.341
TRA1	148.211	0	56.284	0	0	28.246	1.377.841	1.610.582

4.2. Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye’de ve bölgede danışmanlık sektörüyle ilgili rakam ve veriler yeterli seviyede değildir. Erzurum Alt Bölgesi’ndeki KOBİ’lerin Mevcut Durumları, Sorunları ve Çözüm Önerileri (Bilici 2010) isimli bir çalışmaya göre bölgedeki işletmelerin sadece %36,4’ünün danışmanlık hizmeti aldığı görülmektedir (Tablo 60).

Tablo 60. Bölgedeki İşletmelerin Profesyonel Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu (Bilici 2010).

Danışmanlık Hizmeti	Bayburt		Erzincan		Erzurum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Alıyor	2	16,7	30	42,3	36	34,6	68	36,4
Almıyor	10	83,3	41	57,7	68	65,4	119	63,6
Toplam	12	100	71	100	104	100	187	100

En fazla danışmanlık hizmeti alan il Erzincan’dır. Bölgede danışmanlık hizmeti alan işletmelerin bu hizmeti kesikli olarak aldıkları gözlenmiştir. Bölgedeki işletmelerin pek çoğunun geleneksel yöntemlerle faaliyetlerini sürdürmelerinin bu durum üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde danışmanlık hizmetlerine ilişkin bir standart oluşturulamadığı ortaya çıkmaktadır

Mali danışmanlık başlığı altında incelenebilecek yatırım danışmanlığı ve finansal danışmanlık hizmetleri, kurumsallaşmak ve büyümek isteyen işletmeler için önem arz etmektedir. Firmanın mali durumunun incelenip gerekli tedbirlerin alınması, geleceğe dönük büyüme ve yatırım önerilerinin yapılması, finansal raporların hazırlanması ve analizi, teşvik sistemleri ve mali mevzuatla ilgili bilgilendirme yapılması bu danışmanlık hizmetleri kapsamındadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde kayıtlı toplam mali müşavir sayısı 430 olup, mali danışmanlık hizmetlerini aktif sunan SMM sayısı 261’dir.

Dış ticaret yapmak isteyen bölge işletmelerinin, etkin ve verimli dış ticaret politikaları üretilen uzun vadeli ve kalıcı başarılar yakalamaları, bu konuda ihtiyaç duydukları bilgilere kolayca ulaşabilmelerine ve bu alanda danışmanlık hizmeti alabilmelerine bağlıdır. Bu aracın etkili şekilde kullanılmaya başlanabilmesi için ise dış ticarete yönelik danışmanlık hizmetlerine ciddi ihtiyaç vardır. Dış ticarete hedef pazarlar, pazarlama teknikleri, vergi politikaları, ihracata ilişkin belgelerin hazırlanması ve gümrük işlemleri dış ticaret danışmanlığı kapsamındadır. Doğu Anadolu İhracatçıları Birliğinden (DAİB) alınan verilere göre; Erzurum ilinde 47, Erzincan ilinde 10, Bayburt ilinde 1 firma birliğe üyedir. Kayıtlı ihracatçı sayısı toplamda 58 olan bölgede, potansiyel ve mevcut ihracatçı firmalara sunulan dış ticaret danışmanlığı hizmeti yeterli düzeyde değildir. Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına göre dış ticaret ve gümrük alanında hizmet sunan sadece bir danışmanlık şirketi varken Erzincan ve Bayburt Ticaret ve Sanayi Odalarından alınan verilere göre bu illerde böyle bir danışmanlık şirketi bulunmamaktadır. Ancak bu konuda ABİGEM’in ve DAİB’in İGEME ile birlikte yürüttüğü çalışmalar bulunmaktadır.

İşletmelerin ve bireylerin kendilerini ilgilendiren mevzuata ve yaşadıkları hukuki sorunlara yönelik talep edecekleri hizmetler, hukuki danışmanlık hizmetleri kapsamında düşünülebilir. Hukuk müşavirliği; hukuki meselelerde ilgili kişi/kuruma mütalaada bulunulması, dava ve icra takibi işlerinin takip edilip sonuçlandırılması, ibra-sulh gibi işlerin yürütülüp kişi veya kurumun tabi olduğu yönetmelik, anlaşma ve şartname benzeri belgelerin incelenmesi gibi hizmetleri içerir. Bölgede hukuk danışmanlığı hizmeti sunan kayıtlı hukukçu sayısı 368'dir.

Tarımsal danışmanlık hizmetleri; sivil toplum örgütleri, ziraat odaları, tarımsal danışmanlık şirketleri ve serbest tarım danışmanlarınca tarımsal işletmelerin, tarımsal bilgi, teknik ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasına yönelik olarak ücret karşılığında yürütülen hizmetlerdir (Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik, md.4). Bölgedeki çiftçilerin ihtiyaç duydukları bilgiler, daha çok kamu eliyle sağlanmaktadır. Ziraat odaları, ziraat mühendisleri odaları, veteriner hekimler odası gibi sivil toplum kuruluşları marifetiyle zirai danışmanlık hizmetleri sunulmaktaysa da henüz bu hizmetler istenilen düzeyde değildir. Tarım Bakanlığı tarafından 2007 yılında uygulamaya konulan Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TARGEL) ile çiftçilerin mahallinde bilgilendirilmesi, eğitim ve yayım hizmetlerindeki yetersizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Tarım İl Müdürlüklerinden alınan bilgilere göre, bölgede proje kapsamında seçilen Erzurum ili genelinde 87, Erzincan ili genelinde 36, Bayburt ili genelinde de 12 köy ve beldede tarımsal danışmanlık faaliyetleri fiilen yürütülmektedir.

4.3. Ticaret, Otelcilik ve Lokantacılık

Hizmetler sektörü içerisinde yer alan ticaret, üretici sektörlerin performansını büyük ölçüde etkileyebilen bir sektördür.

Türkiye’de ticaret sektörünün Gayri Safi Milli Hasıla içerisindeki payı 2005 yılında %20,5 olmuştur. Ticaret hizmetleri içerisinde %82,4'lük payla büyük bir ağırlık oluşturan toptan ve perakende ticaret hizmetleri, son yıllarda ekonomide görülen iyileşmelere bağlı olarak özellikle özel kesim nihai tüketim ve yatırım harcamalarının etkisiyle önemli bir gelişme kaydetmiştir. 2002-2005 döneminde toptan ve perakende ticaret hizmetleri yıllık ortalama %11,2 oranında büyümüştür (DPT 2007).

Bölgenin ticaret sektörü verileri incelendiğinde, sektörün bölgede kısmen önemli bir paya sahip olduğu ancak bölgedeki büyüklüğünün Türkiye çapında ön plana çıkabilecek düzeyde olmadığı görülmektedir. Bölgede ticaret sektörünün daha çok bölge içerisinde hizmet verdiği söylenebilir.

2003 yılı itibarıyla fertlerin elde ettiği gelir türleri açısından bölgede ticaret sektörü verileri incelendiğinde sektörden elde edilen gelirin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bölgede ticaret sektöründen elde edilen gelir toplam gelirin %11,4'üne denk gelmektedir. Bu oran, Türkiye genelinde ise %10,5'tir. Görüldüğü gibi ticaret sektörü bölgede Türkiye geneline oranla daha yoğun olarak kullanılan bir gelir kaynağıdır.

Hane halkı tüketim harcamalarına bakıldığında, lokanta ve oteller için yapılan harcamalar Türkiye genelinde 2008 yılında toplam hane halkı tüketim harcamalarının %4,4'ünü oluştururken, bu oran bölgede 2006-2008 döneminde %2,3'tür. Bu oranlar, otel ve lokanta sektörü için yapılan harcamaların bölgede Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı kadar olduğunu göstermektedir. Bu durum, bölgede bu sektördeki yoğunlaşmanın son derece düşük olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

TÜİK verilerine göre, 2008 yılında bölgede toptan ve perakende ticaret sektöründe ithalat ve ihracat gerçekleşmemiştir. Türkiye genelinde de toptan ve perakende ticaret sektöründe gerçekleşen ithalat ve ihracat toplam ithalat ve ihracatın çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Lokantacılık ve otelcilik sektöründe on iki aylık ortalamalara göre tüketici fiyatları değişim oranı Türkiye genelinde %9,2 iken bu oran bölgede %8,4 olmuştur. Bu veriye göre bölgenin lokanta ve otel sektöründeki fiyat artışı Türkiye ortalamasının altındadır. 2008 yılı iş kayıtlarına göre girişim sayıları karşılaştırmalı olarak Tablo 61’de verilmiştir.

Tablo 61. 2008 Yılı İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları Karşılaştırması (TÜİK 2008).

	Türkiye	TRA1	TRA1/Türkiye
Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü	1.391.995	15.482	%1,1
Otel, Lokanta ve Kahvehane Sektörü	284.905	3.036	%1

Bölge nüfusunun Türkiye nüfusuna oranının 2010 yılı itibariyle yaklaşık %1,4 olduğu düşünüldüğünde, bölgede gerek toptan ve perakende ticaret sektöründe, gerekse otel, lokanta ve kahvehane sektöründe girişim sayıları Türkiye ortalamasının altındadır.

Bölgenin ticaret sektörünün durumunu göstermesi açısından kullanılabilecek bir başka kriter ticarethanelerin elektrik tüketimidir. Bölgede faaliyet gösteren ticarethanelerin elektrik tüketiminin Türkiye genelinde faaliyet gösteren ticarethanelerin elektrik tüketimine oranı 2008 yılı verilerine göre %0,6'dır. Bu da bölgenin nüfus büyüklüğüne göre son derece düşük bir oran olarak göze çarpmaktadır.

Toptan ve perakende ticaret ile otelcilik sektörlerinin durumunu göstermesi açısından kullanılabilecek bir diğer ölçüt ise, kullanma amacına göre tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapıların sayısıdır. Bölge ve Türkiye verileri karşılaştırıldığında, bölgenin her iki kriter açısından da oldukça düşük düzeyde kaldığı, bununla birlikte ticaret sektöründeki durumun otelcilik sektörüne göre kısmen daha iyi olduğu göze çarpmaktadır.

2008 yılı Türkiye ve TRA1 Düzey 2 Bölgesi kullanma amacına göre tamamen veya kısmen biten yeni ve ilave yapıların sayısı yapı kullanma izin belgelerine göre Tablo 62'de verilmiştir.

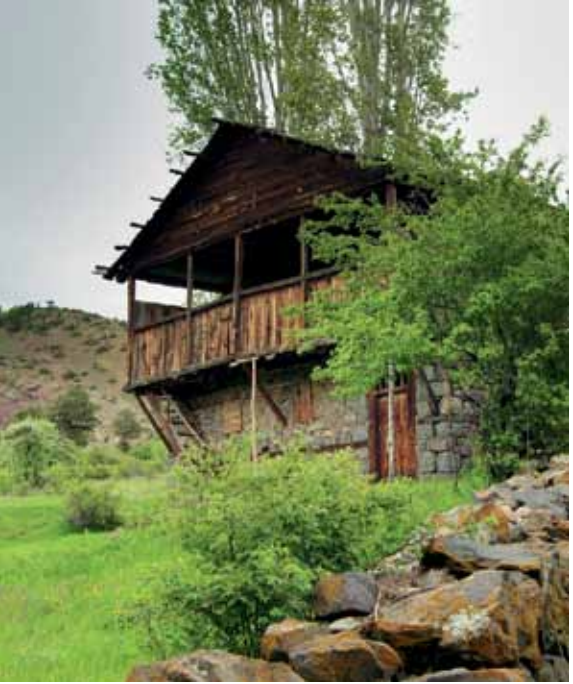
Tablo 62. Kullanım Amacına Göre Tamamen Veya Kısmen Biten Yapı Sayısı (TÜİK 2008).

	Türkiye	TRA1	TRA1/Türkiye
Otel binası	846	5	%0,6
Toptan ve Perakende Ticaret Binası	5.664	46	%0,8

2008 yılı Türkiye ve TRA1 Düzey 2 Bölgesi kullanma amacına göre yapılacak yeni ve ilave yapıların yapı ruhsatlarına göre sayısı Tablo 63'te verilmiştir.

Tablo 63. Kullanım Amacına Göre Yapılacak Yeni Ve İlave Yapıların Sayısı (TÜİK 2008).

	Türkiye	TRA1	TRA1/Türkiye
Otel Binası	1.239	3	%0,2
Toptan ve Perakende Ticaret Binası	3.570	55	%1,5

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ticaret sektörü bütün bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, sektörün genel olarak Türkiye ortalamasına yakın olmakla birlikte birçok gösterge açısından bu ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Ancak otelcilik ve lokantacılık sektörü verilerine bakıldığında, sektörün ticaret sektörüne göre çok daha düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu sektörde talebin son derece düşük olduğu ortadadır. Bu da sektörün gelişmesinin önündeki en önemli engellerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölge konaklama sektörü açısından gelişmekte olan bir alandır. Kış turizminin gelişiyor olması nedeniyle yeni yatırımcıların ilgisini çeken bölgede Palandöken Kış Sporları Merkezi'nde mevcut bulunan üç adet lüks otele ilave olarak bir tane daha otel yapılarak hem yatak sayısı hem de hizmet kalitesi artırılmıştır. Bununla beraber, kış sporlarına yönelik olarak oluşturulan alanlardan Erzincan Ergen Dağı ile Erzurum Konaklı Bölgesi'nin altyapısı büyük bir hızla tamamlanmıştır. Bu alanlarda konaklama tesislerinin yapımı kamu veya özel sektör eliyle kısa sürede başlayacak ve tamamlanacaktır.

Bölgede konaklama sektörünün önündeki engellerden bir tanesi yoğun şekilde bulunan kamu misafirhaneleri ile rekabet edememektir. Bir diğer sorun ise çalıştıracak kalifiye eleman yetersizliğidir. Bölgede turizm ve otelcilik ile ilgili eğitim kurumlarının olmasına rağmen buralarda yetişen personelin bölgeden ayrılma isteği engellenememektedir.

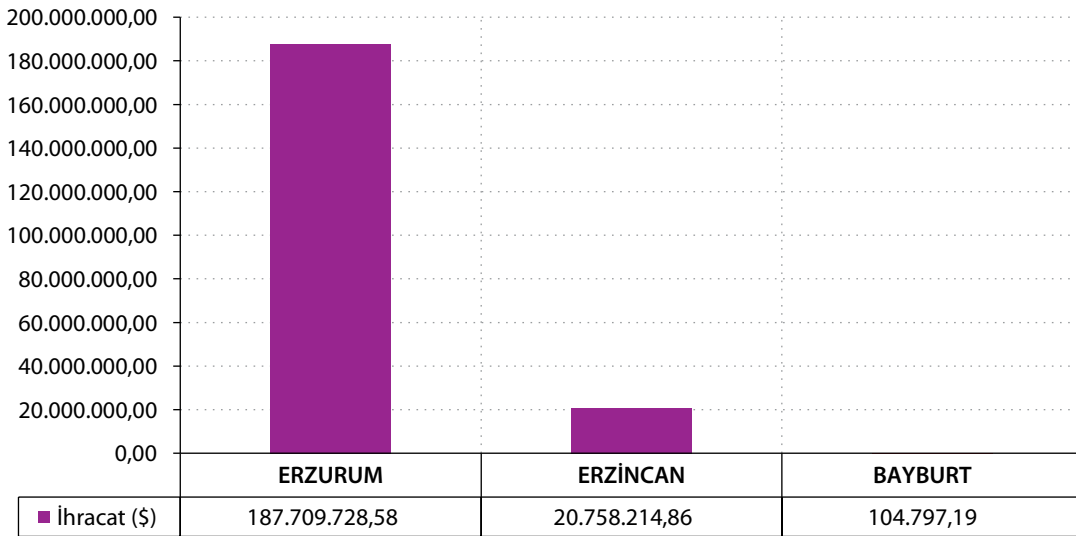
4.4. Bölgenin Dış Ticaret Potansiyeli ve Mevcut İhracat Verileri

TRA1 Düzey 2 Bölgesi coğrafi konumu itibarıyla dış ticaret için transit bir alan özelliği göstermektedir. Türkiye'nin batısını doğusu ile kuzeyini güneyi ile bağlayan bir kavşak noktası olan TRA1 Düzey 2 Bölgesi, tarih boyunca askeri ve ticari geçiş güzergahı olmuştur. Eskiden Sibiryâ-Kafkaslar üzerinden gelen Kürk yolu ile Çin-Türkistan-İran'dan gelen İpek yolu ve Hint-İran üzerinden geçen Baharat yolu gibi tarihi ticaret kervan yollarının Anadolu'ya girişi kapısı olan bu bölge Orta Asya ülkelerine de yakındır. Bu nedenle, Türkiye'den Kafkaslara, İran'a, Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya olabilecek her türlü ticari hareketlilikte bölgenin doğrudan etkilenme olasılığı vardır.

Bölgede geçmişte halkın çoğunlukla ticaretle uğraştığı ve ticaretin burada canlı olduğu bilinirken bugün durum biraz farklılık göstermektedir. URAK tarafından hazırlanan İller Arası Rekabetçilik Endeksi 2009 yılı verilerine göre Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli açısından Erzurum 46., Erzincan 77. ve Bayburt 76. sırada yer almaktadır.

Doğu Anadolu İhracatçıları Birliği'nden alınan verilere göre; Birliğin görev alanını kapsayan Doğu Anadolu Bölgesi'nde ihracat yapmakta olan 8.763 üye mevcuttur. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kayıtlı toplam ihracatçı sayısı 58 olup, Erzurum ilinde 47, Erzincan ilinde 10, Bayburt ilinde ise Birliğe kayıtlı 1 üye bulunmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ihracat verileri Şekil 41'de verilmektedir.

Şekil 41. 2005-2010 yılları arası TRA1 illeri toplam ihracatı (\$; TİM 2010).

Bölge ihracatı yıllar bazında incelendiğinde, son beş yıl içerisinde dalgalı bir yapı görülmektedir. 2007 ve 2009 yıllarında bölgenin toplam ihracatında azalma yaşandıysa da, son beş yılda genel olarak toplam ihracatta artış olduğu görülmektedir. Bölge ihracatının büyük bir bölümünün Erzurum tarafından yapılmasına karşın her üç ilin ülke ihracatına oranı 2010 yılı için sadece %0,025 olup oldukça düşüktür (TİM 2010).

Türkiye İhracatçılar Meclisinden alınan verilere göre; 2010 yılı içerisinde Erzurum'da kimyevi maddeler ve mamulleri, ağaç mamulleri ve orman ürünleri, hazır giyim ve konfeksiyon, makine ve aksamı ile çimento ve toprak ürünleri; Erzincan'da hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon; Bayburt'ta ise çimento ve toprak ürünleri ihracatının öne çıktığı görülmektedir (Tablo 64).

Tablo 64. 2010 Yılı Sektörler Bazında İhracat (\$; TİM, 2010).

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1
Tarım	3.793.046	1.141.532	0	4.934.578
Sanayi	21.574.585	317.561	0	21.892.146
Madencilik	1.331.782	683.069	0	2.014.851
Toplam	26.699.413	2.142.162	0	28.841.575

Bölgeye yakın ve pazar potansiyeli olan ülkelerden ilki yaklaşık 10 milyon nüfusuyla Azerbaycan'dır. Azerbaycan, özellikle temel tarım ürünlerine olan ihtiyacının yaklaşık %80'ini kendisi üretmekte, %20'sini ise ithal etmektedir.

Bölgeye yakın önemli ülkelerden biri de İran'dır. İran bugüne kadar bu bölgede önemli bir aktör ve 73 milyonluk nüfusuyla büyük bir pazar olmuştur. 2010 yılı itibarıyla İran'ın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %3 ve toplam ithalatı içindeki payı ise %2,1'dir. Türkiye, İran'a demir çelik, sentetik suni devamsız lifler, kazanlar ve makineler, dokumaya elverişli mensucat, plastik ürünleri, şeker ürünleri, kara taşıtları aksam ve parçaları ihraç ederken; ham petrol ve petrol ürünleri başta olmak üzere, bakır ve bakır ürünleri, ham postlar, plastikler, kazan ve makineler ithal etmektedir.

Yaklaşık 4,7 milyonluk nüfusu ile Gürcistan bölgeye yakın bir diğer pazardır. Ülke enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü dışarıdan karşılamaktadır. Ülkenin uzun dönemde Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Boru hattı üzerinden büyük kazanımlar sağlayacağı ifade edilmektedir.

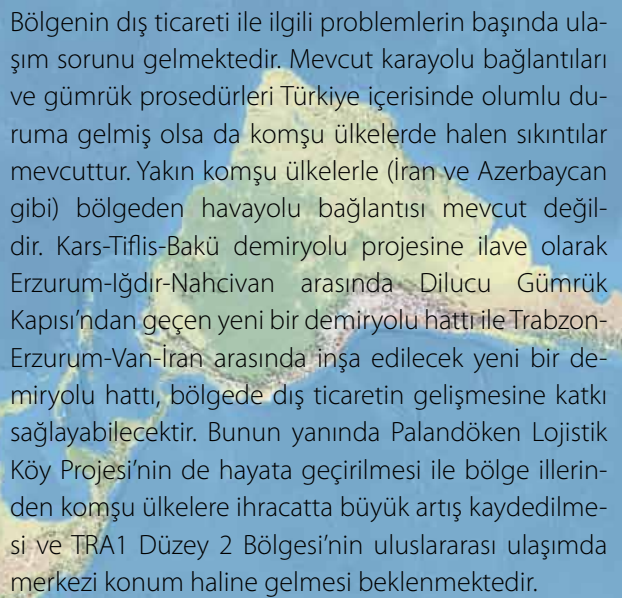
TRA1 Düzey 2 Bölgesi ile komşu ülkeler kıyaslandığında bu ülkelerin genelde teknolojik ürün konusunda taleplerinin daha fazla olduğu gözlenen bir durumdur. Bununla beraber, bölgede ülkelerin bu ihtiyaçlarını karşılayacak teknolojik üretim altyapısı bulunmadığı için bölge ile bu ülkeler arasındaki ticaretin daha çok turizm vasıtasıyla kurulması açısından bölge uygunluk göstermektedir. Türkiye'nin doğu kapılarından giren turistlerin geçiş güzergahındaki ilk büyük yerleşim ve ticaret merkezi bölge içinde yer almaktadır. Bununla beraber, Azerbaycan ve İran'a Erzurum'dan direkt uçuşların olmaması da önemli bir eksiklik.

Türkiye İhracatçılar Meclisinin 2010 yılı kayıtlarına göre; Erzurum'un 26,6 milyon \$'lık ihracat geliri elde ettiği ülkelerin başında; Azerbaycan-Nahcivan (7,7 milyon \$), K.Kıbrıs (6 milyon \$), Gürcistan (2,2 milyon \$), İran (2,2 milyon \$), Irak (1,9 milyon \$), Rusya (1,5 milyon \$) ve Nijerya (1 milyon \$) gelmektedir. Erzincan ise başta Irak (780 bin \$), Çin (665 bin \$), İtalya (130 bin \$), Tacikistan (100 bin \$) olmak üzere toplamda 2,1 milyon \$ ihracat geliri elde etmiştir (Şekil 42, Tablo 65).

Tablo 65. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin Ülke Bazında Yaptığı İhracatlar (\$; TİM, 2010).

	ERZURUM	ERZİNCAN	BAYBURT	TRA1
ALMANYA	-	8.335	-	8.335
AZERBAYCAN-NAHCIVAN	7.782.490	58.754	-	7.841.244
BİRLİK ARAP EMİRLİĞİ	135.838	-	-	135.838
ABD	37.520	-	-	37.520
İNGİLTERE	15.329	18.529	-	33.858
BULGARİSTAN	-	60.776	-	60.776
CEZAYİR	681.331	-	-	681.331
ÇEK CUMHURİYETİ	7.457	-	-	7.457
ÇİN HALK CUMHURİYETİ	-	665.514	-	665.514
FRANSA	-	74.278	-	74.278
GUYANA	55.932	-	-	55.932
GÜRCİSTAN	2.233.397	-	-	2.233.397
HOLLANDA	-	115.534	-	115.534
IRAK	1.915.811	782.863	-	2.698.674
İRAN	2.205.832	-	-	2.205.832
İSRAİL	-	17.555	-	17.555
İTALYA	-	130.882	-	130.882
K.KIBRIS TÜRK CUMH.	6.199.065	-	-	6.199.065
KAZAKİSTAN	-	64.716	-	64.716
KOSOVA	49.883	-	-	49.883
LÜBNAN	197.904	-	-	197.904
MALAVİ	417.508	-	-	417.508
MERSİN SERBEST BÖLGESİ	70.440	-	-	70.440
MISIR	64.863	-	-	64.863
NIJERYA	1.060.774	-	-	1.060.774
ÖZBEKİSTAN	303.417	-	-	303.417
PAKİSTAN	40.478	-	-	40.478
RUSYA FEDERASYONU	1.569.204	-	-	1.569.204
SINGAPUR	10.369	-	-	10.369
SUUDİ ARABİSTAN	79.719	36.728	-	116.447
TACİKİSTAN	20.114	107.698	-	127.812
TUNUS	903.385	-	-	903.385
TÜRKMENİSTAN	269.624	-	-	269.624
UKRAYNA	345.070	-	-	345.070
URDUN	16.380	-	-	16.380
YUNANİSTAN	10.280	-	-	10.280
TOPLAM	26.699.413	2.142.162		28.841.575

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
Northeast Anatolia Development Agency

5. ENERJİ ve ÇEVRE

5.1. Enerji

Enerji sektörünün içinde elektrik enerjisinin payı ve yeri özel bir önem arz etmektedir. Elektrik enerjisi- ne olan talep, gelişmiş ülkelerde sürekli bir artma eğilimi göstermektedir. Bölge hidroelektrik enerji potansiyeli ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla öne çıkmaktadır. Mevcut hidroelektrik enerji kaynakla- rının değerlendirilmesi, enerji alanındaki verimlilik, özellikle elektrik dağıtım sistemi ve enerji kullanımı- nın artırılması açısından önem arz etmektedir.

Bölgede 2008 yılı itibariyle toplam elektrik tük- ketimi 1.108.057 MWh olup, Türkiye tüketiminin %0,6'sı oranındadır. Bu da bölgenin sanayi, ta- rımsal sulama, mesken, ticarethane, sokak ay- dınlama gibi elektrik tüketiminde Türkiye'de son sıralarda olduğunu göstermektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi elektrik kullanım oranları Tablo 66'da verilmiştir.

Tablo 66. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Elektrik Kullanım Oranları (%; TEDAŞ, 2008).

	Mesken	Ticaret	Resmi Daire	Sanayi	Tarım Sulama	Aydınlatma	Diğer
Erzincan	40,5	14,7	10,2	8	5,5	5,7	15,2
Erzurum	38,6	13,7	18,4	19,2	0,5	6,7	2,9
Bayburt	52,7	13,8	7,8	11,9	0,9	8,7	4,2

TEDAŞ 2008 verilerine göre, Erzurum kayıp-kaçak oranında Türkiye'de %16,1 oranıyla 15. sırada, Bayburt %11,2 oranıyla 22. sırada ve Erzincan ise %5,9 oranıyla 70. sırada yer almaktadır.

Hidroelektrik, rüzgar ve güneş enerjisi gibi alternatif enerji kaynakları açısından bölge özellikle hidroelektrik kaynaklar noktasında büyük bir potansiyele sahip olsa da rüzgar ve güneş enerjisi konularında da araştırma ve fizibilite çalışmaları için girişimler yapılmaktadır.

Bölgede hâlihazırda 7 adet 100,37 MW kurulu güce sahip hidroelektrik santrali (HES) bulunmaktadır. İlk etüt, fizibi- lite ve master plan aşamasında ise 29 adet 1253,64 MW gücünde hidroelektrik santral bulunmaktadır. Bu barajlar tamamlandıktan sonra bölgeye sağlanan enerji miktarında büyük bir artışın gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tablo 67. TRA1 Bölgesi'nde Öncelikli Çevre Sorunları (ÇOB 2010).

	Hava Kirliliği	Su Kirliliği	Atıklar	Plansız Kentleşme
Erzurum	1	2	3	4
Erzincan	3	1	2	4
Bayburt	2	1	-	-

5.2. Çevre

Bölgenin, çevre sorunları incelendiğinde su kirliliği, hava kirliliği, atıklar ve plansız kentleşme tehdidinin öne çıkan çevre sorunları olduğu görülmektedir. Erzurum'da hava kirliliği, Erzincan ve Bayburt'ta ise su kirliliği birincil öncelikli çevre sorunu olarak tespit edilmiştir (ÇOB 2010; Tablo 67).

5.2.1. Su ve Atık Su Yönetimi

Bölgede; sulama, içme ve kullanma suyu ihtiyacı büyük oranda yeraltı su kaynaklarından sağlanmaktadır. Yukarı Çoruh havzasında yer alan Bayburt'ta içme ve kullanma suyu ihtiyacı, Dilenci ve Veysel kaynak suları ile Çoruh nehri kıyılarında ve Masat Köyü mevkiinde açılan kuyulardan temin edilmektedir. Bayburt yerleşim alanında %95 olan yeterli içme suyu oranı, %81 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir (ÇOB 2009e).

Erzincan ilinde içme suyu ihtiyacının %90'ı Kemah yolu üzerindeki Beytahtı mevkiinden sondajlardan sağlanmaktadır. Merkez ve diğer yerleşimlerde kaynakların kapasiteleri mevcut kullanım için yeterlidir (ÇOB 2009c).

Erzurum'un içme suyu ihtiyacının %85'i, 2008 yılından itibaren Palandöken Barajından, geri kalan ihtiyaç ise memba ve yer altı su kaynaklarından karşılanmaktadır (ESKİ 2009).

Bayburt'ta kanalizasyon sistemi mevcut ancak yetersiz olup, altyapı yenileme proje çalışmaları sürdürülmektedir. Atık su arıtma tesisi olmaması nedeniyle şehir kanalizasyonu ve diğer tüm sıvı atıklar arıtılmadan doğrudan Çoruh nehrine verilmektedir. Bayburt'ta kırsal yerleşim alanlarının hemen hemen hepsinde kanalizasyon sistemi bulunmakta olup, bu yerleşim alanlarının %44'ünde ise doğal arıtma tesisi bulunmaktadır.

Erzincan'da ise mevcut kanalizasyon sistemiyle toplanan atık sular 125.000 kişiye hizmet eden atık su arıtma tesisi-ne verilmektedir. Atık su arıtma tesisinin Erzincan merkez dahil, toplam sekiz belediyeye hizmet vermesi planlanmıştır. Kırsal alanda kanalizasyon projeleri atık su arıtma tesisi ile projelendirilmemekte, fosseptik kullanımı yaygın olmaktadır. Bu fosseptiklerin yer altı suyu kirliliğine neden olacak şekilde dere kenarlarında yapılması önemli bir su kirliliği sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erzurum kent merkezi atık suları, et kombinası, şeker fabrikası ve benzeri endüstri kuruluşların atık suları, arıtılmadan Karasu nehrine ve Pulur çayına verilmektedir. Aziziye ilçesi yakınlarında kurulması planlanan Erzurum Atık su Arıtma Tesisi proje çalışmaları devam etmektedir.

Sanayi tesislerinin yoğun olmadığı bölgede sanayi tesislerinde ve organize sanayi bölgelerinde de atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır.

Bölgenin en önemli çevre sorunu olarak su kirliliği ön plana çıkmaktadır. Su kirliliği ile ilgili en önemli sorun, kentsel ve endüstriyel atıklar ve atık suların çevreye arıtmadan verilmesidir. Su kaynaklarının korunmasına yönelik arazi kullanım yasaklarının uygulanmadığı ve içme amaçlı kullanılan yeraltı su kaynaklarının temin edildiği kuyular çevresinde de koruma tedbirlerinin alınmadığı görülmektedir.

Kanalizasyon şebekesi bulunmayan yerleşim birimlerinin olması ve yerel yönetimlerin, kısıtlı imkânlarıyla kanalizasyon ve arıtma tesislerinin inşaat ve işletme faaliyetleri için yetersiz kalması, kentsel atık suların yüzeysel su kaynaklarına deşarj edilmesinin en önemli sebebidir.

5.2.2. Katı Atık Yönetimi

Bölgede katı atık yönetimi ile ilgili olarak son yıllarda gelişmeler kaydedilmiştir. Katı atıkların toplanması ve taşınması çalışmalarının tamamı belediyeler ve bağlı birlikleri tarafından yürütülmektedir.

Atıkların bertarafı konusunda Erzincan ili diğer bölge illerine göre daha iyi durumdadır. Merkez ve beldeler dahil Erzincan ilinde bulunan 29 belediyeden 19 belediyenin katı atıkları, kent merkezi yakınında yer alan düzenli depolama sahasında depolanmaktadır. Diğer belediyeler ise vahşi depolama ile atıklarını bertaraf etmektedir. Bu belediyeler için yeni düzenli depolama sahasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bayburt il merkezine ait tıbbi ve evsel atıklar da Gözlük deresi mevkiinde 2008 yılında işletmeye açılan düzenli depolama sahasında depolanmakta olup; eski vahşi depo sahası ise rehabilite edilmiştir. İlin diğer belediyelerinde atıklar vahşi depolama sahalarına dökülmektedir.

Erzurum'da ise Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde toplanan evsel ve tıbbi atıklar, Aziziye ilçe sınırları içinde yer alan düzenli depolama sahasında bertaraf edilmektedir. İlçe belediyelerinden elde edilen bilgiler ışığında; Erzurum'a bağlı ilçelerden Pazaryolu ve Şenkaya dışında diğer ilçe belediyelerine ait atıkların vahşi depolama alanlarına döküldüğü belirlenmiştir.

5.2.3. Hava Kalitesi

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde hava kalitesini etkileyecek ağır sanayi tesisleri olmadığı için, hava kirliliğine sebep olan faktörler ağırlıklı olarak dönemsel hava olaylarına bağlı partikül birikmesinden kaynaklanmaktadır. Partikül maddelerin kaynağı ise en çok evsel yakıtlardan çıkan partiküller, sanayi ve trafik nedeniyle ortaya çıkan kirleticiler ve özellikle kent merkezlerinde inşaat alanlarından ve zeminden kalkan tozlardır.

Bölge illerinin çevre sorunlarının sıralandığı çevre envanter raporuna göre hava kirliliği Erzurum'da 1., Erzincan'da 3. ve Bayburt'ta ise 2. öncelikli çevre sorunu olarak tespit edilmiştir (ÇOB 2010).

Hava kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak; evsel ısınmada kaliteli yakıt kullanımına geçiş yapılmalı ve doğalgaz kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Uygun ısınma ve ısı yalıtım tekniklerine yönelik bilinç oluşturulmalı ve binalarda ısı yalıtımının yapılması sağlanmalıdır. Ayrıca, hava kirleticilerinin sıkı denetimi yapılmalı, bu anlamda trafik ve baca gazı emisyon ölçümleri düzenli yapılarak gerekli önleyici tedbirler alınmalıdır.

Bölge son zamanlarda değişen yağış rejimi nedeniyle sel, çığ ve toprak kayması felaketlerine ve deprem kuşağı üzerinde bulunması nedeniyle de deprem riskleri ile karşı karşıyadır. Bu nedenle bu tür kötü senaryoları ele alan tedbirlerin geliştirilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir.

GÜÇLÜ YÖNLER, ZAYIF YÖNLER, FIRSATLAR ve TEHDİTLER

1. GÜÇLÜ YÖNLER

- Bölgenin, küçük ve büyük baş hayvan varlığı bakımından zengin olması,
- Hayvancılık için geniş çayır ve mera alanları olması,
- Organik tarıma uygun nitelikte tarımsal alanların bulunması,
- Yem bitkisi yetiştiriciliğinin, bölgenin potansiyeli yüksek tarımsal üretim alanı olması,
- Bazı tarım ürünlerinde yüksek rakımın olumlu etkisi,
- Bölgenin kış turizmi, doğa sporları, kültür ve inanç ve termal turizm potansiyelinin yüksek olması,
- 2011 Üniversitelerarası Kış Oyunlarının bölgede düzenlenmiş olması ve sonrasında kış sporları olimpiyatlarının düzenlenmesine imkân sağlayacak tesis alt yapısının bulunması,
- Sarıkamış Kayak Merkezine ve zengin turizm alanlarına (Doğu Karadeniz, Ağrı Dağı, Kars-Ani, Van Gölü havzası vb.) yakınlığı ile turizm kümelmesine müsait olması,
- Bölgede yerel ve geleneksel el sanatlarının (Oltu taşı işlemeciliği, bakır işlemeciliği, kuyumculuk v.b) gelişmiş olması,
- Nüfusun genç ve dinamik olması,
- Bölgede zengin maden yatakları ve jeotermal kaynaklarının bulunması,
- Bölgenin hava, deniz, kara ve demiryolu ulaşım ağlarının üzerinde bulunması,
- Bölgede sağlık hizmetlerinin gelişmiş olması,
- Kimya ve ilaç sanayinde kullanılabilecek tıbbi ve aromatik bitkilerin bölgede yetişmesi,
- Mevcut ve kurulma aşamasında olan üniversitelerle bölgenin bir eğitim merkezi olması.

2. ZAYIF YÖNLER

- Proje üretme kapasitesinin yetersiz olması,
- Markalaşma bilincinin gelişmemiş olması,
- İhracat kültürünün ve sınır ötesi işbirliğinin zayıf olması,
- Bölgenin sektörel bilgi altyapısının yetersiz olması, doğru ve güncel verilerin bölge kurumlarınca yeterince üretilmemesi,
- Bölgede uygulanan teşvik ve hibe programlarının bölge halkı tarafından yeterince bilinmemesi,
- Sivil toplum-özel sektör-kamu kurumları ve üniversiteler arasındaki işbirliği kültürünün ve koordinasyonun zayıf olması,
- Bölgedeki kurum ve kuruluşların kurumsal kapasitelerinin zayıf olması,
- Sosyal ve kültürel faaliyetlerin yetersiz olması,
- Göçün işsizlikle bağlantılı olarak devam etmesi,
- İşgücünün niteliklerinin ve beceri düzeyinin yetersiz olması,
- Özellikle tarım, hayvancılık ve turizm sektöründe örgütlenmenin zayıf olması,
- Tarımın geleneksel yöntemlerle yapılmasına bağlı olarak verim düşüklüğünün ortaya çıkması,
- Tarım, turizm ve sanayi sektörlerinde altyapı eksikliklerinin olması,
- Bölgenin büyük yerleşim yerlerinden uzak olması ve pazarlama ağlarının zayıf olması,
- İşletmelerin istihdam, örgütlenme ve kurumsal kapasite yönünden yetersiz olması,
- İklim şartları sebebiyle inşaat sezonunun kısa olması,
- Ağır iklim şartlarının bölge sanayisi üzerindeki olumsuz etkileri,
- Bölgenin ulusal ve uluslararası alanda yeterince tanıtılamaması,
- Sermaye birikiminin yetersiz olması,
- Girişimcilik kültürünün gelişmemiş olması,
- Rekabet gücünün düşük olması,

- Bölgede inovasyon ve AR-GE konusunda kültür ve bilincin yetersiz olması,
- Kayıtdışı istihdamın yüksek olması,
- Üretimde modern teknolojiye geçilememesi.

3. FIRSATLAR

- Kars-Tiflis demiryolu bağlantısı projesinin geliştirilmiş olması,
- Erzurum'da Lojistik Köy projesi çalışmalarına başlanmış olması,
- Bölgenin, teşvik uygulamalarında dördüncü bölgede yer alması,
- Bölgede tarım ve hayvancılığa dayalı sanayinin teşvik edilmesi,
- Organik tarıma olan ilginin artması,
- Ulaşım alanındaki projelerin diğer yatırımları kolaylaştıracak olması,
- Kalkınma Ajansının bölgede STK, özel sektör, yerel yönetimler, üniversiteler ve kamu kurumları arasındaki işbirliği kültürünü ve sosyal sermayeyi geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunması,
- Enerji ve maden kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması,
- DAP önceliklendirme ve güncelleme çalışmalarının başlaması,

- Dış politikada Orta Asya, Rusya ve yakın komşu ülkelerle sıfır sorun politikasının uygulanması ve bu ülkelerle ticaretin geliştirilmesine yönelik çalışmaların başlaması,
- Alternatif turizm tiplerinin dünya gündeminde giderek daha fazla yer alması,
- Bölgede SODES programının uygulanması,
- Erzurum'da Cazibe Merkezi Programı'nın uygulanmaya başlanması.

4. TEHDİTLER

- Bölgenin diğer pazar alanlarıyla bağlantılarını istenilen düzeyde kuramaması,
- Bölgenin niteliksiz göç alması,
- Bazı komşu ülkelerle ticaretin önündeki uluslararası sorunlar,
- Bölgenin seyahat acenteleri tarafından tur rotaları kapsamına alınmaması,
- Bölge illerinin deprem kuşağında yer alması,
- İlerleyen yıllarda tarımsal ürünlerin ülkeler arası ticaretinin serbestleşme olasılığı,
- AB uyum sürecinde işletmelerin AB mevzuatındaki standartlara uyum sorunu.

VİZYON, AMAÇLAR, HEDEFLER ve ÖNCELİKLER

1. VİZYON

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nın vizyonu "Anadolu'nun zirvesinde, teknik ve sosyal altyapısını geliştirmiş; sosyal sermayesini ve yenilikçilik kapasitesini ilerletmiş; zengin doğal yapısı, bakir çevresi, alternatif turizm potansiyeli ve sermaye birikimi ile yatırımları cezbeden bir bölge olmak" olarak belirlenmiştir. Bu vizyon çerçevesinde, bölge planının amacı, plan ile tespit edilen hedefler doğrultusunda 2014 yılına kadar TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki potansiyelini harekete geçirmek suretiyle bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmışlık göstergelerinde ulusal artış ortalamasının üzerinde gelişmesini sağlamaktır.

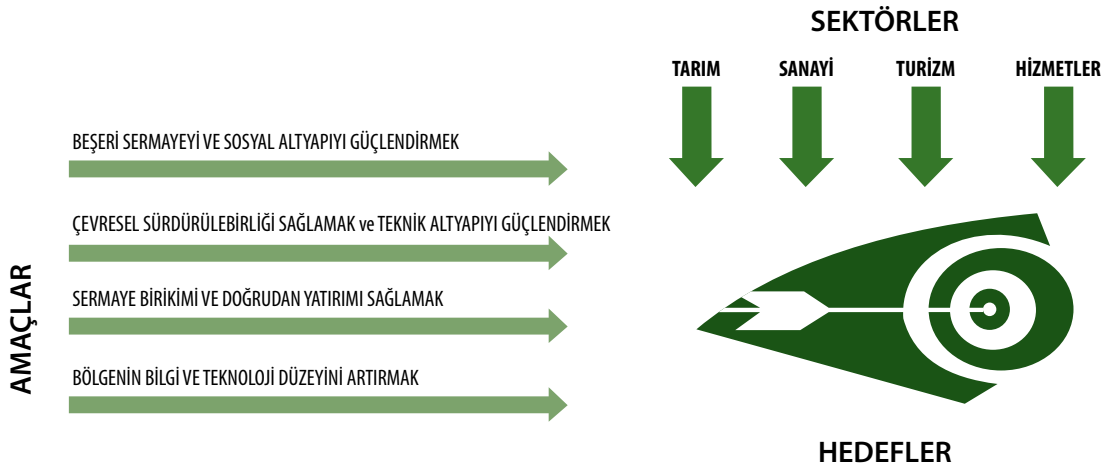

2. AMAÇLAR, HEDEFLER ve ÖNCELİKLER

Bölge planı hazırlık sürecinde yapılan kaynak taramaları ve saha araştırmaları sonucunda bölgenin kalkınmasına yönelik olarak 4 temel amaç belirlenmiştir. Bu amaçlar bölgede;

- Beşeri sermayeyi ve sosyal altyapıyı güçlendirmek,
- Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve teknik altyapıyı güçlendirmek,
- Sermaye birikimi ve doğrudan yatırımı sağlamak,
- Bölgenin bilgi ve teknoloji düzeyini artırmak şeklindedir.

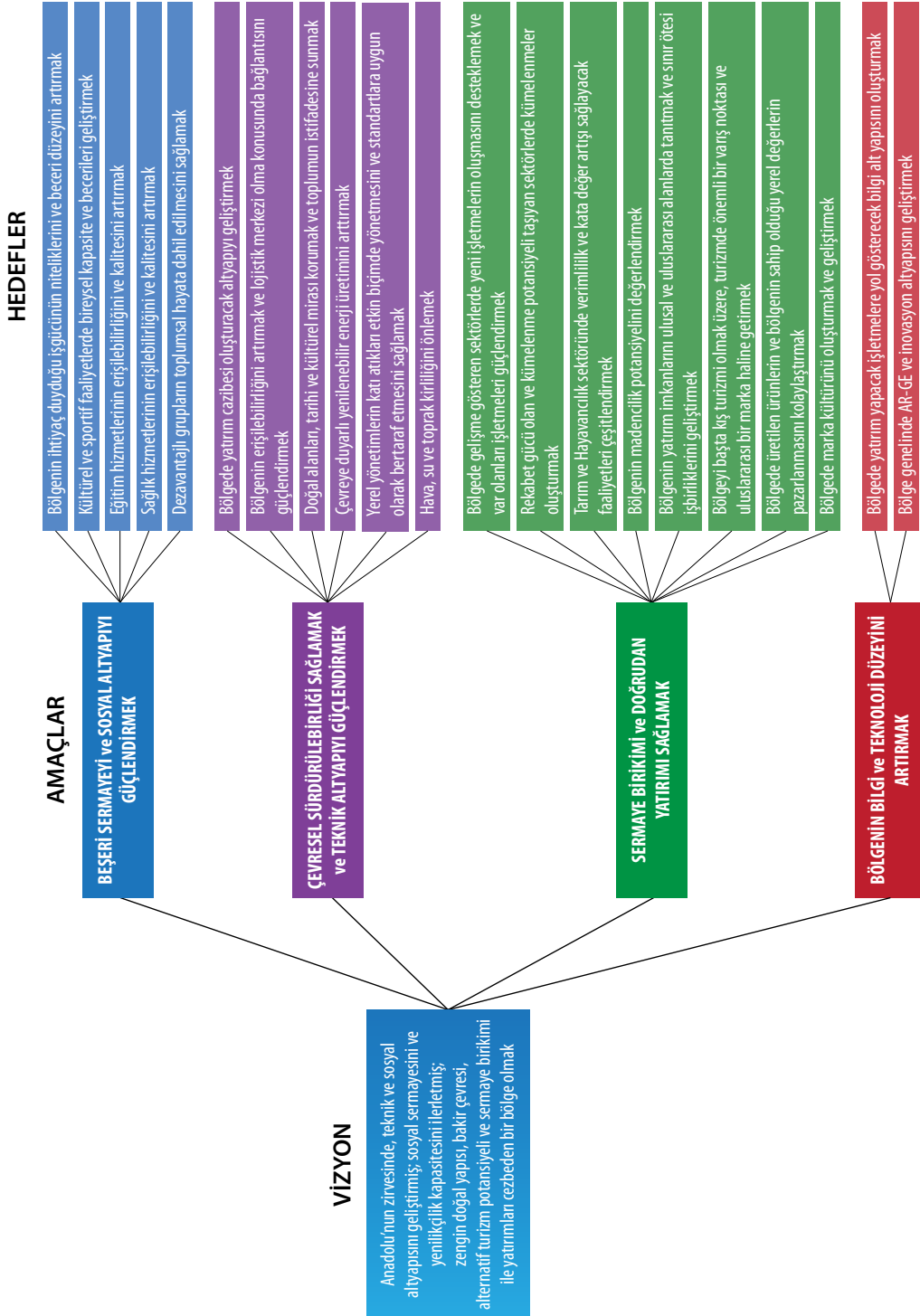
Belirlenen bu dört temel amaç ve altında sıralanan hedefler bölgede tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu nedenle bahsedilen bu dört amaç her sektör için ayrı ayrı değerlendirilmiş ve bu amaçları gerçekleştirmek için ulaşılması gereken hedefler sektörlere göre belirlenmiştir (Şekil 43).

Şekil 43. Amaçlar ve hedefler.

Planda ortaya konulan bölge vizyonu, bu vizyonu yakalamaya katkı sağlayacak amaçlar ve bu amaçlara hizmet edecek hedeflerin kademeli gösterimi Şekil 44'te verilmiştir.

Şekil 44. Vizyon, amaçlar ve hedefler.

AMAÇ 1: BEŞERİ SERMAYEYİ VE SOSYAL ALTYAPIYI GÜÇLENDİRMEK

Kalkınmanın değişen ve gelişen anlamı içerisinde içsel kalkınma modeli yerel dinamiklerin harekete geçirilmesine vurgu yapmaktadır. Bu noktada bölgesel bir stratejiyi içselleştirmeyi, yerel aktörlerin katılım ve işbirliğini, insan sermayesini güçlendirmeyi amaçlayan ve iyi yönetim unsurlarını taşıyan bir sosyal sermayenin bölgede geliştirilmesi son derece önemlidir.

Bölgede bazı kamu kurumları ve STK'ların sunduğu hizmet üretim ve sunum tekniklerinin geleneksel ve verimsiz bir şekilde uygulanması, kurumsallaşmanın yetersiz düzeyde olması, kamu yönetiminin uzun dönemli sektörel politikalar oluşturmada bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu yüzden başta kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitelerini artırmak, beşeri sermayelerini güçlendirmek ve bölgede girişimcilik kültürünü geliştirmek için ihtiyaç duyulan alanlarda eğitim ve danışmanlık faaliyetleri önem arz etmektedir.

Bölgede, kırsal toplum entegre bir şekilde refaha ulaşamamakta, köy ve köy altı yerleşmelerdeki sosyal yaşantının eksikliğinden ve olumsuz ekonomik şartlardan ötürü yerleşim birimleri terk edilmektedir. Ayrıca bölgedeki dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar yetersiz düzeydedir. Bölgede sadece üretim temelli kalkınma değil, entegre (eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel) bir kalkınma anlayışının hakim olması için, halkın bu imkanlardan yararlanma düzeyinin artırılarak iyi yetişmiş insan gücünün oluşturulması yoluyla insanların geleceğe yönelik beklentilerinin pozitif yönde değişmesinin sağlanması gerekmektedir.

İnsani ve sosyal gelişmeye dayalı büyüme anlayışının uygulanan proje ve faaliyetlerle desteklenmesi bölgesel kalkınmanın tabana yayılmasını ve bölgedeki sosyal ve kültürel tahribatın azalmasını sağlayacaktır. Bu olumsuzlukların giderilmesine aşağıda verilen hedef ve önceliklerin gerçekleştirilmesi büyük katkı sağlayacaktır.

Hedef 1: Bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünün niteliklerini ve beceri düzeyini artırmak

Bölgede sanayi ve hizmetler sektörü başta olmak üzere nitelikli iş gücünün yetersiz olması, istihdamın yarısından fazlasının (%56) tarım sektöründe bulunması, lise altı istihdam oranının yüksek olması, var olan nitelikli iş gücünün ise çeşitli nedenlerle bölgede tutulamaması bölgenin önemli sorunları arasında sayılabilir. Halihazırda, gerek yaygın gerekse örgün eğitim kurumlarının yetiştirdiği kalifiye elemanlar bölgede istihdam edilememekte ve bu açıdan bölgede hem üretim hem de hizmet kalitesi düşmektedir. Bahsedilen bu sorunların giderilerek yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla aşağıdaki önceliklerin uygulama alanı bulması gerekmektedir. Pazarlanabilir ticari ürünlere dönüştürülebilecek yöreye özgü ürünlerin (Ehram, Oltu taşı, Bayburt taşı,

bakır işlemeciliği, kilim, halı vb.) ve kültürel mirasa ilişkin objelerin tasarımına ve çeşitlendirilmesine yönelik atölyelerin, kursların ve araştırma merkezlerinin açılması,

- Turizm sektöründe istihdam edilecek personelin bilgisayar, yabancı dil, internet, müşteri ilişkileri vb. konularda eğitim almalarının sağlanması,
- Gelişmeye başlayan turizm sektörü ile ilgili bölgede mevcut olmayan yeni meslek kollarını oluşturmak için kış sporları, su sporları, doğa yürüyüşleri, dağcılık, kayak, kızak, kar motosikleti kullanımı ve yerel rehberlik gibi konularda kurslar ve sertifikalı eğitim programlarının uygulanması,
- Özellikle kırsal kesimdeki çiftçilere yönelik iyi tarım uygulamalarının anlatıldığı eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yapılması,
- Bölgenin işgücü piyasasına yönelik ihtiyaç analizinin yine bölgedeki özel sektörün sürece etkin katılımı ile yapılması belirlenen alanlarda mesleki eğitim programlarının hazırlanması ve bölgenin ihtiyaçlarına uygun arz ve talebin buluşturulması,
- Yönetim, organizasyon, finansal ve stratejik planlama, fizibilite, iş planı, toplam kalite yönetimi, inovasyon ve AR-GE gibi başlıklarda bölgedeki aktörlere yönelik eğitimlerin verilmesi ve iyi uygulamaların yaygınlaştırılması,
- Enerji sektöründe faaliyet gösterecek olan kurum ve kuruluşların teknik eleman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mesleki kursların açılması,
- Enerji verimliliği konusunda eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılması.

Hedef 2: Kültürel ve sportif faaliyetlerde bireysel kapasite ve becerileri geliştirmek

Bölge halkı bölgenin sahip olduğu kış ve alternatif turizm potansiyelinden haberdar değildir. Ayrıca sosyal faaliyet olarak da kış şartlarının uzunluğu insanları kapalı mekanlara bağımlı kılmaktadır. Bu nedenle bölgede özellikle son yıllarda küçük bir kesim tarafından yapılan kış ve doğa sporları hakkında farkındalık oluşturmak ve bu potansiyeli bölge içinde değerlendirerek dışarıdan gelebilecek kişilere de rehberlik etmek amacıyla bu sporlarda aktif sporcu yetiştirmek gereklidir. Bunun yanında bu sporlara ilgisi olmayan kişiler için de alternatif sosyal programların sunulması gerekliliği bölge genelinde hakimdir. Bahsedilen bu sorun ve ihtiyaçların giderilerek yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla aşağıdaki önceliklere yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

- Bölgede sosyal içerme, kültür, sanat ve spor alanlarında projeler geliştirilmesi; sosyal ve kültürel faaliyetlerin (tiyatro, sinema, festival, gösteri vb.) sayı ve nitelik olarak arttırılması ve kırsal kesimde de yaygınlaştırılması,
- Sportif ya da kültürel alanlarda yetenekli çocukların tespit edilip, gelişimleri için özel eğitim programlarının hazırlanması,
- 2011 UNIVERSIADDE Kış Sporları Oyunları için yapılan tesislerden maksimum seviyede faydalanılması açısından çocuklara ve gençlere yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde uygulamalı kış sporları eğitimlerinin verilmesi,

- Bölge içinden ve dışından insanların cirit, rafting, kano, dağcılık, kuş gözlemciliği, curling, buz hokeyi, artistik patinaj vb. sporları yapmasına yönelik organizasyon ve tanıtım faaliyetlerinin düzenlenmesi.

Hedef 3: Eğitim hizmetlerinin erişilebilirliğini ve kalitesini artırmak

Bölge okullaşma oranı ve öğretmen başına öğrenci sayısı bakımından iyi bir seviyededir. Bölge içi göç kırıdan kente olduğu için kentsel alanlarda eğitim-öğretime yönelik ihtiyaçlar artmaktadır. Bölgede kız okullaşma oranı, erkek okullaşma ve toplam okullaşma oranından düşüktür. Bu sorunun giderilmesi için hedef kitlesi aileler olan ve okul aile birlikleri, okullar, ilgili kamu kurumları ve bölge STK'larının işbirliği ile yürütülecek olan proje ve faaliyetlerin bölgenin beşeri sermayesinin geleceği açısından son derece önemli olduğu görülmektedir. Bunun yanında uygulanacak teşvik kampanyaları ve Şartlı Nakit Transferi uygulamasının özellikle kız okullaşma oranını arttırma konusunda etkili olabileceği görülmektedir. Bölgede özel eğitim ve öğretim kurumları genelde özel ilk ve ortaöğretim kurumları ile özel kurs, dershane etüt eğitim merkezlerinden oluşmaktadır. Genelde kent merkezleri ile sınırlı olan bu kurumlardan okul öncesi, ilk ve orta öğretim kurumlarının sayısının ve kalitesinin arttırılması bölge halkının yüksek kalitede eğitim hizmeti alması açısından önemlidir. Yukarıda verilen hedefin gerçekleştirilmesi ve anlatılan olumsuzlukların giderilmesi amacıyla aşağıdaki öncelikler yerine getirilmelidir.

- Okul öncesi ve temel eğitimde bölge insanının bilincinin ve okullaşma oranının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması,
- Özellikle kız okullaşma oranı olmak üzere bölgede okullaşmanın ve okur-yazarlık oranının arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması,
- Özel sektörün dezavantajlı gruplara yönelik olarak eğitim yatırımları yapmasının teşvik edilmesi ve faaliyetlerini taşıraya da yayması için desteklenmesi,
- Eğitim kurumlarının gelişen teknolojiye adapte olmasının sağlanması.

Hedef 4: Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini ve kalitesini artırmak

Bölge hastane yatak sayısı ve doktor sayısı bakımından ülke geneline göre çok gerilerde olmamakla birlikte özellikle kırsal alanda sağlık hizmetlerine erişim imkanlarında bazı zorluklar bulunmaktadır. Bazı ilçe merkezlerinde genç nüfus göçü yaşlı nüfus oranının artmasına neden olurken bu alanlarda yaşlılara yönelik bakım imkanları yetersiz düzeydedir. Bununla birlikte bölge yükseltisi ve serin iklimi nedeniyle yaşlı nüfusun yaşayabileceği konforlu hava şartlarına sahiptir. Bahsedilen bu sorunların giderilmesi ve potansiyelin değerlendirilmesi amacıyla yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacak şekilde aşağıdaki önceliklerin karşılık bulması gerekmektedir.

- Sağlık hizmetlerinin kırsal kesimi de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması ve alternatif metotlarla (seyyar sağlık ekipleri gibi) bu hizmetlere erişemeyenlere sağlık hizmeti sunulması,
- Bölgede ülke geneline göre daha uzun süredir uygulanmakta olan aile hekimliği, halk sağlığı, aile planlaması, koruyucu hekimlik vb. konularda halkın bilinçlendirilmesine yönelik etkili ve öğretici uygulamaların yapılması,

- Özellikle kırsal kesimdeki sağlık kuruluşlarında yeterli fiziki donanımın ve bu donanımı kullanacak yeterli personelin bulundurulması,
- Yaşlı nüfusa yönelik sağlık kuruluşu alt yapılarının geliştirilmesi,
- Bölgenin termal - sağlık (hastane) ve ileri yaş turizmi için cazibe merkezi haline getirilmesi.

Hedef 5: Dezavantajlı grupların toplumsal hayata dâhil edilmesini sağlamak

Bölgede dezavantajlı gruplar (engelliler, kadınlar, yoksullar, hükümlüler, sosyal dışlanmaya maruz kalmış bireyler) temel ihtiyaçlarını gidermek için genelde dışa bağımlı olarak yaşamaktadırlar. Bu kişilerin sosyal ve ekonomik hayatta yer alamamaları da önemli bir problemdir. Bölgede sorumlu kuruluşların uygulamalarına ilave olarak yerel yönetimler, STK ve özel sektörün de bu grubun sorunlarına eğilmesi bölgenin sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bahsedilen bu sorunların giderilmesi yukarıdaki hedefe ulaşılarak bölgenin kalkınmasına katkı sağlanması açısından aşağıdaki önceliklerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

- Engellilere yönelik eğitim kurumları ve rehabilitasyon merkezlerinin artırılması,
- Bölgede yürütülen işgücü yetiştirme kurslarından faydalanan özürü ve hükümlülere yönelik istihdam garantili kurs sayısının artırılması,
- Bölgede işgücüne dahil olmayan kadın, özürü ve engellilere yönelik işgücü programlarının düzenlenmesi ve bu programlara katılımlarının sağlanması,
- Başta kadınlar olmak üzere kırsal alanda kendi işini kurmak isteyenler için, kredi sistemlerinin (mikro finans) oluşturulması ve girişimciliğin özendirilmesi,
- Gençler ve spor yapmaya ihtiyaç duyan dezavantajlı her bireyin, farklı spor branşlarını yapmalarına imkân sağlayacak çok amaçlı ve işletim giderleri az spor tesisleri kurulması,
- Dezavantajlı grupların taleplerinin duyurulması, kurumsal alanda temsillerinin sağlanması ve desteklerden faydalanabilmesi için mevcut olan ve yeni kurulacak olan sivil toplum kuruluşlarına aktif katılımlarının teşvik edilmesi,
- Altyapı çalışmalarında ve toplu taşıma araçlarında engellilere kolaylık sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi.

AMAÇ 2: ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ SAĞLAMAK ve TEKNİK ALTYAPI GÜÇLENDİRMEK

Bölge tarımında geleneksel yöntemlerin uygulanması, imalat sanayinde katma değeri düşük olan ürünlerin üretilmesi, OSB ve KSS'lerdeki altyapı yetersizlikleri, turizmin çeşitlendirilmesine yönelik altyapının yetersiz olması, ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması ve ürün yelpazesinin çeşitlenmemiş olması bölgede çözülmesi gereken temel problemler arasındadır.

Bölgesel düzeyde kalkınmaya katkı sağlamak için kentsel ve kırsal alanlarda teknik altyapıya yatırımların

yapılması, çevre-yatırım ilişkisinin gözetilmesi, enerji kullanımında verimliliğin ve özel sektörün teknik kapasitesinin artırılması büyük önem arz etmektedir.

Tarımda, emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçilmesi, tarımsal üretimde verim artışının sağlanması, tarımla uğraşan halkın gelir seviyesinin ve yaşam standardının iyileştirilerek kırsal göçün önüne geçilmesi, bölgede uygun alanlarda alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, kentsel ve kırsal alanlarda yapılacak çevre düzenlemesi ve onarım çalışmalarıyla kültürel mirasın öne çıkarılması, çevresel tahribatın önüne geçilmesiyle bölgenin daha yaşanabilir bir hale getirilmesi, bölgede üretilen ürünlerin etkin bir şekilde pazarlanmasının önünün açılması ve kurulu bulunan işletmelerin makine parklarının iyileştirilmesi hedeflenen konulardan bazılarıdır. Aşağıdaki hedefler bu konuların öncelikler halinde verilmesi ile oluşturulmuştur.

Hedef 1: Bölgede yatırım cazibesi oluşturacak altyapıyı geliştirmek

Bölgenin görece üstün olduğu ve belirli sektörlerde fırsatlar yakaladığı durumlar söz konusudur. İklimi, topografyası ve coğrafi konumu nedeniyle bölge hayvancılık açısından son derece önemli olan geniş çayır-mera alanlarını bünyesinde barındırırken farklı yükselti kuşaklarında yer alan tarım arazilerinde tarımsal ürün çeşitliliği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında ülke içerisindeki konumu ve geçiş güzergahında olması ticari olarak bölgenin önemli bir nokta olmasını sağlamıştır. Bölge 4000 yıla varan tarihi geçmişi ile kültür ve inanç turizmine, iklimi ve yükseltisi ile kış turizmine, bozulmamış doğası ve zengin su kaynakları olmasıyla da su ve doğa sporları turizmine yönelik önemli bir potansiyele sahiptir. Sahip olduğu bu güçlü yönleri zaman zaman yakalanan fırsatlarla birleştirerek ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için bölgenin güçlü bir altyapıya sahip olması gerekmektedir. Bu koşulların sağlanması ve yukarıda belirtilen hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla aşağıdaki önceliklere odaklanılması bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

- OSB, KSS ve sanayi işletmelerinin enerji, ulaşım ve çevre altyapılarının iyileştirilmesi,
- Kırsal alanlarda içme suyu, kanalizasyon, ulaşım vb. altyapı ve üstyapı eksikliklerinin tamamlanması,
- Potansiyel pazar ülkelere yönelik kendi dillerinde tanıtım materyallerinin hazırlanması,
- Aynı alanda faaliyet gösteren işletmelerin ortak pazarlama ağları kurmalarının teşvik edilmesi,
- E-ticaret gibi güncel pazarlama teknikleri ve bölgeye uyarlanabilecek örnek uygulamalar hakkında işletmelerin eğitilmesi ve desteklenmesi.

Hedef 2: Bölgenin erişilebilirliğini artırmak ve lojistik merkezi olma konusunda bağlantısını güçlendirmek

Bölge yıllar boyunca konumu nedeniyle askeri ve ticari geçiş güzergahları üzerinde bulunduğu için önemli ticaret merkezlerini bünyesinde barındırmıştır. Tarihi misyonunun gereği olarak modern çağda da bu amaçla hizmet edebilecek her türlü altyapının oluşturulması ve var olanların geliştirilmesi bölgede ekonomik ve sosyal kalkınma açısından son derece önemli görülmektedir. Yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla aşağıdaki öncelikler belirlenmiştir.

- GAP Bölgesi ürünlerinin bölge üzerinden Trabzon limanına ulaştırılmasını ve Rize limanının ticaret kapasitesinin artırılmasını sağlayacak ve bu sayede Rusya, Ukrayna, Gürcistan gibi ülkelere ihracatı kolaylaştıracak olan Ovit Geçidi Tüneli Projesi'nin hayata geçirilmesi,

- Bölgeyi Karadeniz'e ve Karadeniz'i bölge üzerinden İran'a bağlayacak olan Kop Geçidi Tüneli Projesi'nin hayata geçirilmesi ve bu sayede bölgenin ticaret hacminin artırılması,
- Kısa ve orta vadede hayata geçirilmesi söz konusu olan Araklı ve Kop tünel projeleri ve Bayburt'u Orta Anadolu  zerinden, İstanbul'a ve İzmir'e, Doğu Anadolu üzerinden ise Rusya'ya ve Gürcistan'a bağlayacak olan demiryolu altyapısının tamamlanması,
- Bölgenin turizm rotası üzerinde koridor oluşturmasını sağlayacak olan ve Bayburt'un yayla turizmini geliştirecek Bayburt- Uzungöl (Trabzon) bağlantısını güçlendirecek olan Soğanlı Dağı Projesi'nin hayata geçirilmesi,
- Trabzon Limanı'nı Bölge üzerinden demiryolu ile İran'a bağlayacak olan Trabzon-Erzurum-Tebriz Demiryolu Projesi'nin; Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars Hızlı Tren Projesi'nin ve Avrupa'dan  ine direkt olarak demiryolu ile ulaşım bağlantısını sağlayacak Erzurum-Kars-Tiflis-Bak  Demiryolu Projesi'nin hayata geçirilmesine yönelik fizibilite, araştırma vb. Çalışmaların yapılması,
- Palandöken Lojistik Merkezi Projesi'nin hayata geçirilmesi,
- Bölgede turizmin geliştirilmesi için yurtiçi ve yurtdışı direkt uçuş sayılarının artırılması ve havaalanının karayolu ulaşımıyla entegre biçimde çalışmasının sağlanması,
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesi arasında ekonomik ve ticari canlanmayı sağlayacak Diyarbakır-Bingöl-Erzurum Bölünmüş Yol Projesi'nin tamamlanması,
- Bölge içerisinde alternatif bir güzergah olan ve Erzincan-Kemaliye arasını da içine alan Trabzon-Malatya kuzey - güney bağlantısının güçlendirilmesi,
- Erzurum Havalimanı'ndan İran, Azerbaycan ve Rusya'ya direkt yolcu ve kargo seferlerinin başlatılması.

Hedef 3: Doğal alanları, tarihi ve kültürel mirası korumak ve toplumun istifadesine sunmak

Bölge genelinde, doğa koruma, doğal ve tarihi sit alanı kapsamına giren alanlar mevcuttur. Koruma altına alınan alanların varlığı hem bölge halkının bu alanlardan koruma-kullanma dengesi içerisinde yararlanmalarına hem de bu alanların turistik amaçlı tanıtımlarda kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Bununla beraber bölgede koruma statüsüne alınmamış olan pek çok tarihi ve doğal yönden önemli alan da mevcuttur. Bu potansiyelden yararlanmak ve yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla aşağıdaki önceliklerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

- Doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması, koruma kullanma dengesi içerisinde turizme kazandırılması, tahrip olanların ve bozulanların restore, iyileştirme ve  evre düzenleme işlerinin yapılması,
- Bölgenin uygun kentsel alanlarında sokak sağlıklıştırması ve kentsel dönüşüm çalışmalarının yapılması ve kent parkları gibi rekreasyon alanlarının düzenlenmesi,
-  zg n sivil mimari ile yapılmış konutların ve bu konutların oluşturduğu tarihi dokunun (Bayburt taş evleri, Erzurum ve Kemaliye evleri gibi) yenilenmesi ve turizme kazandırılması,

- Özellikle kırsal turizm potansiyelinin yoğun olduğu bölgelerde alternatif konaklama (ev pansiyonculuğu gibi) ve günübirlik hizmet tesislerinin kurulması ve mevcut tesislerin kapasitelerinin artırılması,
- Doğal, tarihi ve kültürel alanların korunması hususunda toplumsal farkındalığın sağlanması,
- Bölgede büyük ve önemli savaşların yapıldığı alanlarda ulaşım imkanlarının geliştirilmesi, var olan tesislerin onarılması ve kolaylık tesislerinin oluşturulması ile bu alanların tarihi öne çıkaran ve kültür-inanç-tarih turizmine hizmet eden açık hava müzeleri haline getirilmesi (Kop Dağı ve Otlukbeli gibi),
- Turistik tesislerin yöre mimarisine uyumunun sağlanarak çekiciliğin artırılması,
- Jeotermal kaynaklar bakımından zengin olan özellikle Erzurum'da (Pasinler, Aziziye, Hamamderesi vb. alanlarda) mevcut kurulu tesislerin kapasitelerinin artırılması ve tesisi olmayan alanlarda ise alt yapı ve tesisleşmenin sağlanarak turizme kazandırılması,
- Bölgede turizm açısından potansiyeli ve mevcut durumda turist çekiciliği olan Palandöken Kayak Merkezi, Ekşisu Mesire Alanı, Girlevik ve Tortum Şelaleleri, Bayburt Kalesi, Çımağıl Mağarası ve Aydıntepe Yeraltı kalesi gibi alanlarda altyapı çalışmaları ve peyzaj planlamalarının yapılması,
- Erzurum'da Konaklı ve Palandöken, Erzincan'da Ergen kayak merkezlerinde halkın her mevsim yararlanabileceği kullanımları da kapsayan peyzaj düzenlemelerinin yapılması,
- Bölgenin ortak kültürü olan cirit ve atlı doğa yürüyüşü gibi faaliyetlere olanak sağlayabilecek alanların geliştirilmesi,
- Soğanlı ve Kop Yaylaları ile Çoruh Vadisi ve Munzur Dağları'nda kamp ve karavan turizminin geliştirilmesine yönelik altyapının oluşturulması,
- Bayburt'ta kış turizmi ve sporcu kampı olma potansiyeli bulunan Kop dağının kış ve kayak sporları ve sporcu kampı merkezi haline getirilmesi.

Hedef 4: Çevreye duyarlı yenilenebilir enerji üretimini arttırmak

Bölgede düzenli akış rejimine sahip akarsular hidroelektrik üretimi için elverişlidir. Mevcut durumda kurulmuş, kurulmakta olan ve fizibilitesi yapılan hidroelektrik santrallerinin etkin biçimde çalıştırılarak doğal tahribata minimum düzeyde sebep olması bölgede doğal alanların yok edilmemesi açısından son derece önemlidir.

Bölge düşük partiküllü hava kalitesinden dolayı güneş ışınlarının yüksek şiddette geldiği bir alandır. Ayrıca yükseltinin rüzgarı sürtünme kuvvetinden kurtarması nedeniyle bölgede güçlü hava akımları da vardır. Hayvancılık nedeniyle doğal kütle (biomass) ve akaryakıt üretilen bitkilerin yetiştirilebileceği uygun alanların ve jeotermal kaynakların varlığı bölgeyi alternatif enerji kaynakları açısından değerlendirilmesi gereken bir noktaya getirmektedir. Bahsedilen potansiyelin değerlendirilerek yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla aşağıdaki önceliklerin dikkate alınması gerekmektedir.

- Hidroelektrik santrallerinin (HES) nitelik ve nicelik olarak artırılması,

- Doğal tahribatı minimuma indiren HES'lerin kurulması,
- Bölgede jeotermal suyun seracılık ve ısıtma amaçlı kullanımına yönelik projelerin desteklenmesi,
- Başta çiftlik gübresi olmak üzere tarımsal atıklardan biyogaz üretimini öngören projelerin desteklenmesi,
- Akaryakıt üretiminde kullanılan bitkisel materyalin yetiştirilmesine yönelik projelerin desteklenmesi,
- Güneş ve rüzgar enerjisi üretimine yönelik projelerin desteklenmesi.

Hedef 5: Yerel yönetimlerin katı atıkları etkin biçimde yönetmesini ve standartlara uygun olarak bertaraf etmesini sağlamak

Bölgede genelde dış kaynaklı hibe programları ile oluşturulmuş olan çöp depolama sahalarında geri dönüşümü sağlamaya yönelik çalışmalar yeterli seviyede değildir. Kaynakta ayrıştırma ile başlayacak geri dönüşüm işlemi konusunda halkın da bilinçlendirilmesi ve yerel yönetimlerin bu konudaki çalışmalarının desteklenmesi çevresi henüz bozulmamış olan bölgede hem kirliliği azaltacak hem de tasarruf sağlayacaktır. Bu hedefe aşağıdaki öncelikler gerçekleştirilerek ulaşılabilir.

- Katı atıkların kaynakta ayrıştırılmasına, işlenerek ekonomiye geri kazandırılmasına ve bu alanda ileri teknoloji kullanan geri dönüşüm tesislerinin kurulmasına destek olunması,
- Her türlü atığın ekonomiye yeniden kazandırılmasını sağlayacak uygulamaların yaygınlaştırılması,
- Bölgede yer alan endüstri kuruluşlarının ve organize sanayi bölgelerinin sıvı, katı ve gaz atıklar için yönetim planının oluşturularak ortak arıtma tesisleriyle atıkların bertaraf edilmesi,
- Tıbbi ve evsel katı atıkların toplanması, taşınması ve bertaraf edilmesi konularında yerel yönetimler arasında işbirliğinin geliştirilmesi,
- Düzenli katı atık depolama tesislerinin kurulması ve var olan tesislerin yenilenmesi.

Hedef 6: Hava, su ve toprak kirliliğini önlemek

Bölge genelinde yoğun sanayi tesisleşmesi bulunmadığı için kirlilik genelde kentsel atıklar ve tarımda düşük oranda kullanılan zirai mücadele ilaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kentlerde atık suların arıtılmadan deşarj edilmesi önemli bir problem iken deşarj alanlarının bazen doğa koruma alanları (Tortum Gölü gibi) olması da başka bir problemdir. Bölgede kent merkezlerinin topografik özellikleri ve kalitesiz yakıt kullanılması nedeniyle özellikle kışın hava kirliliğine maruz kalmaları da çevre kirliliği konusunda görülen başka bir problemdir. Çevre ile ilgili bu problemlerin çözülmesi ve yukarıdaki hedefe ulaşılması aşağıdaki önceliklerin gerçekleştirilmesine bağlıdır.

- Bölgede içme ve kullanma sularının korunmasına yönelik su koruma havzalarının belirlenerek havza bazında (havzanın ağaçlandırılması, atık suların arıtılarak deşarj edilmesi, tarım ilaçları ve pestisidlerin kullanımının kontrol altına alınması gibi) koruyucu önlemlerin alınması,

- Yerel yönetimlere ait kanalizasyon şebeke sistemleri ve arıtma tesislerinin kurulması ve işletilmesi,
- Yeraltı suyu, maden suyu ve termal su kaynakları çevresinde koruma alanları oluşturulması,
- Kent merkezlerinde kış koşullarıyla (kar ve buz temizliği) daha etkin ve sürdürülebilir mücadele tekniklerinin geliştirilmesi,
- Hava, su ve toprak kirliliğinin önlenmesine yönelik yenilikçi uygulamaların teşvik edilmesi.

AMAÇ 3: SERMAYE BİRİKİMİ VE DOĞRUDAN YATIRIMI SAĞLAMAK

Bölgede işletmelerin büyük bir bölümünün küçük ölçekli olması ve ortak iş yapma kültürünün kaybedilmiş olması bölgede sermaye birikiminin sağlanmasının önündeki engeller arasındadır. Bu işletmelerin girdi maliyetlerini düşürmekte zorlanması, üretimlerini atıl kapasite ile gerçekleştirmesi ve verimliliğin düşük seviyede olması işletmelerin rekabet gücünü azaltmaktadır. Pazar ve pazarlama sorunu yaşayan işletmeler uzun süre ayakta kalamayıp piyasadan çekilmektedir. Bu nedenle işletmelerin üretim aşamalarında girdi-çıktı ilişkisini gözetecek, bölgede yenilikçi faaliyetler ve ürün çeşitliliği ile küçük işletmelerin büyümelerini sağlayacak ve istihdamı artıracak yatırımların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Genellikle yerel ve bölgesel talebe yönelik üretim yapan bölgedeki işletmeler, sermaye malı donanımı bakımından yetersiz bir yapıya sahiptirler ve içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin eksikliğinden ötürü, bölge dışından gelen rekabete karşı koyamamakta ve ulusal ekonomideki dönemsel durgunluklardan son derece olumsuz bir biçimde etkilenmektedirler.

Bölgede, pazar-üretim ilişkisinin sürekliliğini sağlayabilecek katma değeri yüksek pazarlanabilir ürünlerin üretiminin sağlanması için pazar araştırmalarının yapılması, ulusal ve uluslararası düzeyde yerel değerlerin pazarlama ve tanıtım olanaklarının geliştirilmesi, üreticilerin bilgiye erişimlerinin sağlanması, bölgedeki kredi fırsatlarının geliştirilmesi, ürün bazında markalaşma çalışmalarının ve teknik danışmanlık-yardım hizmetlerinin verilmesi yoluyla bölgenin sahip olduğu mukayeseli üstünlükleri ortaya çıkarılacak olup bölgesel düzeyde yatırımlara yön verecek daha etkin ve etkili bir karar mekanizması gelişecektir. Aşağıda bahsedilen hedeflerin de bu amaçlara hizmet etmesi beklenmektedir.

Hedef 1: Bölgede gelişme gösteren sektörlerde yeni işletmelerin oluşmasını desteklemek ve var olan işletmeleri güçlendirmek

Bölgede son yıllarda gelişen turizm sektörü başta olmak üzere bölgenin potansiyelinden yararlanacak ve bu potansiyeli ekonomiye kazandıracak özel işletme sayısı sınırlıdır. Bu tür işletmelerin desteklenerek sayıca ve nitelik olarak arttırılması bölgede istihdamın arttırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bahsedilen sorunların giderilmesine ve yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesine hizmet etmek amacıyla aşağıdaki önceliklerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

- Özel işletmeler için hibe ve kredi desteği sağlayan kuruluşların verdiği desteklerle yeni işletmelerin kurulması ve mevcut işletmelerin standartlarının yükseltilmesi,
- İşletmelerin makine parklarının geliştirilmesi ve modernize edilmesi,

- Çağrı merkezleri gibi istihdam yoğun alanlarda yeni yatırımların yapılmasının desteklenmesi,
- İş destek merkezlerinin kurulması.

Hedef 2: Rekabet gücü olan ve kümelenme potansiyeli taşıyan sektörlerde kümelenmeler oluşturmak

Bölgenin görece üstün olduğu sektörlerde faaliyet gösteren mevcut işletmeler arasında örgütlenme ve ortak iş yapmaya yönelik bir girişim bulunmamaktadır. Bunun yanında bölge genelinde kümelenmeye müsait olan kış turizmi ve hediyelik eşya gibi sektörler de mevcuttur. Bu sektörlerde kümelenmenin sağlanması sektörlerin birbirinden beslenerek gelişmesini sağlayacaktır. Bu amaçla aşağıdaki önceliklerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

- Bölgede girdi-çıkı ilişkisini gözeterek yeni örgütlenme modellerinin oluşturulması,
- Küçük işletmelerin bir araya gelerek ortak hizmet almaya ve ortak yatırıma özendirilmesi,
- Kültür ve Turizm Bakanlığının Kış Turizm Koridoru projesi ekseninde kış turizmi kümelenmesinin geliştirilmesi,
- Bilgi teknolojisi alanında çalışmalar yapan kuruluşların Ata teknokent tarzı alanlar bünyesinde kümelenmelerinin sağlanması.

Hedef 3: Tarım ve hayvancılık sektöründe verimlilik ve katma değer artışı sağlayacak faaliyetleri çeşitlendirmek

Bölgede uygulanan geleneksel tarım ve hayvancılık yöntemlerinin kısmen terk edilmiş olmasına rağmen ürün artışı sağlayacak ve bölgenin tarımsal üretim potansiyelini değerlendirecek yöntemler tam olarak bölgeye entegre edilememiştir. Bu sorunun aşılaraq yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla aşağıdaki öncelikler belirlenmiştir.

- Silaj ve silajlık yem bitkisi üretimi gibi alternatif yöntemlerle hayvansal ürünlerin et ve süt kalitesinde artışın sağlanması,
- Bölgede organize hayvancılık bölgelerinin oluşturulması,
- Bölgede tarımsal üretimde payı fazla olan patates, ayçiçeği, meyve ve tahıl gibi ürünlerin işlenip ürün haline getirileceği (patates cipsi, dondurulmuş parmak patates, nişasta gibi) tarıma dayalı sanayinin kurulması,
- Mikroklima özelliği gösteren Erzincan, Bayburt ve Erzurum'un kuzey ilçelerinde seracılığın teşvik edilmesi ve tarımsal ürün çeşitliliğinin artırılması,
- Bölgede meyve üretimi bakımından uygun iklim koşullarına sahip olan Erzincan'da meyve üretim miktarının artırılmasının sağlanması ve mevcut meyve işleme tesislerini besleyecek ürün üretiminin sağlanması,
- İyi tarım uygulamaları teşvik edilerek katma değeri yüksek tarım ürünlerinin üretilmesi ve bu ürünlere dayalı sanayi kollarının gelişiminin desteklenmesi,

- Bölgede arıcılıkta katma değeri daha yüksek olan arı sütü, polen, propolis, arı zehiri, arı keki vb. arı ürünlerinin üretimlerinin teşvik edilmesi,
- Bölgede yonca, buğday ve bal gibi ürünlerin organik üretiminin artırılması,
- Modern sulama tekniklerinin uygulanmasının yaygınlaştırılması,
- Bayburt ilinin Doğu Karadeniz Bölgesi'ne nazaran daha az nemli bir iklime sahip olması dolayısıyla ilde çay kurutma ve işleme tesislerinin kurulması,
- Bölgede su ürünleri (alabalık) üretim tesislerinin işleme ve pazarlama kapasitelerinin arttırılması, özellikle kuluçkahanelerin geliştirilmesi,
- Bölgede su kaynaklarının memba kısmında yavru balıkçılık, dere kenarlarında ve durgun sularda kafes balıkçılığı yapılması ve bu balıkların işleneceği alanların oluşturulması,
- Bölgede kanatlı hayvan sayısı bakımından diğer illere nazaran göreceli bir üstünlük sağlayan Erzincan'da tavuk çiftliklerinin rehabilite ve modernize edilmesi,
- Bölge bazında (hayvan sayısının çok olduğu merkezlerde) süt sağım ve toplama ünitelerinin ve soğuk zincir kullanımının yaygınlaştırılması,
- Bölgede, Erzurum'un kuzey ilçelerinde, Erzincan ve Bayburt'taki mikro klima alanlarında sebze-meyve üreticiliği ve doğadan toplama konusunda küçük çaplı kurutma-öğütme-paketleme tesislerinin ve soğuk hava depolarının kurulması.

Hedef 4: Bölgenin madencilik potansiyelini değerlendirmek

Bölge madencilik konusunda endüstriyel hammadde, metaller ve değerli madenler bakımından zengindir. Bölgede halihazırda altın ve krom madeni çıkarılmakta ancak bölgede işlenmeden ham madde olarak satılmaktadır. Ayrıca potansiyeli olduğu halde çıkarılıp yararlanılamayan madenler de bölgede mevcut olup bunların da çıkarılması ve işlenmesi bölgenin kalkınması açısından önemlidir. Bu sorunun giderilmesine yönelik olarak aşağıda belirlenen öncelikler yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesine de yardımcı olacaktır.

- Endüstriyel hammaddelerin bölgede işlenmesini sağlayacak tesislerin kurulması,
- Bölge ekonomisine büyük oranda katkı sağlayacak olan krom işleme ve zenginleştirme tesislerinin ve metalürji sanayinin bölgede yaygınlaştırılması,
- Kaya tuzu rezervlerinin yaygın olduğu (Erzurum-Oltu ve Erzurum-Tortum-Sağırkaya mevkiileri gibi) alanlarda rafine tuz tesislerinin kurulması,
- Bölgenin sahip olduğu iyi kalite perlit rezervlerinin çıkarılması ve ekonomiye kazandırılması,
- Oltu Taşı'nın ulusal ve uluslararası düzeyde pazarlanmasını sağlayacak tanıtım ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesiyle bu taşın çıkarıldığı ocakların üretim kapasitelerinin artırılması,
- Bayburt'ta doğal taş sektörüne yapılan yatırımların artırılmasıyla çıkarılan ve işlenen taş miktarının artırılması,

- Zengin su kaynağına sahip olan bölgenin Erzurum ilinde içme suyu şıeleme, Bayburt ve Erzincan'da ise maden suyu üretiminin geliştirilmesi.

Hedef 5: Bölgenin yatırım imkânlarını ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtmak ve sınır ötesi işbirliklerini geliştirmek

Bölgenin potansiyeli olan ancak henüz yeterli yatırım yapılmamış alanlarının fizibilite ve etütlerinin yapılarak proje bazında yatırımcıya tanıtılması yeni yatırımların çekilmesi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle hazırlanacak uygun materyallerin ulusal ve uluslararası organizasyonlarda tanıtım amaçlı kullanılması gerekli bir durumdur. Bu gerekliliği yerine getirmek ve yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak amacıyla aşağıdaki öncelikler belirlenmiştir.

- Bölgede yerli ve yabancı işadamlarına yönelik bölge yatırım potansiyellerini tanıtmak ve işbirliği yapılmasına olanak sağlayacak ulusal ve uluslararası organizasyonların düzenlenmesi,
- Bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmak panel, konferans, sempozyum ve fuar gibi organizasyonların düzenlenmesi veya katılım sağlanması,
- Potansiyel yatırımcılar için bilgi üretilmesi, yayınlanması ve tanıtım yoluyla yatırımcıların bölgeye teşvik edilmesi,
- Dış ticaretin geliştirilmesi amacıyla uygulanan destek ve programlardan bölge işletmelerinin azami ölçüde faydalanmasını sağlayıcı bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinin yapılması,
- Bölgedeki yatırım fırsatlarının kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile tanıtım faaliyetlerinin artırılması.

Hedef 6: Bölgeyi başta kış turizmi olmak üzere, turizmde önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirmek

Bölgenin göreceli olarak üstün olduğu kış, termal ve alternatif turizm tiplerine yönelik gerekli altyapının oluşturulması ve tanıtımın yapılması hizmetler sektöründe oluşan katma değerin yükseltilmesi açısından çok önemlidir. Bölgenin sahip olduğu bütün turizm tiplerinde tanıtılması ve markalaşması ile turizm gelirlerinin artması sağlanacaktır. Bu amaca hizmet etmesi için belirlenen aşağıdaki öncelikler yukarıdaki hedefin gerçekleştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

- Bölgede turizmin değer zincirini oluşturan tüm sektörleriyle beraber maksimum faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi için yol haritası olacak turizm stratejisi ve eylem planının hazırlanması,
- Bölgede UNIVERIADE ile başlayan kış turizminde marka olma sürecinin devam etmesi, yeni oluşturulan Ergen ve Konaklı kış turizm merkezlerinin tanıtımının ve tesisleşmesinin sağlanması,
- Uluslararası spor müsabakalarının ve spor kulüplerinin kamp faaliyetlerinin bölgede yapılmasına olanak sağlayacak kriterlere uygun spor tesislerinin kurulması,
- Bölgede Tortum Gölü ve Tercan ve Keban Baraj gölü gibi su yüzeylerinde sportif müsabakaların yapılmasının teşvik edilmesi,

- Bölgede yamaç paraşütü ve paramotorlu uçuşlar için elverişli olan alanlarda (Erzincan'daki Çakırman Bölgesi, Munzur ve Kesiş Dağları gibi) ulusal ve uluslararası organizasyonların (festivallerin) düzenlenmesi ve mevcut olanların tanıtımının yapılması,
- Çoruh ve Karasu havzasında bulunan (Tortum, Uzundere, İspir ve Kemaliye gibi) bazı alanlarda doğa yürüyüşü, dağcılık, dağ bisikleti, atlı safari gibi spor ve macera aktivitelerine yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtım faaliyetlerinin yapılması,
- Bölgede ekoturizm potansiyeli yüksek olan ve çok çeşitli faaliyetler için uygun rotalar sunan (Tortum Gölü ve Şelalesi, Esence Dağı Yedigöller ve çevresi, Girlevik Şelalesi ve Sırakayalar Şelalesi gibi) alanların ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılarak tur güzergahlarına dahil edilmesi,
- Bölgede potansiyeli bulunan turizm tiplerinden kuş gözlemciliği (ornitoloji) için uygun alanların (Kop Dağı, Kemah, Kemaliye, Erzurum ve Erzincan Ovaları, Çoruh Vadisi, İspir ve Uzundere, Sultan Murat Yaylası gibi) tanıtılması ve tur rotalarına dahil edilmesi,
- Bölgede yaygın olmayan ancak potansiyeli bulunan mağaracılığın geliştirilmesi için uygun alanların (Aydıntepe Yeraltışehri, Çımağıl Mağarası, Helvaköy Buz Mağarası, Elmalı Çam Mağarası ve çok sayıdaki Buz Mağarası gibi) tespiti, altyapılarının düzeltilmesi ve tanıtımının yapılması,
- Bölgede potansiyeli olan turizm tiplerinde ve spor dallarında ulusal ve uluslararası büyük festival ve organizasyonların yapılmasının sağlanması,
- Bölge içinden ve dışından turistik hareketliliği oluşturmak amacıyla (Tortum Su Şenliği, Aşık Sümmani Şenlikleri, Erzurumlu Emrah Şenliği, Pasinler Çermik Festivali, Geleneksel Doğa Sporları Festivali, Kemaliye Uluslararası Doğa Sporları Şenliği ve Dedekorkut Festivali gibi) şenlik ve festivallerin devam ettirilmesi ve yenilerinin düzenlenmesi,
- Bölgede turizmin dört mevsime yayılmasını sağlamak amacıyla kış turizmine ilave olarak yeni aktivite ve turizm tiplerinin geliştirilmesi ve tanıtımının yapılması,
- Tur operatörleri, medya temsilcileri ve seyahat acentelerine bölgenin turizm açısından sunulacak imkanlarının tanıtılarak bölgenin tur paketlerine dahil edilmesinin sağlanması,
- Bölgeyi diğer tur güzergâhları ile ilişkilendirecek bölge içi alternatif güzergahları içeren haritaların oluşturulması,
- Bölgenin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarına ilişkin tanıtım materyallerinin ve web sitelerinin hazırlanması.

Hedef 7: Bölgede üretilen ürünlerin ve bölgenin sahip olduğu yerel değerlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak

Bölge tarım ve hayvancılıkta nispeten iyi bir durumda olması nedeniyle bu alanlarda ürün çeşitliliği sunabilmektedir. Bunun yanında sadece bölgeye özgü olan değerlerin de var olduğu bilinmektedir. Ancak bu ürün

ve değerlerin kaybolmaması ve halkın geleneksel olarak ürettiği bu ürünlerden para kazanabilmesi için iyi bir pazarlama stratejisinin kurulması gerekmektedir. Bu gerekliliğin yerine getirilmesine aşağıda belirlenen öncelikler katkı sağlayacaktır.

- Yöresel ürünlerin (süt, peynir, bal) üretim ve pazarlama problemlerinin çözülebilmesi amacıyla iç ve dış tüketicinin arttırılmasına yönelik markalaşma, reklam ve tanıtım faaliyetlerinin artırılması,
- Bölgenin yerel değerleri olan Oltu ve Bayburt taşı işlemeciliği ve bakır işlemeciliğinin geliştirilmesine yönelik pazarlama ve tanıtım stratejilerinin geliştirilmesi,
- Dünyada yalnızca bölgeye özgü olan değerlerin (Hınıs Kanyonları, Tortum Şelalesi, Narman Peribacaları, Kemaliye Evleri, Aydıntepe Yeraltı Kalesi, Baksı Müzesi vb.) tanıtımlarına öncelik verilmesi,
- Bölgede marka tescil belgesi olan ürünlerin pazarlama ve tanıtım stratejilerinin geliştirilmesi,
- Başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere, hedef ülkelere yönelik pazar araştırmalarının yapılması.

Hedef 8: Bölgede marka kültürünü oluşturmak ve geliştirmek

Bölgede doğal yollarla üretilen ve kalite açısından da oldukça iyi olan ürünlerin pazarlarda yer bulabilmesi ve kolay pazarlanması için insanların güvenini kazanmış ve belirli standartları karşılayan markaların oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla ambalajından üzerinde bulunan işarete kadar çok detaylı bir çalışmanın yapılması ve insanların güvenebilecekleri markaların oluşturulması gerekmektedir. Bahsedilen markalaşmanın sağlanması ve pazarlamadaki sorunların giderilmesine aşağıda belirtilen öncelikler katkı sağlayacaktır.

- Bölgede tabii olarak yetişen organik ürünlerden (kızılcık, kuşburnu, alıç, ahududu, vişne, kiraz, zerdali, dut vb.) nitelikli ve sertifikalı markaların oluşturulması,
- Geleneksel el sanatlarıyla oluşturulmuş bölgeye özgü ve marka niteliğinde turistik ürünlerin üretilmesi ve pazarlanması,
- Bölgeye özgü ürünlerin coğrafi işaretlerinin ve patentlerinin alınması ve sertifikasyonlarının yapılması,
- Bölgede uluslararası normlara uygun ürün ve hizmet kalitesinin sağlanması (gıda güvenliği, hijyen ve sanitasyon, HACCP vb.),
- İşletmelerde kurumsal kaynak planlaması kullanımının ve sertifika alımlarının teşvik edilmesi (ISO 9001, İş Güvenliği, vb.),
- Marka, patent, faydalı model, coğrafi işaret vb. konularda işletmelerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi.

AMAÇ 4: BÖLGENİN BİLGİ VE TEKNOLOJİ DÜZEYİNİ ARTIRMAK

Bilim ve teknolojide hızlı ilerlemelerin yaşandığı günümüzde bilgi oldukça önemli bir üretim faktörü haline gelmiştir. Karar alıcıların işlerini yönetmesini sağlayacak gerçek zamanlı ve sürekli veriler artık büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde yasa ve yönetmeliklerin yetki verdiği birçok kurum kendi ilgi alanlarındaki verileri toplamakta ve bu veriler bir başka kurumun tuttuğu veriler ile çelişebilmektedir. Bölgesel kalkınmada önemli bir rol oynayan yerel aktörler arasında sağlıklı ve güvene dayalı güçlü bir bilgi ağının kurulamadığı, kamu-özel sektör, sivil toplum, üniversiteler ve araştırma-geliştirme merkezleri arasında bilgi ve iyi tecrübelerin paylaşımının sağlanamadığı, koordinasyon ve işbirliği alanlarında zafiyetlerin olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle yatırımcılar hedef pazar, yatırım alanı ve ürün tespitinde yeterli düzeyde bilgi sahibi olamamakta ve yönlendirilememektedirler. Ayrıca bölgeye yapılan büyük ölçekli yatırımların makro ekonomik göstergelerde (istihdam, gelir, büyüme, enflasyon) ne ölçüde bir değişim yarattığı ortaya konulamamaktadır.

Bölgede kalkınmanın sağlanması, bölge gelirlerinin artırılması ve toplumun yaşam şartlarının iyileştirilmesine yönelik yeni yatırımlara, olası şirket birleşmelerine ve ticari ilişkilere yön verecek sektörel bilgi alt yapısının oluşturulması, bölge içindeki yatırımların ve sağlanacak desteklerin doğru yönlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bölgede rekabetçiliği, girişimciliği, yenilikçiliği ve kümelenmeyi teşvik eden sektörel envanterlerin tespit edilmesi, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan kredi ve hibe imkânlarının bölgesel düzeyde tanıtılması, bölgede uygulanan ve uygulanmış olan plan, program, proje ve faaliyetlerin ekonomik ve sosyal etki ve etkinliğinin ölçülmesi bölgedeki büyük hacimli yatırım kararlarına kısa vadede etki edilmesine ve yatırımcıların doğru bir şekilde yönlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bölgedeki sektörlerle yönelik girdi ve çıktı olarak kullanılan kaynakların envanterini çıkarmak; bölgenin potansiyel ve fiili üretim seviyesinin karşılaştırılmasına olanak sağlayarak sektörlerin doğru bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca küresel, ulusal ve yerel aktörlerle işbirliği ve koordinasyon halinde veri toplama aşamasında meydana gelen zaman kaybının önüne geçilebilecektir. Bu bağlamda yapılacak çalışmalar, tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörlerinde geleceğe yönelik projeksiyonların oluşturulmasında ve potansiyel yatırımların yönlendirilmesinde yol gösterici olacaktır. Bu amaçla aşağıda öncelikleri ile verilen hedeflerin gerçekleşmesi yukarıda anlatılan eksikliklerin giderilmesine katkı sağlayacaktır.

Hedef 1: Bölgede yatırım yapacak işletmelere yol gösterecek bilgi alt yapısını oluşturmak

Bölgede hedef alınan sektörlerde yatırımcıya bölgenin potansiyeli hakkında doğru güncel ve görsel veriler sunulamamakta, sunabilecek kurumların kapasite ve insan kaynakları eksikliği görülmekte ve sonuç olarak hem bölge içinden hem de bölge dışından potansiyel girişimcilerin ikna edilmesi ve bölgeye çekilmesi zorlaşmaktadır.

Bölgesel düzeyde ihtiyaç duyulan verilerin hazırlanması ve güncellenmesi, bölgenin yatırım potansiyelinin ortaya konularak yatırımcıların yatırım yapabileceği alanların tespit edilmesi; bölgede uygulanabilir yatırım projelerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Bölge ve bölge dışından işletmelerin yatırım yapabilecekleri uygun sektörleri ve bu sektörlerdeki mevcut durumu görebilmeleri, bu yatırımlar için bulabilecekleri destekleri takip edebilmeleri gibi konularda yatı-

rımcılara yol gösterecek bilgi alt yapısına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tür ihtiyaçların giderilmesi ve yukarıdaki hedefin yakalanması açısından aşağıdaki önceliklerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

- Doğal kaynakların çeşit, nitelik ve rezerv durumlarının tespiti ve mekânsal dağılımlarının gösterilmesi,
- Bölgenin çayır ve mera alanlarının, flora ve fauna çeşitliliğinin tespiti ve haritalandırılması,
- Organik tarıma uygun nitelikteki alanların tespiti ve mekânsal dağılımının gösterilmesi,
- Bölgedeki doğal alanların ve turizm potansiyeline ilişkin envanter ve haritaların oluşturulması,
- Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin sektörel gruplara göre bölgesel düzeyde haritalandırılması,
- Ulusal ve uluslararası programlar ile çeşitli kurumların teşvik ve destek mekanizmaları konusunda işletmelerin doğru ve güncel bilgilerle bilgilendirilmesinin sağlanması,
- Bölge genelinde işletmelerin aldığı desteklere ait doğru ve güncel envanterlerin oluşturulması,
- Bölge genelinde kamu ve özel sektör yatırımlarına ait doğru ve güncel envanterlerin oluşturulması
- Bölgede hidroelektrik, güneş ve rüzgar enerjisi ile ilgili fizibilite çalışmalarının yapılması,
- Bölgede ihracat potansiyeli taşıyan ürünlerin ve hedef pazarların tespitine yönelik analizlerin yapılması.

Hedef 2: Bölge genelinde AR-GE ve inovasyon altyapısını geliştirmek

Bölgede kurulu bulunan işletmelerin ürün çeşitliliğini ve kalitesini artırarak değişen dünya şartlarında rekabet etmelerini sağlayacak AR-GE ihtiyaçlarının olduğu, bununla beraber, bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik çalışmalar yapıldığı işletme birimlerinin ve ortak kullanım alanlarının bulunmadığı belirgin bir durumdur. Sektörlerde büyük bir hızla gelişip değişen teknolojileri takip ederek söz sahibi olmak ve nihayetinde yeni teknolojiler geliştirebilmek için AR-GE ve inovasyona yönelik yatırımların yapılması gereklidir.

Bölgedeki araştırma ve geliştirme faaliyetleri dikkate alındığında, AR-GE, inovasyon ve teknoloji tabanlı faaliyet yürüten üniversite, araştırma merkezi, kurum ve işletme sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca, üniversiteler ile işletmeler arasında işbirliklerinin zayıf olması işletmelerin yüksek teknoloji kullanımlarını ve geliştirmelerini sınırlamaktadır. Bu nedenle, bölgedeki KOBİ'lere yönelik farklı destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Bölgenin bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısının geliştirilerek sürdürülebilir kullanımının sağlanması için bölgede AR-GE, inovasyon ve teknolojiye dayalı iş ortamlarının oluşturulması gereklidir. Bu amaçla, rekabet edebilme yeteneği olan bilgi temelli yenilikçi işletmelerin desteklenmesi ve diğer işletmelerin de bu konuya dikkatlerinin çekilmesi önemlidir. Bu yolla üretimde verimlilik ve karlılık arttırılabilecektir. Bu konuda aşağıda belirlenen önceliklerin bölgenin bilgi ve teknoloji düzeyini arttırmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

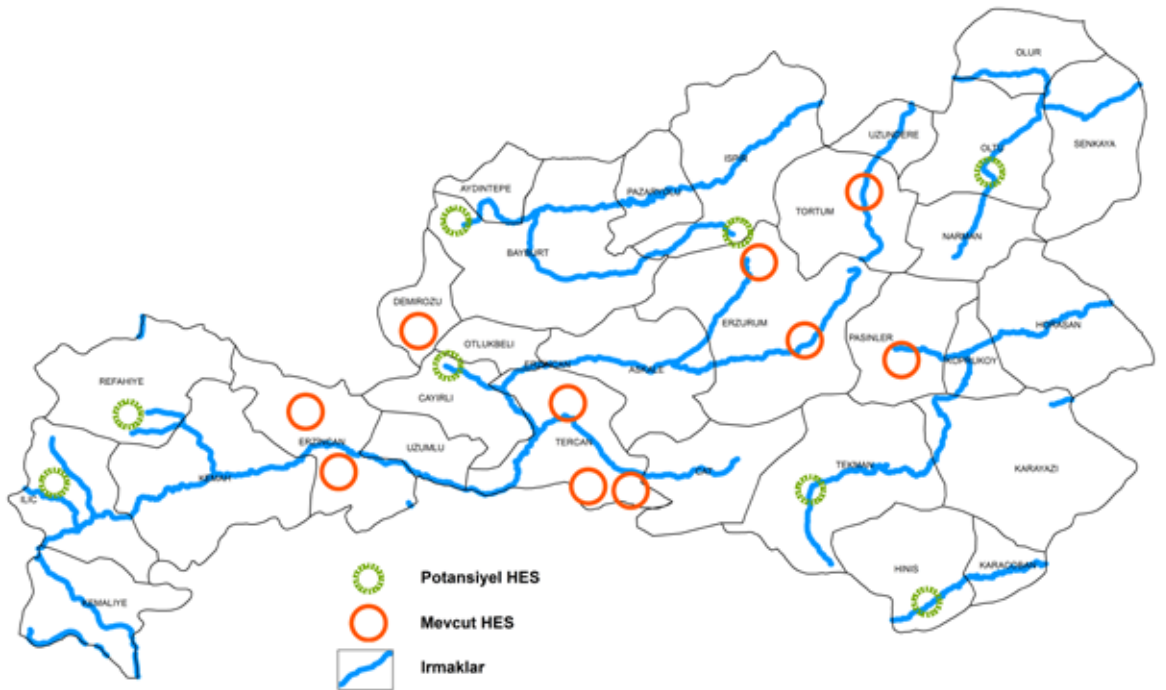
- Üretimde katma değer yaratacak, ürün kalitesinde artışa yol açacak ve verimliliği yükseltecek AR-GE çalışmalarının desteklenmesi,
- Sektörel araştırmaların yapılması, AR-GE laboratuvarları ve teknoloji merkezlerinin kurulması,

- İşletmelerin ürün geliştirmeye ve tasarıma yönelik ortak AR-GE merkezleri, test laboratuvarları ve eğitim merkezleri kurmaları,
- Üniversite-sanayi işbirlikleri sağlanarak çift yönlü AR-GE kapasitesinin geliştirilmesi ve proje yönetimi eğitimlerinin yaygınlaştırılması,
- Üniversite-sanayi arasında eğitim-staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması,
- Bölgesel İnovasyon Stratejisinin (BİS) hazırlanması,
- AR-GE çalışmaları için nitelikli teknik personel istihdamının teşvik edilmesi,
- Yeni ürün geliştirmenin teşvik edilerek yaygınlaştırılması,
- Ürünlere patent, faydalı model, endüstriyel tasarım alınmasının teşvik edilmesi,
- Tarımsal üretimde yeni teknolojilerin transferi ve yaygınlaştırılması,
- Bölgedeki işletmelerin güncel trendleri takip etmelerinin ve sektörel yenilikçi modelleri uygulamalarının sağlanması,
- Bölgedeki ahır ve barınakların yeni yöntemlerle verimliliği arttıracak şekilde standartlara uygun olarak modernizasyonunun yapılması ve model hayvan barınakları oluşturulması.

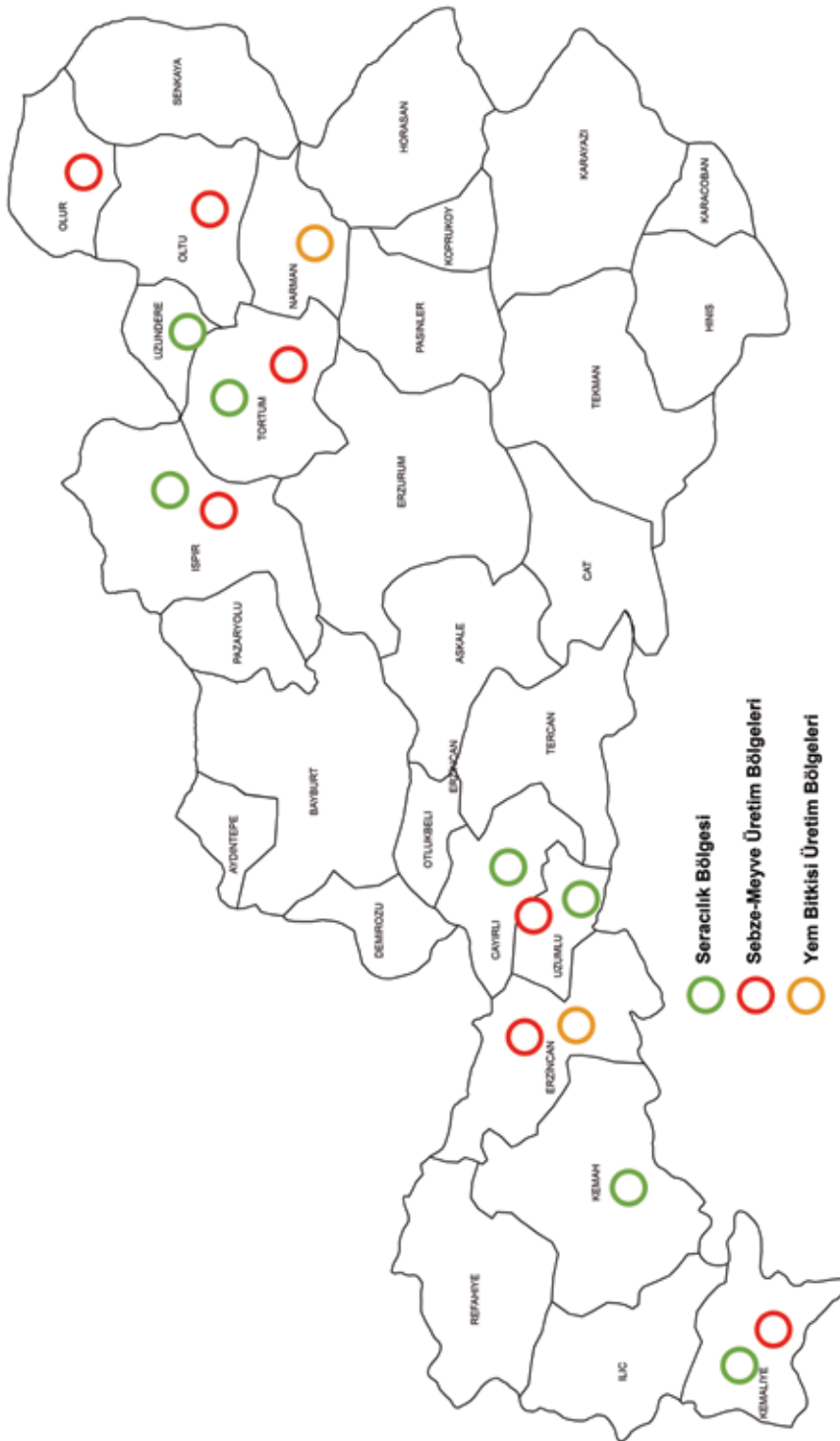

MEKANSAL GELİŞME ŞEMALARI

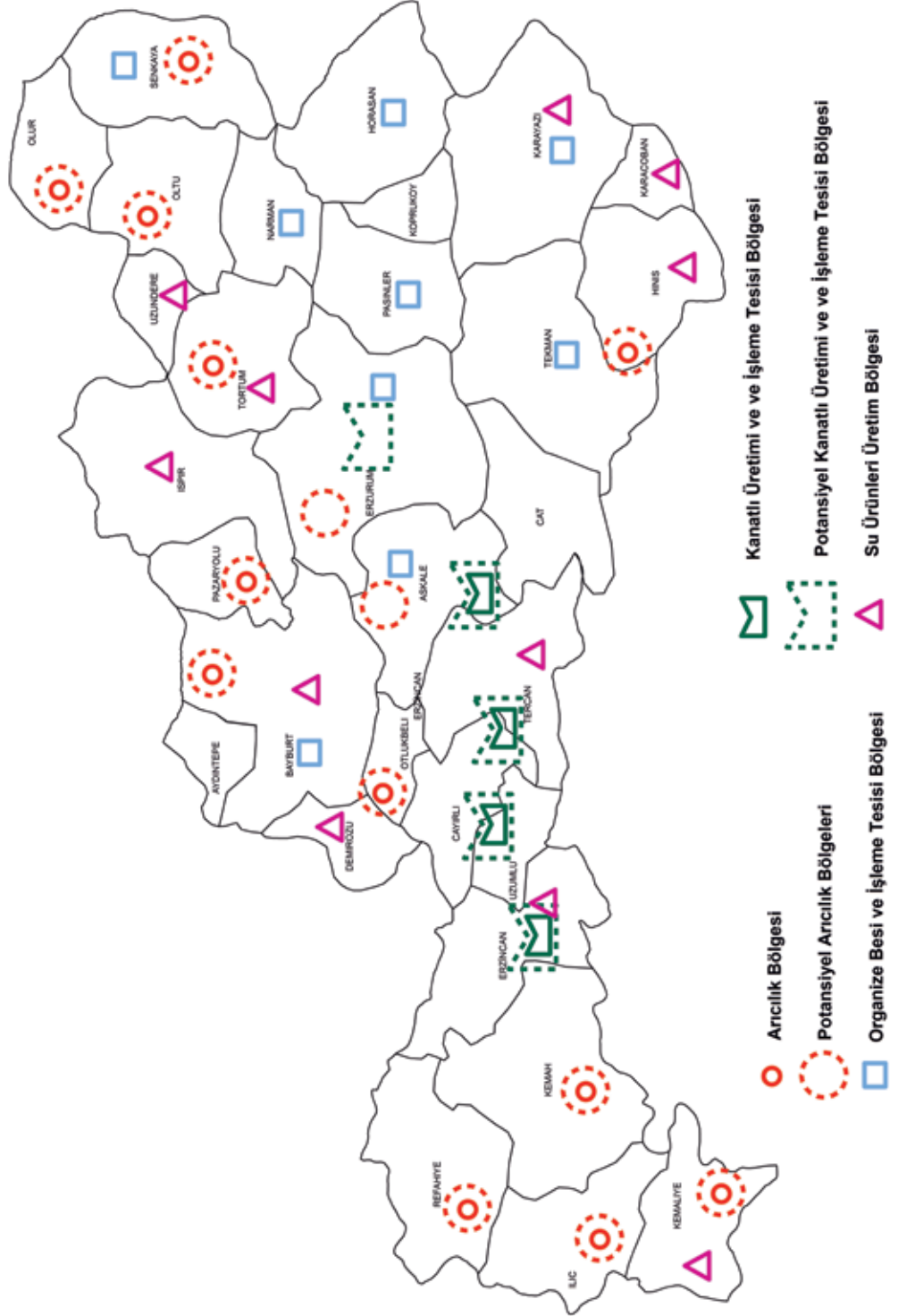
Planda sektörel bazda potansiyeli olan ve gelişme gösterebilecek alanlar Şekil 45 ile Şekil 53 arasında verilmiştir.

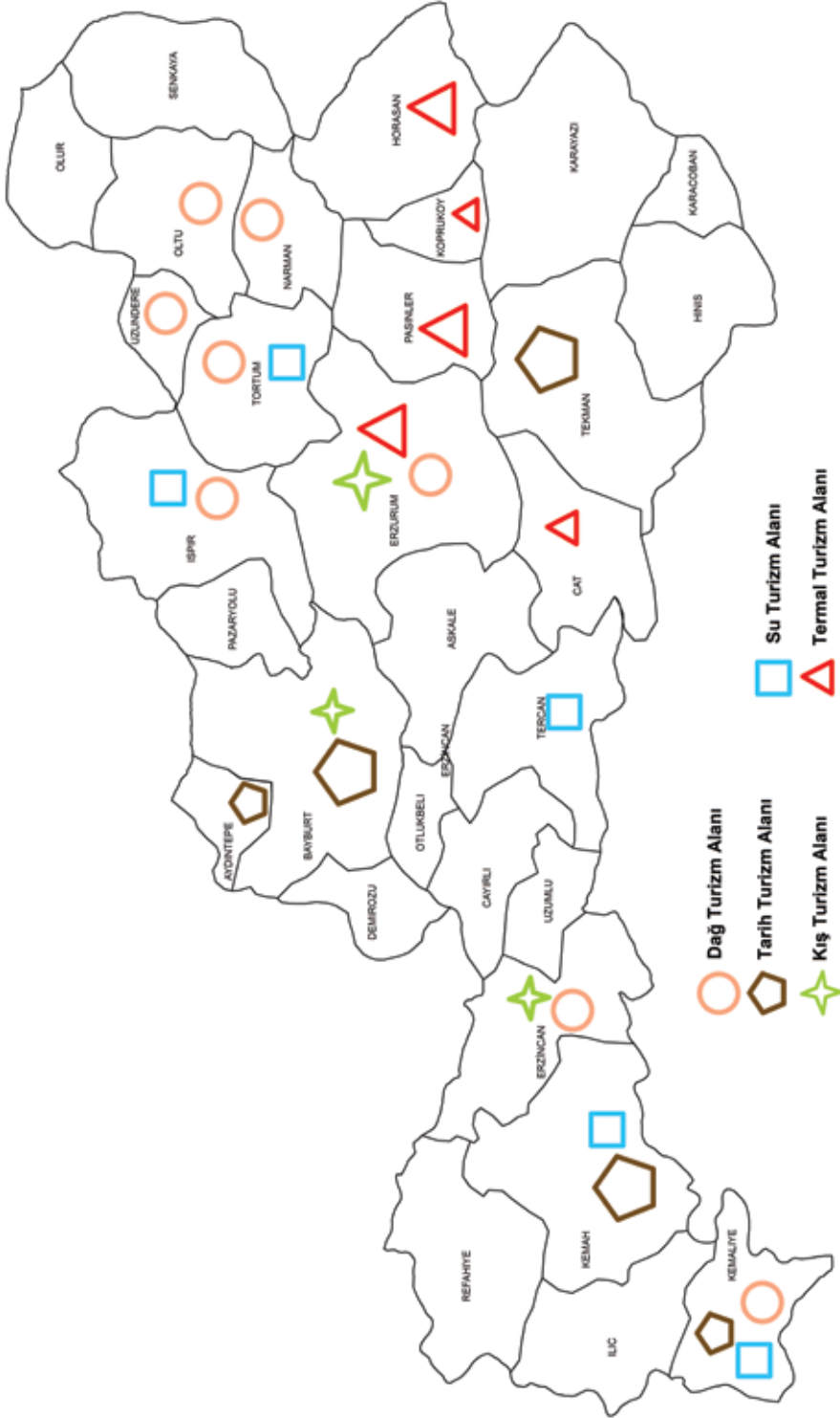
Şekil 45. Hidroelektrik potansiyeli.

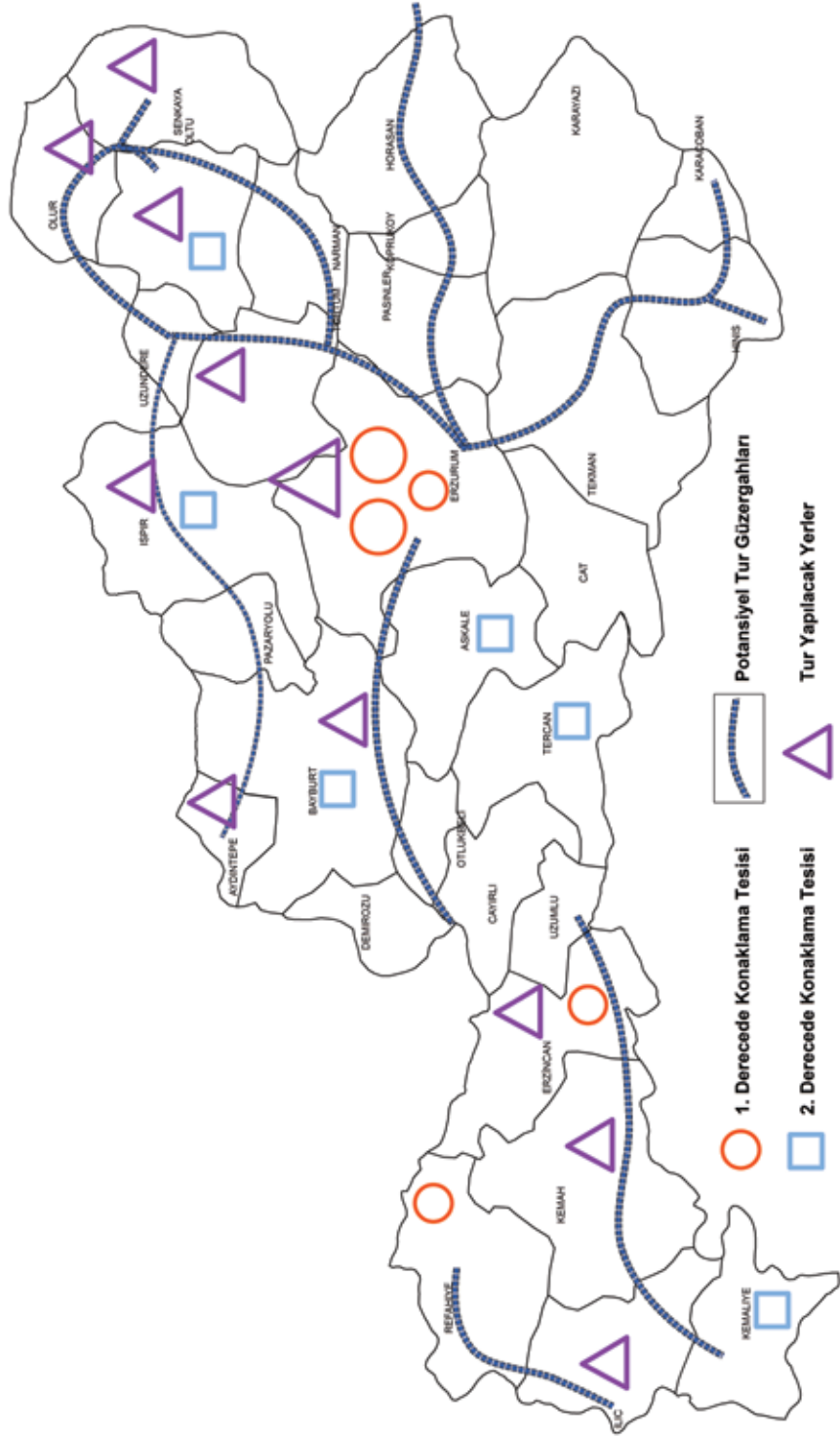
Şekil 46. Bitkisel üretim potansiyeli olan alanlar.

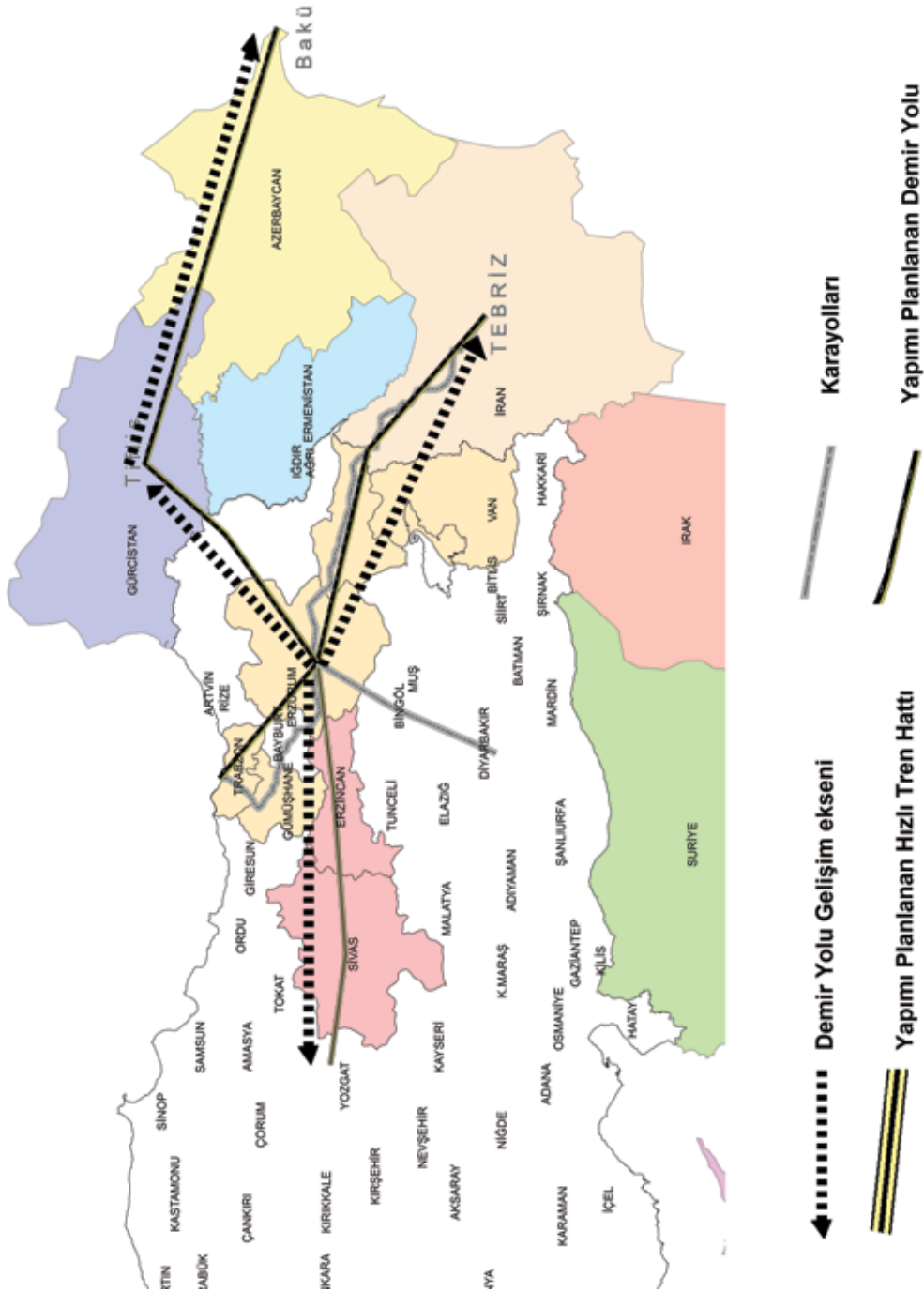
Şekil 47. Hayvansal üretim alanları.

Şekil 48. Turizm potansiyeli olan alanlar.

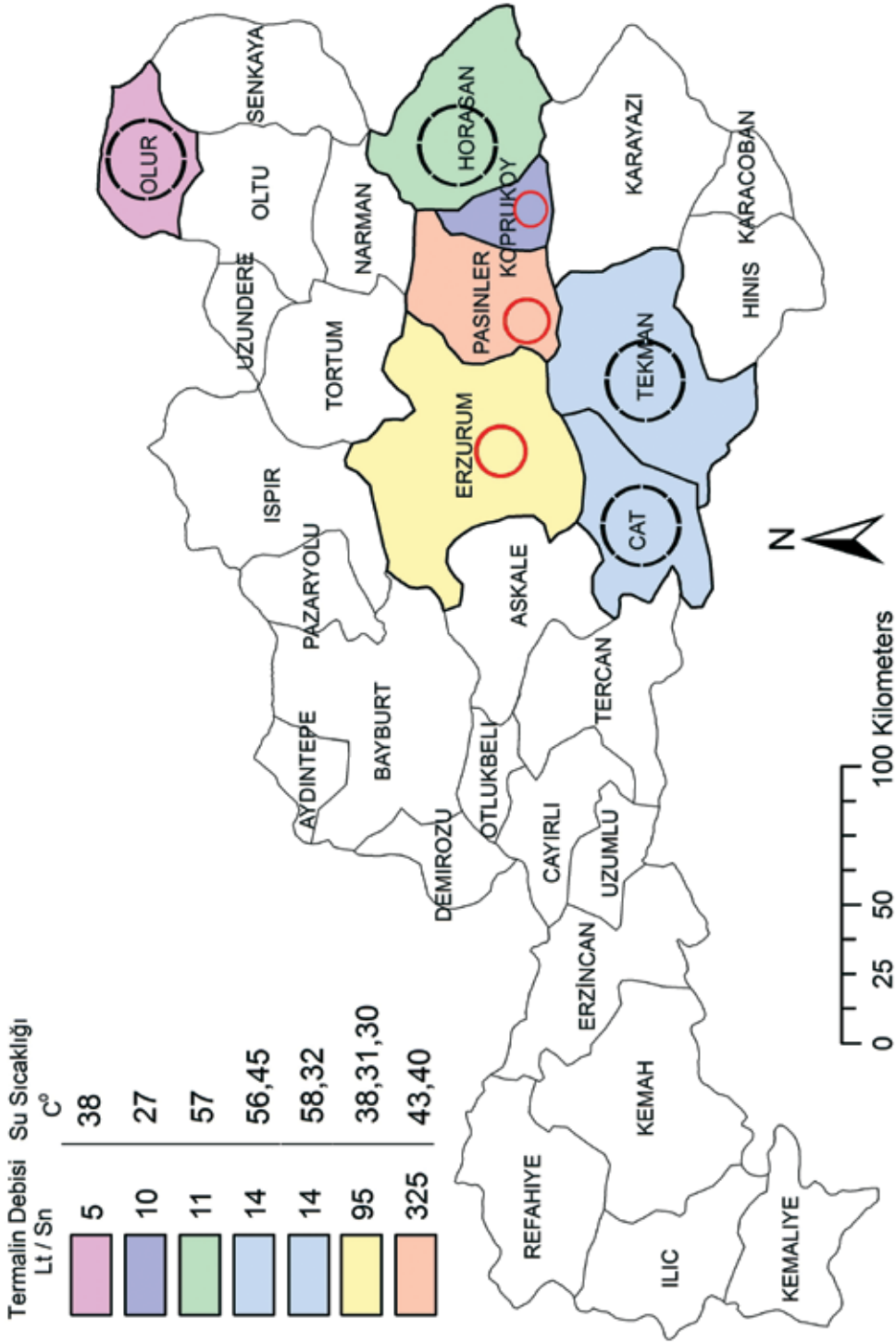

Şekil 49. Konaklama alanları ve tur güzergahları .

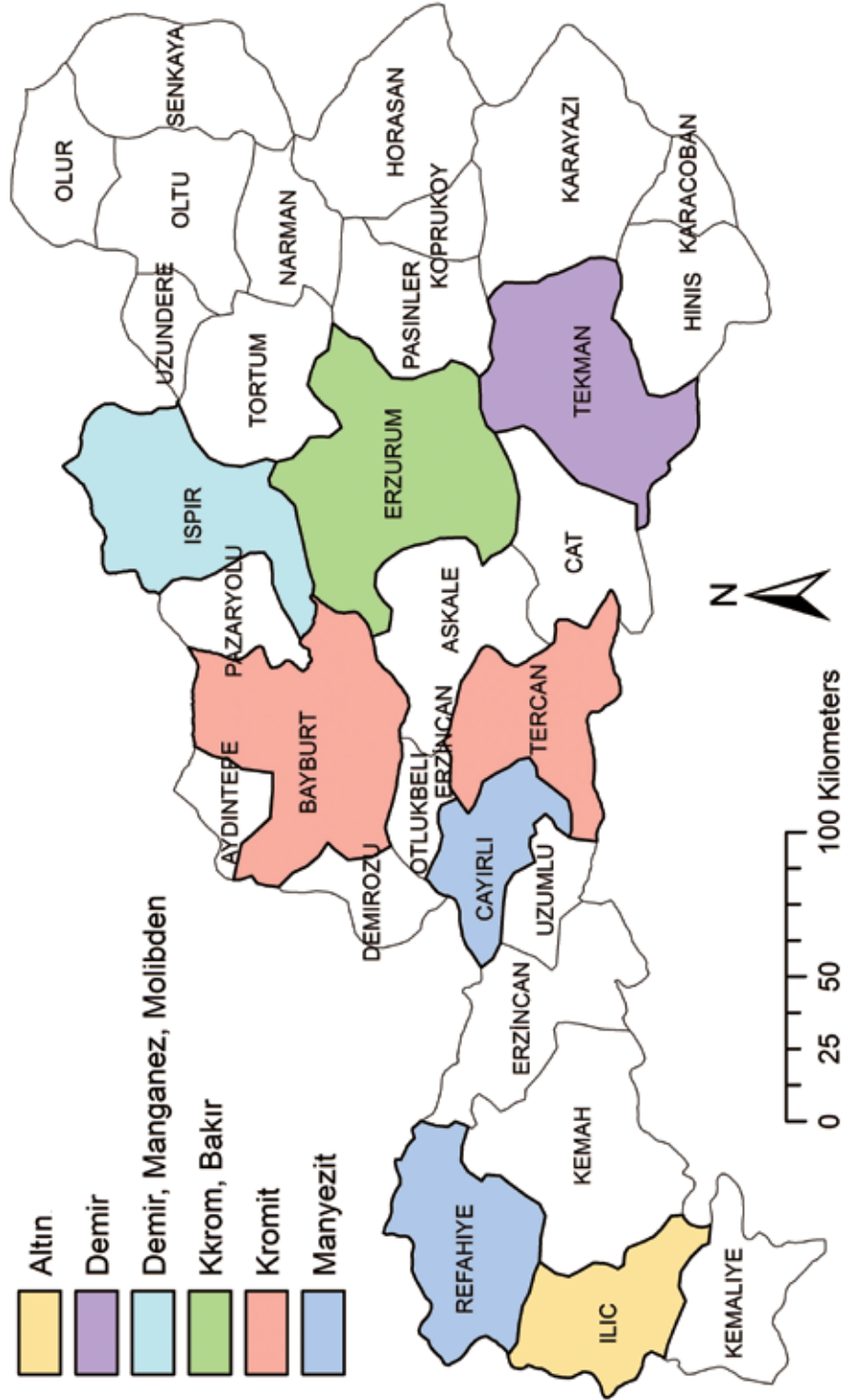

Şekil 50. Taşımacılık ağları .

Şekil 52. Jeotermal alanlar .

Şekil 53. Maden işlenebilecek alanlar.

PLANIN ÜST ÖLÇEKLİ PLANLAR, STRATEJİLER ve KARARLARLA İLİŞKİSİ

Katılımcı ve şeffaf bir yöntemle hazırlanan bölge planının plan hiyerarşisinde üst ölçek kararlarla uyumu gözetilmiş ve bu süreçte planın amaçları, hedefleri ve öncelikleri ile üst ölçek planlar, stratejiler ve kararlar arasında ilişkiler kurulmuştur. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri, Doğu Anadolu Projesi (DAP), 9. Kalkınma Planı (2007-2013), Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, Kentsel Gelişim Stratejileri (KENTGES), 2023 Turizm Stratejisi, Türkiye Sanayi Stratejisi (2011-2014), Bilgi Toplumu Stratejisi ve Cazibe Merkezleri Destekleme Programı kapsamında amaç, strateji ve öncelikler ile bölge planı hedefleri arasındaki ilişkiler kurulmuştur (Tablo 68).

Tablo 68. Planın Üst Ölçekli Planlarla İlişkisi.

ÜST ÖLÇEK PLANLARIN AMAÇLARI			1			2															3				
			c	a	b	c	d	e	f	g	h	ı	i	j	k	l	m	n	a	b	c	d	a	b	
BÖLGE PLANI AMAÇLARI	1	a																							
		b																							
		c																							
		d																							
		e																							
	2	a																							
		b																							
		c																							
		d																							
		e																							
		f																							
	3	a																							
		b																							
		c																							
		d																							
		e																							
		f																							
		g																							
		h																							
	4	a																							
		b																							

AÇIKLAMALAR

1 BİN YIL KALKINMA HEDEFLERİ

- a Kadınların konumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmek.
- b Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması
- c Kalkınma için küresel ortaklıklar geliştirmek.

2 DOĞU ANADOLU PROJESİ (DAP)

- a Bölge ile ülke ekonomisi arasındaki yapı farkını azaltmak.
- b Bölge dışına göçü azaltmak ve uzun vadede durdurmak.
- c Potansiyel gösteren alanlarda ekonomik yapıyı çeşitlendirmek.
- d Zaman içinde ortaya çıkabilecek ekonomik fırsatların değerlendirilmesini mümkün kılacak alt yapıyı oluşturmak,

e	Bölge içindeki sermaye birikimini hızlandırmak, yerel girişimciliği desteklemek ve Bölgenin ekonomik potansiyelini harekete geçirmek.
f	Bölgenin sürdürülebilir bir ekonomik yapıya kavuşmasını sağlamak.
g	Bölge dışına göçü azaltmak, göçün neden olduğu sosyal tahribatı asgariye indirmek
h	Bölge içinde hizmetlere erişim açısından dengenin sağlanması.
ı	Kentsel ve kırsal alanlarda refah düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmek.
i	İşgücünün beceri seviyesini yükseltmek
j	Kadının statüsünü yükseltmek ve kalkınma sürecine entegrasyonunu sağlamak
k	Eğitim ve sağlık hizmetleri ile kent alt yapısının kalitesi ve düzeyini yükseltmek
l	Mevcut sosyal yapının zaman içinde gelişimini sağlamak
m	Yerleşmelerde yaşam kalitesini artırmak

n Toprak ve su kaynaklarının korunması için meraların ıslahını sağlamak, erozyonu önlemek

3 9. KALKINMA PLANI (2007-2013)

- a İş ortamının iyileştirilmesi
- b Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesi
- c Tarımsal yapının etkinleştirilmesi
- d Sanayi ve hizmetlerde yüksek katma değerli üretim yapısına geçişin sağlanması

4 ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ

- a Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması
- b Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi
- c Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi
- d Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi
- e Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi

5 KOBİ STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI (2007-2009)

- a Girişimciliğin geliştirilmesi
- b İş ortamının iyileştirilmesi
- c İşletmelerin geliştirilmesi
- d Teknoloji ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi
- e KOBİ'lerin uluslararası pazarla bütünleşmesi

6 KENTSEL GELİŞİM STRATEJİLERİ (KENTGES)

- a Doğal ve kültürel varlık değerlerinin korunmasını sağlamak
- b Muhtaçların ve dezavantajlı grupların kentsel hizmetlerden yararlanabilmesi için gerekli önlemleri almak

7 2023 TURİZM STRATEJİSİ

- a Turizm yatırım projelerini uygulanabilir kılacak teşvikler ile turizm sektöründe yatırımların artırılması
- b Hızla gelişen turizm sektörünün yoğunlaştığı yerleşmelerin altyapı ve ulaşım sorunların giderilmesi
- c Ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte markalaşmanın hedeflenmesi, ulusal tanıtım ve pazarlamaya ek olarak varış noktası bazında tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine başlanması
- d Turizm eğitiminin meslek odaklı olması ve ölçülebilir sonuçlar içermesi
- e Zengin kültürel ve doğal değerlere sahip kentlerimizin markalaştırılarak, turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi
- f Alternatif turizm türlerinden öncelikli olarak sağlık turizmi ve termal turizm, kış turizmi, golf turizmi, deniz turizmi, ekoturizm ve yayla turizmi, kongre ve fuar turizminin geliştirilmesi

g Dünya ile yarışabilen markalaşan turizm yerleşmelerinin planlanması

8 TÜRKİYE SANAYİ STRATEJİSİ BELGESİ (2011-2014)

a Becerilerini sürekli geliştirebilen güçlü şirketlerin ekonomideki ağırlığının artırılması

9 BİLGİ TOPLUMU STRATEJİSİ

a Sosyal Dönüşüm; "Herkes için bilgi ve iletişim teknolojileri fırsatı"

b Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin İş Dünyasına Nüfuzu; "İşletmelere bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla rekabet avantajı"

c Ar-Ge ve Yenilikçiliğin Geliştirilmesi; "Küresel pazarın taleplerine uygun yeni ürün ve hizmetler"

10 CAZİBE MERKEZLERİNİ DESTEKLEME PROGRAMI

a Potansiyelleri ve lokomotif sektörleri kullanarak bölgelerin ulusal ekonomiye katkısını artırmak,

b Cazibe merkezlerinin fiziki ve sosyal altyapısını iyileştirmek,

c Cazibe merkezlerinin erişilebilirliğini iyileştirmek,

d Cazibe merkezindeki aktörler arasında işbirliğini güçlendirmek

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGE PLANI

AMAÇ 1: BEŞERİ SERMAYEYİ ve SOSYAL ALTYAPIYI GÜÇLENDİRMEK

a Hedef 1: Bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünün niteliklerini ve beceri düzeyini artırmak

b Hedef 2: Kültürel ve sportif faaliyetlerde bireysel kapasite ve becerileri geliştirmek

c Hedef 3: Eğitim hizmetlerinin erişilebilirliğini ve kalitesini artırmak

d Hedef 4: Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini ve kalitesini artırmak

e Hedef 5: Dezavantajlı grupların toplumsal hayata dâhil edilmesini sağlamak

AMAÇ 2: ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ SAĞLAMAK ve TEKNİK ALTYAPI GÜÇLENDİRMEK

a Hedef 1: Bölgede yatırım cazibesi oluşturacak altyapıyı geliştirmek

b Hedef 2: Bölgenin erişilebilirliğini artırmak ve lojistik merkezi olma konusunda bağlantısını güçlendirmek

c Hedef 3: Doğal alanları, tarihi ve kültürel mirası korumak ve toplumun istifadesine sunmak

d Hedef 4: Çevreye duyarlı yenilenebilir enerji üretimini arttırmak

e Hedef 5: Yerel yönetimlerin katı atıkları etkin biçimde yönetmesini ve standartlara uygun olarak bertaraf etmesini sağlamak

f Hedef 6: Hava, su ve toprak kirliliğini önlemek

AMAÇ 3: SERMAYE BİRİKİMİ ve DOĞRUDAN YATIRIMI SAĞLAMAK

a Hedef 1: Bölgede gelişme gösteren sektörlerde yeni işletmelerin oluşmasını desteklemek ve var olan işletmeleri güçlendirmek

- b Hedef 2: Rekabet gücü olan ve kümelenme potansiyeli taşıyan sektörlerde kümelenmeler oluşturmak
- c Hedef 3: Tarım ve hayvancılık sektöründe verimlilik ve katma değer artışı sağlayacak faaliyetleri çeşitlendirmek
- d Hedef 4: Bölgenin madencilik potansiyelini değerlendirmek
- e Hedef 5: Bölgenin yatırım imkânlarını ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtmak ve sınır ötesi işbirliklerini geliştirmek
- f Hedef 6: Bölgeyi başta kış turizmi olmak üzere, turizmde önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirmek
- g Hedef 7: Bölgede üretilen ürünlerin ve bölgenin sahip olduğu yerel değerlerin pazarlanmasını kolaylaştırmak
- h Hedef 8: Bölgede marka kültürünü oluşturmak ve geliştirmek

AMAÇ 4: BÖLGENİN BİLGİ ve TEKNOLOJİ DÜZEYİNİ ARTIRMAK

- a Hedef 1: Bölgede yatırım yapacak işletmelere yol gösterecek bilgi alt yapısını oluşturmak
- b Hedef 2: Bölge genelinde AR-GE ve inovasyon altyapısını geliştirmek

UYGULAMA

1. UYGULAMA, KOORDİNASYON, İZLEME ve DEĞERLENDİRME

Bölge planı, başta Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından 2011-2013 yılları arasında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde desteklenecek program, proje ve faaliyetler olmak üzere, bölgede uygulanacak tüm program ve projelere referans teşkil edecek şekilde hazırlanmış bir belgedir. Bölgedeki ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak alt ölçekli planların, bölge planıyla uyumlu olması gerekmektedir.

Bölge planında öngörülen amaç, hedef ve önceliklerin hayata geçirilmesi için ihtiyaç duyulacak finansman açısından kamu yatırımları, yerel yönetim yatırımları, Doğu Anadolu Projesi (DAP) kapsamında yapılacak yatırımlar, Cazibe Merkezi Programı yatırımları, Yatırım Teşvikleri, KÖYDES ve SODES programları, KOSGEB Destekleri, Bakanlık destekleri, Kalkınma Ajansı Destek Programları, yerli-yabancı özel sektör yatırımları ve AB ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen destek programları önem arz etmektedir. Ajans, bu finansman kaynaklarının bölgede uygulanma etkinliğinin artırılması ve gerek kamu gerekse özel sektör kuruluşlarının bu finansman kaynaklarından faydalanma oranının artırılması bağlamında önemli bir işlev görecektir.

Planın hayata geçirilmesi amacıyla Ajans, 'Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği' ile 'Kalkınma Ajansları Destek Yönetim Kılavuzu' kapsamında belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde, doğrudan finansman desteği ve teknik destek verecektir. Doğrudan finansman desteği ajansın esas olarak proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Proje teklif çağrısı yöntemiyle, plan kapsamında belirlenen öncelik ve hedeflere yönelik olarak bölgede uygulanması önem arz eden projelere karşılıksız destek verilir. Desteklenen projeler ajans uzmanları tarafından belli aralıklarla izlenerek değerlendirmeleri yapılır. Öte yandan izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin yoğun olduğu dönemlerde ajansın izleme-değerlendirme biriminin yetersiz kalması halinde diğer kamu kurum ve kuruluşlarından personel veya teknik destek sağlanabilmektedir. Ajans ayrıca, TRA1 Bölgesi'nde farklı kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen program ve projeleri de izleyerek bunların bölge üzerindeki etkilerini değerlendirecektir.

Ajans tarafından verilecek doğrudan finansman desteği, proje teklif çağrısı yöntemiyle sınırlı değildir. Ajans, bölgenin gelişimine katkıda bulunacak stratejik alanlarda “Güdümlü Proje Desteği” ve “Doğrudan Faaliyet Desteği” olmak üzere doğrudan mali destek verebilir. Güdümlü Proje Desteği, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla ilk fikrini ajansın oluşturup genel çerçevesini ortaya koyduğu bir projenin proje uygulayıcısı aktör veya aktörlerce hayata geçirilmesidir. Doğrudan Faaliyet Desteği ise bölgenin önemli fırsatlardan yararlanması ve bölge ekonomisine yönelik tehditlerden kaçınması için kritik öneme sahip faaliyetlere mali destek verilmesini kapsar.

Planın uygulanmasında, başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere, ajans, bölgedeki ilgili kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler koordineli hareket edecek olup; planın koordinasyonundan, izlemesinden ve değerlendirmesinden öncelikle sorumlu kuruluş Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansıdır. Plan kapsamında belirtilen öncelik ve hedeflere uygun olarak desteklenen bütün projelerin süreçleri, çıktıları ve performans göstergeleri izlenerek etki analizleri ve diğer gerekli görülen araştırma ve analizler, ajans uzmanları tarafından Ajans Genel Sekreterliğine ve Yönetim Kuruluna rapor edilecektir. Yapılan çalışmalar Ajans Kalkınma Kuruluna da sunularak katkıları sağlanacaktır.

Bölge planı kapsamında yapılacak tüm faaliyetleri gösterecek altı aylık izleme raporları Ağustos ve Şubat aylarının ilk haftasında Kalkınma Bakanlığına gönderilecektir. Bakanlığın görüşleri alındıktan sonra bu raporlar ajansın web sitesinde yayınlanacaktır. Plan ve buna bağlı olarak yürütülen tüm program ve projeler yılda bir kez Mart ayının ilk haftasında Kalkınma Bakanlığında, Ajans Genel Sekreterlerinin katılımıyla düzenlenecek bir toplantıda değerlendirilecektir. Bu değerlendirmelere esas oluşturacak bütün çalışmalar, Kalkınma Bakanlığı tarafından belirlenen yöntem çerçevesinde, ajans tarafından hazırlanıp toplantıya katılacaklara dağıtılacaktır. Bu toplantıda; hazırlanan bölge planının etkililiği ve etkinliği, Dokuzuncu Kalkınma Planı ve DAP Ana Planı ile uyumluluğu, planın ülke ekonomisine yatırım, istihdam ve büyüme gibi makroekonomik göstergeler açısından katkısı değerlendirilecektir.

İl Koordinasyon ve İzleme Sistemi (İKİS) Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen İl Koordinasyon ve İzleme Sistemi'dir. Programın amaçları yerel düzeyde kurumsal kapasiteyi geliştirmek, merkez-yerel düzey arasındaki iletişimi güçlendirmek, karar destek sistemi oluşturmak, bölgesel ve yerel kalkınma politikalarının etkinleştirilmesini ve takibini sağlamaktır. Bu sistemin kullanıcılarından biri olan kalkınma ajansları da bu programdan planın izleme ve değerlendirme sürecinde faydalanabileceklerdir.

Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi (KAYS) kalkınma ajanslarının işlerinin düzenli şekilde yapılmasını ve sürdürülmesini sağlamak amacıyla kurulmuş bir sistemdir. Bu sistemden planın izleme ve değerlendirme sürecinde de faydalanılacaktır.

2. FİNANSMAN

Plan çalışmaları çerçevesinde öngörülen amaç, hedef ve önceliklerin hayata geçirilmesi için belirli miktarlarda finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2011-2013 yıllarını kapsayan bölge planının uygulanması sürecinde gerekli olan finansman, genel olarak kurum kuruluşların bütçeleri, hibe ve kredi desteklerinden oluşmaktadır.

Bölge planında belirtilen alanlarda bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunacağı düşünülen finansman kaynakları aşağıdaki şekildedir.

1.1. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Kaynağı

KUDAKA'nın mali destek araçları bölge planında öngörülen strateji ve önceliklerin hayata geçirilmesinde en önemli finansman kaynağıdır. Bu kapsamda ajans, mevzuat gereği tüm destek türlerini açacağı programlarla yararlanıcılara sağlayacaktır. 2011-2013 yılları arasında, tahakkuk eden ajans gelirlerinin tahsilâtının tümünün gerçekleşmesi durumunda TRA1 Düzey 2 Bölgesi ekonomisine eş finansmanla birlikte toplamda 200 milyon TL'lik mali kaynak katkısı öngörülmektedir.

1.2. Kamu Yatırımları

Kamu yatırımları, bölgede sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan altyapıyı oluşturma niteliği taşımaktadır. 2001-2010 yılları arasında kamu yatırım programları göz önüne alındığında, TRA1 Bölgesine yaklaşık 2,07 milyar TL kamu yatırımı yapılmış olup, son yıllarda bölgeye yapılan kamu yatırımlarında hızlı bir artış görülmektedir. Bu bağlamda 2011-2013 yılları arasında, bölgede yaklaşık 1,2 milyar TL'lik kamu yatırımı gerçekleşmesi öngörülmekte olup, eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme alanlarındaki eksikliklerin giderilebilmesi için bu yatırımların önemli oranda katkısı olacaktır.

1.3. Doğu Anadolu Projesi Kapsamında Yürütülen Projeler

Devlet Planlama Teşkilatının sorumluluğunda Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün denetimi ve koordinasyonu altında bölgede yer alan Erzurum Atatürk, Elazığ Fırat, Malatya İnönü, Kars Kafkas ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin oluşturduğu ortak girişim tarafından 2000 yılın-

da hazırlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP) planının hayata geçirilmesi için 8 Haziran 2011 tarihli 642 sayılı KHK kapsamında Erzurum merkezli kurulacak olan Doğu Anadolu Projesi Bölge İdaresi Başkanlığı olması bölge kalkınmasına önemli katkı sağlayacaktır.

1.4. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı

Görece az gelişmiş bölgelerde, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek kent merkezlerinin, mevcut kamu yatırımlarına ilave olarak sağlanan stratejik proje ve faaliyet destekleriyle ekonomik ve sosyal kalkınmasına ivme kazandırılmasını ve nihayetinde kalkınmanın çevre merkezlere de yayılarak iç göçün kendi bölgesi içinde tutulmasını amaçlayan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamında Erzurum ili için üç yılda sağlanacak kaynak 60 milyon TL'dir.

1.5. Yatırım Teşvikleri

16.07.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 14.07.2009 tarih ve 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı'na göre yatırımlarda uygulanacak teşvikler açısından 4 (dört) bölge oluşturulmuştur. TRA1 Bölgesi 4. bölgede yer almaktadır. 2007-2010 yılları arasında TRA1 Bölgesi'nde 140 teşvik belgesiyle 1,455 milyar TL'lik yatırım teşviki alınmıştır. 2011 yılının ilk dört ayında ise 11 adet teşvik belgesiyle 73,3 milyon TL yatırım teşviki sağlanmıştır. Bölge 4. Teşvik bölgesinde yer alıyor olmasına rağmen teşviklerden yararlanma oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Bu bağlamda, bölgeye yeni yatırım çekilmesi ve bölge işletmelerinin finansman ihtiyacının karşılanabilmesi için, 4. Teşvik bölgesinde yer almanın sağladığı avantajdan faydalanılarak Hazine Müsteşarlığının vermiş olduğu yatırım teşviklerinden etkin şekilde yararlanılabilir.

1.6. KÖYDES

2005 yılında, köylerin ekonomik ve sosyal gelişmesinin sağlanması amacıyla içme suyu ve yolu bulunmayan veya yetersiz olan köy bağılılarının yeterli içme suyuna kavuşturulması ve köy yollarının standardının yükseltilerek hayat kalitesinin artırılması temel hedefleri doğrultusunda başlatılan Köylerin Altyapısının Desteklenmesi (KÖYDES) Projesi kapsamında TRA1 Bölgesi'nde 2005-2011 yılları arasında Erzurum'a 186.811.811; Erzincan'a 91.755.712 ve Bayburt'a 49.770.191 olmak üzere toplamda 328.337.714 TL ödenek ayrılmıştır. Bu bağlamda bölgenin kırsal alan altyapı ihtiyaçlarının giderilmesinde KÖYDES projeleri önem arz etmektedir.

1.7. SODES Programı

İstihdam, sosyal içme ve kültür, sa-sulluk ve işsizlik gibi sorunların ve çıkardığı ihtiyaçların karşılan-vantajlı kesimlerinin eko-

nat ve spor alanlarında göç, yok-değişen sosyal yapının ortaya masına, toplumun deza-nomik ve sosyal hayata

daha aktif katılmalarını sağlamaya yönelik projeleri destekleyen ve başlıca yararlanıcıları başta kadınlar, çocuklar, gençler ve yoksullar olmak üzere tüm dezavantajlı kesimler olan Sosyal Destek Programı (SODES), 2010 yılından itibaren Erzurum, Erzincan ve Bayburt'un da dahil olduğu DAP illerinde de uygulanmaya başlanmıştır. 2010 yılı SODES programında TRA1 Bölgesi'nin durumu Tablo 69'da verilmiştir. Beşeri ve sosyal altyapının geliştirilmesi hedefi doğrultusunda özellikle kırsal alanların ve dezavantajlı grupların desteklenmesi, bölgede sosyal ve kültürel faaliyetlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi açısından SODES programından yararlanılabilir.

Tablo 69. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2010 Yılı SODES Programı İstatistikleri*.

	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
Erzurum	1.210	57	8.024
Erzincan	532	41	4.208
Bayburt	180	25	3.500
TRA1	1.922	123	15.732

* Proje Koordinasyon Merkezleri (Erzurum, Erzincan, Bayburt).

1.8. KOSGEB Destekleri

TRA1 Bölgesi'ndeki KOBİ ve işletmeler Tablo 70'ten de görüleceği üzere KOSGEB desteklerinden etkin şekilde faydalanamamaktadırlar. KOBİ'lerin rekabet güçlerini ve girişimcilik kültürünü geliştirmeye yönelik farklı başlıklardaki destek programları ile hibe ve kredi sağlayan KOSGEB destekleri, TRA1 Bölgesi KOBİ'lerinin rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmeleri ve etkinliklerini artırmaları için değerlendirilebilecekleri önemli bir finansman kaynağıdır.

Tablo 70. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde KOSGEB Destekleri*.

	2010				2011			
	(31 Ağustos 2010 itibariyle)		(04.11.2009/31.08.2010)		(28.02.2011 itibariyle)		(23.11.2010/25.02.2011)	
	KOBİ Hibe Destekleri		KOBİ Finansman Destek Kredileri		KOBİ Hibe Destekleri		KOBİ Finansman Destek Kredileri	
	Hibe Desteği Sayısı	Hibe Desteği Miktarı (TL)	Finansman Destek Kredisi Sayısı	Kredi hacmi (TL)	Hibe Desteği Sayısı	Hibe Desteği Miktarı (TL)	Finansman Destek Kredisi Sayısı	Kredi hacmi (TL)
Erzurum	3	10.652	865	21.394.630	3	3.810	218	10.325.000
Erzincan	1	4.908	447	10.872.275	2	3.600	39	1.695.000
Bayburt	1	1.176	140	3.281.500	-	-	8	280.000
TRA1	5	16.736	1.452	35.548.405	5	7.410	265	12.300.000

* KOSGEB Erzurum Merkez Müdürlüğü 2011.

1.9. AB Destek Programları

IPA (Instrument for Pre-accession Assistance), Avrupa Birliği'nin 2007-2013 dönemi için aday ve potansiyel aday ülkelere sağladığı katılım öncesi mali yardımların tamamının tek bir başlık altında toplandığı program adıdır. IPA Katılım Öncesi Mali Yardım Aracının temel amacı aday ülkeleri üyelik sonrası yapısal ve uyum fonlarının programlaması, yönetimi ve uygulamasına hazırlamaktır. IPA'nın toplam bütçesi (2007-2013) 11,5 milyar Avro olup, 2007-2010 yılları arasında AB Türkiye'ye 2 milyar 256 bin Avro fon aktarmıştır. Bu miktar yıllık ortalama 564 milyon Avroya tekabül etmektedir.

IPA kapsamında Merkezi Finans ve İhale Birimi tarafından yürütülen destek programları incelendiğinde, TRA1 Bölgesi 147 projeye 15,7 milyon Avro hibe desteği almış olup, Türkiye ölçeğinde aldıkları pay ve proje hazırlayabilme kapasitesi açısından bölge illeri başarılı durumdadır. MFİB tarafından yürütülen IPA programlarından TRA1 illerinin faydalanma durumu Tablo 71'de verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikalarına aday ülkelerin hazırlanması amaçlayan IPARD programının uygulanacağı iller arasında Erzurum ve Erzincan'da (ikinci faz) yer almaktadır. IPARD kapsamında 2010-2013 yılları arasında ayrılan bütçe Türkiye bütününde 1 milyar 165 milyon Avrodur. Bölgede tarım ve hayvancılığın potansiyel taşıyan önemli bir sektör olması, program kapsamında bölgede uygulanacak alt tedbirlerin tamamına yakınının desteklenecek olması ve bölgenin proje hazırlama kapasitesinin ve AB fonlarından faydalanma düzeyinin yüksek olması nedeniyle, IPARD programı kapsamında bölgede eş finansmanla birlikte yaklaşık 50 milyon TL tutarında bir kaynak kullanılabilecektir.

Tablo 71. TRA1 İllerinin IPA'dan Yararlanma Durumu (MFİB 2011).

	Türkiye Sırası	Sözleşme Adedi	Sözleşme Yüzdesi	Hibe Tutarı	Hibe Tutarı Yüzdesi
Erzurum	9	78	2,67	6.012.609,03	1,60
Erzincan	27	37	1,27	4.714.584,87	1,26
Bayburt	31	32	1,09	4.986.652,85	1,33

1.10. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Destekleri

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, ulusal tarım stratejisi kapsamında kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amacı çerçevesinde Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Ödemeleri, Fark Ödemeleri, Hayvancılık Destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri, Telafi Edici Ödemeler, Ürün Sigortası Ödemeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri vb. tarımsal destekleme araçlarını TRA1 bölgesi illerini kapsayacak şekilde uygulamaktadır.

Doğu Anadolu Projesi kapsamındaki büyükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulmasını, et ve süt üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılmasını ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak üreticilerin, etçi ve kombine ırklarla kurulacak damızlık sığır işletmesi yatırımlarının desteklenmesine ilişkin kararın yürürlüğe konulması ile TRA1 Bölgesi'nde programa yapılan başvurular tabloda belirtilmiştir (Tablo 72).

Kırsal kalkınma plan ve programları ile 2006-2010 Ulusal Tarım Stratejisi çerçevesinde, doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması, tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, basınçlı sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulması amacı çerçevesinde kırsal kalkınma projeleri uygulamaya konulmuştur.

Tablo 72. DAP Kapsamında Bölgeden Programa Yapılan Proje Başvuruları*.

DAP TRA1 Proje Sayıları		
	Başvuru	Kabul
Erzurum	27	19
Erzincan	7	6
Bayburt	5	3
TRA1	39	28

* Erzurum-Erzincan-Bayburt İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, 2010.

Program kapsamında 2006-2008 yılları için ülkemizde uygulanan projeler neticesinde 1648 projeye 216 milyon TL'lik hibe desteği sağlanmıştır. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ve Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı kapsamında 2007-2009 yıllarında desteklenen III., IV. ve V. Etap Makine ve Ekipman yatırımlarında 26.234 adet makine ve ekipmana 161.012.437 TL hibe desteklemesi yapılmıştır (TEDGEM 2010). Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRA1 Bölgesi'nin KKYDP kapsamında yararlandığı hibe tutarları Tablo 73'te yer almaktadır.

Tablo 73. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde KKYDP Hibe Destekleri*.

	Erzurum (TL)	Erzincan (TL)	Bayburt (TL)
1. ETAP	817.365	-	174.898
2. ETAP	1.172.866	1.578.942	146.111
3. ETAP	1.593.851	544.194	668.982
4. ETAP	1.186.000	1.250.000	-
5. ETAP	1.448.300	2.070.763	81.637
Toplam	6.218.382	5.443.899	1.071.628

* Erzurum-Erzincan-Bayburt İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, 2010.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının bölgede uyguladığı desteklerin önemli bir kısmını doğrudan gelir desteği (DGD), mazot-gübre desteği, yem bitkileri desteği ve makine destekleri oluşturmaktadır (Tablo 74).

Tablo 74. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki Tarımsal Destekler*.

Yıl	Destekler (TL)	Erzurum	Erzincan	Bayburt
2007	Anaç Koyun-Keçi Desteği	2.527.705	51.565	0
	Sertifikalı Tohum Ve Fidan Kullanım Ve Üretim Desteği	10.921	85.918	5.901
	Organik Tarım Desteği	64.759	23.231	0
	DGD Desteği	22.915.755	5.020.868	2.503.536
	Yem Bitkileri Desteği	23.921.558	4.106.109	8.140.475
	Mazot-Gübre Desteği	14.801.828	3.526.812	1.655.000
	Suni Toh. Doğan Buzağı Desteği	969.760	182.460	87.360
	Suni Toh. Vet. Desteği	1.340.820	652.475	80.460
	Çiğ Süt Desteği	202.502	167.255	69.777
	Ancılık Desteği		177.866	38.295
	Makine Desteği	2.988.900	76.020	1.764.741
	Diğer	493	155.221	3.300
Toplam		69.745.001	14.225.800	14.348.845

* Erzurum-Erzincan-Bayburt İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, 2010.

2008	Ana Koyun-Keçi Desteği	2.871.378	1.101.330	0
	Sertifikalı Tohum Ve Fidan Kullanım Ve Üretim Desteği	47.957	34.970	1.263
	Organik Tarım Desteği	352.404	168.084	0
	Yem Bitkileri Desteği	12.890.834	2.176.282	1.976.517
	Mazot-Gübre Desteği	18.186.578	3.510.487	1.757.044
	Ana Sığır-Manda Destekleri	360.675	328.725	
	iğ Süt Desteği	84.293	69.780	72.933
	Ancılık Desteği	172.800	148.356	52.720
	Makine Desteği	949.577	420.000	273.450
	Diğer	691	3.630	248.445
	Toplam	35.917.187	7.961.644	4.630.817
2009	Ana Koyun-Keçi Desteği	2.871.378	1.333.940	103.160
	REV-1 Aşı Desteği	4.719	77.368	0
	Sertifikalı Tohum Ve Fidan Kullanım Ve Üretim Desteği	190.045	137.971	17.689
	Organik Tarım Desteği	398.582	167.108	17.665
	Yem Bitkileri Desteği	7.923.418	1.660.944	1.534.723
	Mazot-Gübre Desteği	19.584.314	3.957.736	2.030.145
	Suni Toh. Doğan Buzağı Desteği	107.580	125.419	90.360
	Ana Sığır-Manda Destekleri	360.000	696.746	169.272
	Brucella Aşı Desteği	55.060	13.680	
	iğ Süt Desteği	213.767	100.444	68.415
	Ancılık Desteği	331.002	131.336	106.944
	DAP Kapsamındaki Destekler		1.835.100	
	Makine Desteği	2.909.128	1.187.156	415.575
	Diğer		33.629	
	Toplam	34.948.993	11.458.577	4.553.948
	Genel Toplam	140.611.181	33.646.021	23.533.610

* Erzurum-Erzincan-Bayburt İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, 2010.

Bunların yanı sıra bölgede 75 su ürünleri işletmesine 1 milyon TL'nin üzerinde destek uygulanmıştır (Tablo 75).

Tablo 75. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki Su Ürünleri Yavru Ve Ürün Destekleri*.

Su Ürünleri Yavru ve Ürün Destekleri						
	İşletme Sayısı			Destek Miktarı (TL)		
	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Erzurum	Erzincan	Bayburt
2007	8	9	3	482.590	251.290	23.150
2008	14	11	14	421.207	388.486	117.000
2009	17	18	40	338.957	598.821	169.272

* Erzurum-Erzincan-Bayburt İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, 2010.

PERFORMANS GÖSTERGELERİ

Planın performans göstergeleri Tablo 76'da verilmiştir.

Tablo 76. Performans Göstergeleri.

ÖNCELİKLER	GÖSTERGELER	
AMAÇ 1: BEŞERİ SERMAYEYİ VE SOSYAL ALTYAPIYI GÜÇLENDİRMEK		
Bölgenin İhtiyaç Duyduğu İşgücünün Niteliklerini ve Beceri Düzeyini Artırmak.	İş Gücü Yetiştirme Kurslarına Katılım	
	İşgücü Yetiştirme Kurs Sayısı	
	İstihdam Garantili İşgücü Yetiştirme Kurs Sayısı	
	Düzenlenen Eğitim ve Konferans Sayısı	
	Düzenlenen Eğitim ve Konferanslara Katılım	
	Nitelikli İş gücü Piyasası İhtiyaç Analizi Çalışması	
	Tarımsal Danışmanlık Faaliyetleri Sayısı	
	Bölgede Lise Altı Düzeyde Eğitim Almış İşgücü	
	SODES Kapsamında İstihdama Yönelik Başarılı Olan Proje Sayısı	
Kültürel ve Sportif Faaliyetlerde Bireysel Kapasite ve Becerileri Geliştirmek.	SODES Kapsamında Kültür, Sanat ve Spora Yönelik Başarılı Olan Proje Sayısı	
	Engellilere Yönelik Spor Tesisleri Sayısı	
	Sporcu Eğitim Merkezi Sayısı	
Eğitim Hizmetlerinin Erişilebilirliğini ve Kalitesini Artırmak.	Okul Öncesi Eğitimde Öğrenci Sayısı	
	Orta Öğretimde Kız Çocuklarının Okullaşma Oranı (TRA1 Ortalaması)	
	İlköğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	
Sağlık Hizmetlerinin Erişilebilirliğini ve Kalitesini Artırmak.	Hastane Yatak Sayısı	
	Onbin Kişi Başına Hastane Yatak Sayısı	
	Yataklı Hastane Sayısı	
Dezavantajlı Grupların Toplumsal Hayata Dâhil Edilmesini Sağlamak.	İşgücü Yetiştirme Programlarına Katılan Hükümlü ve Özürlü Sayısı	
	İşgücü Yetiştirme Programı Kapsamında Hükümlü ve Özürlülere Yönelik Düzenlenen Kurs Sayısı	
	Kadın Nüfusun İstihdam İçerisindeki Payı	
	Yüksek Öğretim Düzeyinde Eğitim Almış Kadın İş gücü	
	SODES kapsamında Sosyal İçermeye Yönelik Başarılı Olan Proje Sayısı	
	Kültür, Sanat, Eğlence ve Spor İşyerleri Sayısı	

	Birimi	Mevcut Durum		Veri Kaynağı
		Değeri	Yılı	
	Kişi	3.648	2010	İş-Kur 2010 Yılı İstatistik Yıllığı Kitabı
	Adet	169	2010	İş-Kur 2010 Yılı İstatistik Yıllığı Kitabı
	Adet	54	2010	İş-Kur 2010 Yılı İstatistik Yıllığı Kitabı
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Kişi	0	2010	KUDAKA
	Adet	0	2010	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (İKGOP-BİA)
	Adet	135	2010	Tarım İl Müdürlükleri (TARGEL)
	%	63	2010	TÜİK
	Adet	22	2010	SODES
	Adet	46	2010	SODES
	Adet	0	2010	Gençlik Spor İl Müdürlükleri
	Adet	2	2010	Gençlik Spor İl Müdürlükleri
	Kişi	17.896	2010	TÜİK
	%	59	2010	TÜİK
	Kişi	24	2010	TÜİK
	Adet	3.914	2007	TÜİK
	Adet	36,6	2007	TÜİK
	Adet	33	2010	Sağlık İl Müdürlükleri
	Kişi	228	2010	İş-Kur 2010 Yılı İstatistik Yıllığı Kitabı
	Adet	17	2010	İş-Kur 2010 Yılı İstatistik Yıllığı Kitabı
	%	33	2010	TÜİK
	%	10	200	TÜİK
	Adet	54	2010	SODES
	Adet	368	2010	TÜİK

AMAÇ 2: ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ SAĞLAMAK ve TEKNİK ALTYAPI GÜÇLENDİRMEK

Bölgede Yatırım Cazibesi Oluşturacak Altyapıyı Geliştirmek.	Yeni Açılan Şirket Sayısı	
	İşletmelerin Yeni Makine Sayısı	
	BROP Kapsamında Başarılı Olan Proje Sayısı	
	KÖYDES Kapsamında Tahsis Edilen Ödenek Tutarı	
	Bölgeye Yapılan Kamu Yatırımları Tutarı	
	Ulaştırma- Haberleşme Alanında Kamu Yatırımları Tutarı	
Bölgenin Erişilebilirliğini Artırmak Ve Lojistik Merkezi Olma Konusunda Bağlantısını Güçlendirmek	Bölünmüş Yol Uzunluğu	
	Havayolu İç Hat Yolcu Sayısı (Gelen+Giden)	
	Havayolu Dış Hat Yolcu Sayısı (Gelen+Giden)	
	Dış Ülkelere Yapılan Direkt Hava Yolu Seferleri	
Doğal Alanları, Tarihi ve Kültürel Mirası Korumak ve Toplumun İstifadesine Sunmak.	Cazibe Merkezi Programı Kapsamında Ayrılan Ödenek Tutarı (Üç Kümbetler Çevresinin Yenilenmesi ve İyileştirilmesi Projesi)	
	Termal Turizm Tesis Sayısı	
Çevreye Duyarlı Yenilenebilir Enerji Üretimini Arttırmak.	Aktif Baraj ve HES Sayısı	
	İnşa Halindeki Baraj ve HES Sayısı	
	Enerji Verimliliğini Artırıcı Proje Kazanan Firma Sayısı	
Yerel Yönetimlerin Katı Atıkları Etkin Biçimde Yönetmesini ve Standartlara Uygun Olarak Bertaraf Etmesini Sağlamak.	Geri Dönüşüm Tesis Sayısı	
	Atık Su Arıtma Tesis Sayısı	
	Katı Atık Depolama Tesis Sayısı	
Hava, Su ve Toprak Kirliliğini Önlemek.	Kükürtdioksit (SO ₂) Ortalaması	
	İçme Suyu Arıtma Tesis Sayısı	
	Belediyeler Tarafından Arıtılan İçme ve Kullanma Suyu Miktarı	
	Belediyeler Tarafından Arıtılan Atıksu Miktarı	
	Atık Hizmeti Verilen Belediye Sayısı	

AMAÇ 3: SERMAYE BİRİKİMİ VE DOĞRUDAN YATIRIMI SAĞLAMAK

Bölgede Gelişme Gösteren Sektörlerde Yeni İşletmelerin Oluşmasını Desteklemek ve Var Olan İşletmeleri Güçlendirmek.	İşletmelere KOSGEB Aracılığıyla Kullandırılan Kredi Tutarı	
	İşletmelere KOSGEB Aracılığıyla Kullandırılan Hibe Tutarı	
	İşletmelere Ajans Tarafından Kullandırılan Hibe Tutarı	
	İşletmelerin Yeni Makine Sayısı	
	Çağrı Merkezleri Sayısı	
	İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Sayısı	
	Yeni Kurulan Şirket Sayısı	
Rekabet Gücü Olan ve Kümelenme Potansiyeli Taşıyan Sektörlerde Kümelenmeler Oluşturmak.	Ajans Tarafından Örgütlemeye Yönelik Verilen Destekler	
	IPA'nın BROP Bileşeni Kapsamında Kümelenmeye Yönelik Desteklenen Proje Sayısı	
	Ata Teknokent'te Yer Alan Aktif Firma Sayısı	

	Adet	200	2010 (Ocak- Temmuz)	TOBB
	Adet	0	2010	Proje Raporları (KUDAKA)
	Adet	3	2010	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
	Bin TL	76.090	2010	Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (MHİGM)
	Bin TL	480.218	2010	DPT
	Bin TL	103.013	2010	DPT
	km	755	2010	KGM
	Kişi	880.891	2010	DHİMİ
	Kişi	15.083	2010	DHİMİ
	Adet	0	2010	DHİMİ
	Bin TL	17.000	2010	Erzurum İl Özel İdaresi
	Adet	3	2010	İl Özel İdaresi
	Adet	10	2010	DSİ
	Adet	7	2010	DSİ
	Adet	0	2010	Proje Raporları (KUDAKA)
	Adet	0	2010	Çevre İl Müdürlükleri
	Adet	4	2008	TÜİK
	Adet	2	2010	Çevre İl Müdürlükleri
	(µg/m³)	21	2010	TÜİK
	Adet	1	2008	TÜİK
	(1000 m³/yıl)	3.600	2008	TÜİK
	(1000 m³/yıl)	6.049	2008	TÜİK
	Adet	77	2006	TÜİK
	Bin TL	35.548	2010	KOSGEB Erzurum Merkez Müdürlüğü
	TL	16.736	2010	KOSGEB Erzurum Merkez Müdürlüğü
	Bin TL	15.000	2010	KUDAKA
	Adet	0	2010	Proje Raporları (KUDAKA)
	Adet	5	2010	KUDAKA
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Adet	200	2010 (Ocak- Temmuz)	TOBB
	Adet	18	2010	KUDAKA
	Adet	1	2010	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
	Adet	10	2010	AtaTeknokent

Tarım ve Hayvancılık Sektöründe Verimlilik ve Katma Değer Artışı Sağlayacak Faaliyetleri Çeşitlendirmek.	Hayvan başına süt verimliliği (B.B)	
	Hayvan karkas ağırlığı (B.B)	
	Melez Sığır Sayısı	
	Örtü Altı Sebze Üretim Miktarı	
	Örtü Altı Sebze-Meyve Tarım Alanları	
	Su Ürünleri (Alabalık) Üretim Miktarı	
	Yem Bitkisi Üretiminde Verimlilik	
	Organik Üretici Sayısı	
	Organik Bal Üreticisi	
	Çay Kurutma ve İşleme Tesisi sayısı	
	Tarımın GSKD içerisindeki Payı	
	Tarım Sektöründeki Kayıtdışılık	
	Alabalık Üretim Tesisleri Sayısı	
	DAP Kapsamında Desteklenen Tarım Projeleri	
Bölgenin Madencilik Potansiyelini Değerlendirmek.	Tarım Sektörüne Yönelik Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgesi	
	Taş Ocakları ve Madencilik Sektöründe İş yeri Sayısı	
	Taş Ocakları ve Madencilik Sektöründe İstihdam	
	İhracat Miktarı	
Bölgenin Yatırım İmkânlarını Ulusal ve Uluslararası Alanlarda Tanıtmak ve Sınır Ötesi İşbirliklerini Geliştirmek.	Madencilik Sektörüne Yönelik Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgesi	
	Bölgenin İhracat Rakamı	
	Dış Ticaret Danışmanlığı Veren Firma Sayısı	
	Kayıtlı İhracatçı Sayısı	
Bölgeyi Başta Kış Turizmi Olmak Üzere, Turizmde Önemli Bir Varış Noktası ve Uluslararası Bir Marka Haline Getirmek.	Uluslararası Düzeyde İşbirliğine Yönelik Organizasyonlar	
	Yerli Turist Sayısı	
	Yabancı Turist Sayısı	
	Kış Sporlarında Ulusal ve Uluslararası Organizasyon Sayısı	
	Havayolları Dış Hat Yolcu Sayısı	
	Golf Turizmine Yönelik Tesisleşme	
	Spor Kamp Merkezi Sayısı	
	Konaklama Tesislerindeki Yatak Sayısı	
Bölgede Üretilen Ürünlerin ve Bölgenin Sahip Olduğu Yerel Değerlerin Pazarlanmasını Kolaylaştırmak.	Turizm Stratejisi ve Eylem Planı	
	Bölgenin Tanıtımı Amacıyla Düzenlenen Fuar Ve Kongre Sayısı	

	kg	2.500	2009	TÜİK
	kg	260	2010	EBK
	Adet	170.513	2009	TÜİK
	Ton	2.815	2010	TÜİK
	Dekar	200	2010	TÜİK
	Ton	1.147	2008	TÜİK
	kg/da	4.852	2010	TÜİK
	Kişi	694	2010	TKB
	Çiftçi (İşletme)	17	2010	TKB
	Adet	1	2010	Bayburt Sanayi ve Ticaret Odası
	%	17	2008	TÜİK
	%	93	2010	TÜİK
	Adet	58	2010	TUGEM
	Adet	28	2010	Tarım İl Müdürlükleri
	Adet	10	2010 (16.07.2009 - 31.10.2010)	Hazine Müsteşarlığı
	Adet	21	2010	San. Tic. İl Müd.
	Kişi	766	2010	San. Tic. İl Müd.
	\$	11.051.153	2010	TİB
	Adet	14	2010 (16.07.2009 - 31.10.2010)	Hazine Müsteşarlığı
	\$	28.841.575	2010	TİM
	Adet	1	2010	Bölge Sanayi ve Ticaret Odaları
	Adet	58	2010	DAİB
	Adet	2	2010	KUDAKA, TİKA, TİM, DAİB, ETSO, Üniversite
	Kişi	256.948	2009	TÜİK
	Kişi	24.914	2009	TÜİK
	Adet	1 (Universiade)	2010	Gençlik Spor İl Müdürlüğü
	Kişi	15.083	2010	DHİMİ
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Adet	1	2010	Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü
	Adet	4.713	2009	KTB
	Adet	0	2010	KUDAKA
	%	0	2010	Proje Raporları (KUDAKA)

Bölgede Marka Kültürünü Oluşturmak ve Geliştirmek.	Marka Tescil Sayısı	
	Patent Tescil Sayısı	
	Coğrafi İşaretli Ürün Sayısı	
	Faydalı Model Tescil Sayısı	
AMAÇ 4: BÖLGENİN BİLGİ VE TEKNOLOJİ DÜZEYİNİ ARTIRMAK		
Bölgede Yatırım Yapacak İşletmelere Yol Gösterecek Bilgi Alt Yapısını Oluşturmak.	Bölgesel Veri Paylaşım Platformu	
	Yatırımcılara Yönelik Web Sitesi	
Bölge Geneline AR-GE ve İnovasyon Altyapısını Geliştirmek.	İş Geliştirme (İşgem) Merkezi Sayısı	
	Ata Teknokent'te Faaliyet Gösteren Aktif Firma Sayısı	
	Halkı Ar-Ge ve İnovasyon Konusunda Bilinçlendirici Eğitimlerin Sayısı	
	Türk Bilişim Derneğinin Faaliyetleri	
	Sektörel Strateji Geliştirme Planları	

	Adet	645	2010	TPE
	Adet	44	2010	TPE
	Adet	5	2010	TPE
	Adet	11	2010	TPE
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Adet	10	2010	Ata Teknokent
	Adet	0	2010	Ticaret Odaları, Üniversiteler
	Adet	0	2010	KUDAKA
	Adet	0	2010	KUDAKA

EK 1-TANIM VE KAVRAMLAR

Beşeri Sermaye: Bir toplumun sahip olduğu insan kaynaklarını ifade etmektedir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri: 2000 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen ve 2015 yılına kadar yoksulluğun ve açlığın sonlandırılması; evrensel eğitimin sağlanması; kadın-erkek eşitliğinin sağlanması; çocuk sağlığı; anne sağlığı; AIDS ile mücadele; çevresel sürdürülebilirlik ve küresel işbirliği olmak üzere toplam 8 hedefi içeren politikayı ifade etmektedir.

Bölgesel Gayri Safi Katma Değer: Bir bölge sınırları içerisinde herhangi bir malın üretim sürecinde çıktı ile girdi arasındaki farkın bölge ölçeğindeki değerini ifade etmektedir.

Demografi: İnsanların nüfus gelişmelerini ve dağılımlarını istatistik yöntem yardımı ile inceleyen bir bilim dalını ifade etmektedir.

Doğal Kaynak: Doğada kendiliğinden oluşmuş, insan aklı ve tekniğinin ürünü olmayan, meydana gelme aşamalarında insanın herhangi bir rolünün bulunmadığı bütün zenginlik kaynaklarını ifade etmektedir.

Düzey 2: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre komşu illerin gruplandırılmasını ifade etmektedir.

Eko Turizm: Eko turizm, çevre ve kültür değerlerinin sürdürülebilirliğini garanti altına alan, yerel halklara maddi yarar sağlayan turizm tipini ifade etmektedir.

Endemik Bitki: Bulunduğu bölgenin ekolojik şartları yüzünden yalnızca belirli bölgede yetişen, dünyanın başka yerinde yetişme ihtimali olmayan, yöreye özgü bitki türünü ifade etmektedir.

Fauna: Bir bölgede yaşayan hayvan varlığını ifade etmektedir.

Faydalı Model: Türkiye’de ve dünyada yeni olan ve

sanayiye uygulanabilen buluşların sahiplerine belirli bir süre (10 yıl), bu buluş konusu ürünün üretme ve pazarlama hakkının tanınmasını ifade etmektedir.

Flora: Bir bölgede bulunan bitki varlığını ifade etmektedir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH): Bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerini ifade etmektedir.

Güdümlü Proje: Bölgesel gelişmenin hızlandırılması, bölgesel rekabet edebilirliğin güçlendirilmesi ve bölgedeki iş ortamının iyileştirilmesi açısından önem taşıyan projelere Kalkınma Ajansının öncülük etmesi ve koordinasyonu üstlenmesiyle gerçekleştirilen mali destek türünü ifade etmektedir.

Havza: Yüzey ve yeraltı sularını içeren ve tüm yüzey sularının dereler, nehirler aracılığı ile taşınarak tek bir nehir ağzı, delta veya haliçten denize ulaştığı kara parçasını ifade etmektedir.

Hidroelektrik Santral (HES): Su gücünden yararlanılarak çalıştırılan makineler sayesinde elektrik üretilen merkezleri ifade etmektedir.

IPARD: Avrupa Birliğinin aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlanması amacıyla uyguladığı 2007-2013 arası katılım öncesi mali yardım aracının beşinci bileşeni ifade etmektedir.

İhtisas Kredileri: Kurumsal kredilerin altında özel bir kredi kategorisi olup fiziksel varlıkların finanse edilmesi veya işletilmesine yönelik olarak kullanılan kredileri ifade etmektedir.

İnovasyon: Yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal yada hizmet), veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; yada iş uygulamalarında işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanmasını ifade etmektedir.

İstihdam Oranı: İstihdam edilen nüfusun işgücüne oranını ifade etmektedir.

İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM): İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) küçük girişimcilerin iş kurmasını ve geliştirmesini destekleyen ve kolaylaştıran, dolayısıyla da işletmelerin hayatta kalma ve büyüme olanaklarını arttıran Türkiye için yeni sayılabilecek bir istihdam yaratma ve iş kurma modelini ifade etmektedir.

İşgücü: Ülke genelinde istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu ifade etmektedir.

İşgücüne Katılma Oranı: İşgücünün 15 ve daha yukarı yaş nüfus içindeki oranını ifade etmektedir.

İşsizlik Oranı: İşsiz nüfusun işgücü içindeki oranını ifade etmektedir.

İthalat: Başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma ve dış alımı ifade etmektedir.

Jeotermal Enerji: Jeotermal yerkabuğunun çeşitli derinliklerinde birikmiş ısının oluşturduğu, kimyasallar içeren sıcak su, buhar ve gazlardan üretilen yeni, yenilenebilir, sürdürülebilir, tükenmez, ucuz, güvenilir, çevre dostu, yerli ve yeşil bir enerji türünü ifade etmektedir.

Kayıtdışı İstihdam: Bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayan çalışanların istihdamını ifade etmektedir.

KOBİ: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme, 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 25.000.000 TL'yi aşmayan ve bu yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimi ifade etmektedir.

Küçük Sanayi Sitesi: Benzer iş kollarında çalışan küçük işletmeleri aynı yerde toplayan siteleri ifade etmektedir.

Kümelenme: Belli bir alanda faaliyet gösteren ve birbirleriyle bağlantı içinde olan şirketler, uzmanlaşmış tedarikçiler, hizmet sağlayıcılar ve ilgili kurumların oluşturduğu coğrafi yoğunlaşmaları ifade etmektedir.

Lojistik: Kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanmasını ifade etmektedir.

Marka: Benzer ürünleri ya da hizmetleri başkalarının ürün ya da hizmetlerinden ayırt etmek üzere kullanılan ya da belirli bir hizmetin sunulması sırasında kullanılan ayırt edici işareti ifade etmektedir.

Mera: Hayvanları otlatmaya elverişli, doğal veya yapay bir bitki örtüsü bulunan, otları seyrek ve kısa boylu, biçilmeye uygun olmayan engebeli araziye ifade etmektedir.

Net göç: Belirli bir ilin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farkı ifade etmektedir.

Net Göç Hızı: İki genel nüfus sayımı arasında göç edebilecek her bin kişi için net göç edenlerin sayısını ifade etmektedir.

Nüfus Yoğunluğu: Birim alanda yaşayan kişi sayısını ifade etmektedir.

Organik Tarım: Toprak ve su kaynakları ile havayı kirlilemeden, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumak amacıyla kimyasal gübre ve zararlılarla mücadele ilaçlarının hiç kullanılmadan bunların yerine doğal gübre ve biyolojik savaş yöntemlerinin kullanıldığı ve üretimden tüketime kadar her aşaması denetimli ve belgeli olan tarımsal üretim biçimini ifade etmektedir.

Organize Sanayi Bölgesi: Sanayinin etkinliğini ve kentte düzenli yerleşmeyi sağlamak amacıyla,

sanayi tesislerini bir araya toplayarak sanayi kuruluşlarının ulaşım, kentsel toprak, enerji, yakıt, su, endüstriyel atık su arıtma tesisi, ham madde gibi altyapı ve gereksinmeleriyle ilgili kolaylıkları bir arada bulunduran, özel olarak planlanan ve imar planlarında da yer verilen bölgeyi ifade etmektedir.

Örgün Eğitim: Belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla, okul çatısı altında düzenli olarak yapılan eğitimi ifade etmektedir.

Patent: Buluş belgesi veya patent, ürün veya buluş sahibine, icat ettiği ürünün satışı, pazarlanması, çoğaltılması, bir benzerinin üretilmesi gibi alanlarda ayrıcalıklar getiren resmi belge ve unvanı ifade etmektedir.

Rezerv: Cevher kütlesinin ton veya metreküp olarak miktarını ifade etmektedir.

Sit Alanı: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile tanımlanan korunması gerekli alanları ifade etmektedir.

Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars Hızlı Tren Hattı: Sivas-Erzincan, Erzincan-Erzurum ve Erzurum-Kars olmak üzere 3 bölüm halinde fizibilite ve uygulama projeleri hazırlanan hattı ifade etmektedir.

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Yerleşim birimlerinin bazı kriterlere göre istatistiksel olarak değerlendirilmesi sonucu elde edilen verilere göre belirlenen gelişmişlik sıralamasını ifade etmektedir.

Sulak Alanlar: Doğal veya yapay, devamlı veya geçici, suları durgun veya akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu, denizlerin gel-git hareketinin çekilme devresinde altı metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan bütün sular, bataklıklar ve sazlıkları ifade etmektedir.

Teknokent: Kurulduğu yerde bilgiye dayalı kurumlarının ve işletmelerinin teknoloji alanındaki rekabet

edebilirliğini ve yenilikçi niteliğini geliştirmek amacıyla; bilgi ve teknolojinin üniversiteler, araştırma merkezleri, şirketler ve pazarlar arasında dolaşmasını teşvik eden ve kolaylaştıran, inovasyona dayalı şirketlerin kurulmasını ve gelişimini destekleyen ve üniversite-sanayi işbirliğini ilerletmeye çalışan teknoloji bölgesini ifade etmektedir.

Tenör: Maden cevherinin içerisindeki faydalı mineral, bileşim veya metal oranını ifade etmektedir.

Tüketici fiyatları değişim oranı: Tüketici tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişim oranını ifade etmektedir.

Vahşi Depolama: Evsel ya da sanayi atıklarının gelişigüzel bir şekilde herhangi bir yalıtım ve drenaj sistemi olmadan depolanmasını ifade etmektedir.

Yatırım Teşvikleri: Yatırım miktarlarının artırılması amacı ile devlet tarafından, belirlenen kriterler çerçevesinde yatırımcıya verilen destekleri ifade etmektedir.

Yatırım Teşvik Belgesi: Yatırımın karakteristik değerlerini ihtiva eden, yatırımın bu değerler ve tespit edilen şartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi halinde üzerinde kayıtlı destek unsurlarından istifade imkanı sağlayan belgeyi ifade etmektedir.

Yaygın Eğitim: Örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerini ifade etmektedir.

Yenilenebilir Enerji: Sürekli devam eden doğal süreçlerdeki var olan enerji akışından elde edilen enerjiyi ifade etmektedir.

Yükseköğretim: Ortaöğretime dayalı, en az iki yıllık yükseköğrenim veren eğitim kurumlarının tümünü (üniversiteler, fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuarlar, meslek yüksek okulları, uygulama ve araştırma merkezleri) kapsayan eğitimi ifade etmektedir.

EK 2-BÖLGE PLANI HAZIRLIK SÜRECİ KATILIMCI LİSTESİ**EK 2. Bölge Planı Hazırlık Süreci Katılımcı Listesi.**

AD SOYAD	KURUM ADI	YER
A. Müslim ÇORUH	Bayteks Tekstil	Bayburt
Adem İŞİLAK	Baykes Tuğla Tic. Ltd. Şti.	Bayburt
Adnan OKUMUŞ	İl Turizm Müdürlüğü	Bayburt
Alaattin KORAL	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Birdal BERBER	İtimat Gıda ve Poşet	Bayburt
Cihangir YILDIZ	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Dursun Ali EMİR	BEKDER	Bayburt
Dursun ÇAKIR	Durna Tekstil	Bayburt
Engin KAHRAMAN	Bayburt İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü	Bayburt
Eren AYENGİN	Koral Madencilik	Bayburt
Fatih ÖZCAN	Gazeteciler Cemiyeti	Bayburt
Ferit ÇAĞ	OSB Müdürü	Bayburt
Gökhan ÇAKMAK	Teknik Forum Derneği	Bayburt
Gökhan ÇORUH	Baytek Tekstil	Bayburt
Hacı Bayram AKGÜN	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Hamit YILDIZ	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Hasan OKUR	Oktaş	Bayburt
Hatice YAZGAN	İl Gençlik Spor Müdürlüğü	Bayburt
Hazir GÜLER	Yesevi Dış Tic. Ltd.	Bayburt
Hükmü CEBEOĞLU	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Hüseyin GÜNAYDIN	İl Turizm Müdürlüğü	Bayburt
İbrahim YUMAK	Bayburt Ticaret ve Sanayi Odası	Bayburt
İlker ÖZEN	Baykes Tuğla Tic. Ltd. Şti.	Bayburt
İsa KALKAN	Efkan Taş	Bayburt
İsmail HAŞLAK		Bayburt
Mehmet DURSUN	Bay Turquoise	Bayburt
Mehmet YILMAZ	OSB	Bayburt
Mete EMİR	İl Planlama ve Koor. Müdürü	Bayburt
Muharrem BEKMEZCİ	OSB Bölge Müdürlüğü	Bayburt
Mustafa AKKUŞ	Bayburt İl Tarım Müd.	Bayburt
Nabi AKÇELİK	Baksı Kültür Sanat Vakfı	Bayburt
Orhan ERASLAN	Aydıntepe Belediye Başkanı	Bayburt
Osman ERGUN	Bayburt ZMO	Bayburt
Ömer GACIR	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Ömer YILDIZ	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Önder KARAOĞLU	Bayburt Ticaret ve Sanayi Odası	Bayburt
Selahattin KARAMAN	Bayburt Esnaf ve Sanatkarlar Odası	Bayburt

EK 2. Bölge Planı Hazırlık Süreci Katılımcı Listesi (Devamı).

AD SOYAD	KURUM ADI	YER
Şerafettin EMİN	Bayburt Mermerciler Derneği	Bayburt
Umut ÖZKAN	Ziraat Y. Müh.	Bayburt
Ülkü HANCI	İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü	Bayburt
Yaşar YILDIZ	Gazeteciler Cemiyeti	Bayburt
Yunus Emre TÜRKER	Efkan Taş	Bayburt
Abdülaziz ERDOĞAN	Erzincan Hayvan Kooperatifleri Birliği	Erzincan
Abdülkadir ERÇELİK	Erzincan Arı Yetiştiricileri Birliği	Erzincan
Adem DUMAN	Erzincan Hava Sporları Kulübü	Erzincan
Adem METE		Erzincan
Ahmet ESKİYURT	Erzincan Ticaret Sanayi Odası	Erzincan
Ali LEK	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Aydın KÖKAN	Erzincan Tavuk Yetiştiricileri Birliği	Erzincan
Aytaç PEDES	Denizbank	Erzincan
Bayram MEHDER	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Bekir PAMİR	Arı Grup	Erzincan
Burak MUMCU	İl Gençlik Spor Müdürlüğü	Erzincan
Bülent AKKUŞ	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Bülent GÜVEN	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Can Taylan DEDE	İl Özel İdaresi	Erzincan
Cengiz BAŞKAN	Munzur Fırat Doğa Sporları Kulübü	Erzincan
Çetin HAB	Erzincan İl Planlama ve Koordinat. Müd.	Erzincan
Ercan TANRIVERDİ	Ulalar Bld. Vet. Hek.	Erzincan
Erdem TOPÇU		Erzincan
Erdinç KÜÇÜKKAYA	Küçükkaya Müh.	Erzincan
Fatih EĞİNLİGİL	Kemaliye Spor Kulübü	Erzincan
Fatih GÜLTEKİN	Kemaliye Spor Kulübü	Erzincan
Fethi İÇER	Erzincan Ziraat Odası	Erzincan
Fuat ÇAMURCU	Erzincan Ticaret Borsası	Erzincan
Gürkan EKİNCİ	Munzur Fırat Doğa Sporları Kulübü	Erzincan
Hamdi Çetin DUMLAR	Avrupa Proje Danışmanlık	Erzincan
Harun ALICI	Bahçe Kült. Araşt. Enst.	Erzincan
Hüsnü TUNÇARSLAN	Ekogaz Ltd.	Erzincan
İbrahim ULUKAN	Bahçe Kült. Araşt. Enst.	Erzincan
Kadir Emre SAYGI	Yıldırım Spor Kulübü	Erzincan
Kadir UÇAR	Erzincan Arı Yetiştiricileri Birliği	Erzincan

EK 2. Bölge Planı Hazırlık Süreci Katılımcı Listesi (Devamı).

AD SOYAD	KURUM ADI	YER
Kenan ALKAN	Doğusan Boru San. ve Tic.A.Ş	Erzincan
M.Hamidullah ÖZEL	Erzincan Doğa Sporları Kulübü	Erzincan
Mehmet F. ŞİRECİ	EGİAD	Erzincan
Mehtap MUTLU	Hayvan Koop.	Erzincan
Metin ÇANKAYA	İl Turizm Müdürlüğü	Erzincan
Metin KEKEÇDİL	EDKİK	Erzincan
Mine Can DUMLAR	Avrupa Proje Danışmanlık	Erzincan
Muhsin TARLAHAZAN	Denizbank	Erzincan
Murat SAYAN	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Mürsel ATİŞ	Balacan Süt Mamulleri Sanayi A.Ş.	Erzincan
Necmettin ÜNAL	Erzincan Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	Erzincan
Neslihan ATABEYLİ	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Nuri ÖZDEMİR	Erzincan İl Kültür ve Turizm Müd.	Erzincan
Onur ERYILMAZ	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Orhan GENÇ	Patates Üreticileri Bir.	Erzincan
Orhan ILI	Öz Turan Tic.	Erzincan
Osman ÇAKIR	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Özay KULACA	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Özcan TEKİN	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Recep ATEŞ	Bayırbağ Tarımsal Kalk. Koop.	Erzincan
Refik ASLAN	Sebat Tavukçuluk	Erzincan
Refik BEŞİKTAŞ		Erzincan
Rıza EKİNCİ	Günbağa Köyü Tar. Kalkınma Koop.	Erzincan
Salih POLAT	Er-BAL AŞ.	Erzincan
Salih TERZİ	Polat Turizm	Erzincan
Savaş ŞAHİN	Çayırılı İlçe Tarım Müd.	Erzincan
Sefa Oğuz ÖZPAN	Kemaliye Spor Kulübü	Erzincan
Selçuk SÜMER	Yıldırım Spor Kulübü	Erzincan
Selma AKSAKAL	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Seven ALTAN TÜRKMEN	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Sezgin POLAT	Doğusan Boru ve Kiremit Sanayi Ticaret A.Ş	Erzincan
Sibel PEHLİVANKAYA	Par Danışmanlık	Erzincan
Songül ALTUNOK	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Suhabi OKUMUŞ	Poli Şirketler Grubu	Erzincan
Şahit ERDEM	Öz Erdem Et	Erzincan
Şehsuvar Yıldırım	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Şule AKSOY	Erzincan Hava Sporları Kulübü	Erzincan

EK 2. Bölge Planı Hazırlık Süreci Katılımcı Listesi (Devamı).

AD SOYAD	KURUM ADI	YER
Tekin ADAŞ	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Turgut EFE	Harmantepe Köyü Muh.	Erzincan
V. Burak MUMCU	İl Gençlik Spor Müdürlüğü	Erzincan
V. Ekrem MEYDANLI	Erzincan Şeker Fabrikası A.Ş.	Erzincan
Vahit ERDEM	Özerdem Et	Erzincan
Yasemin ŞAHİN	Erzincan İl Tarım Müdürlüğü	Erzincan
Yaşar Faruk GÜNAY	Erzincan Damızlık Sığır Yet. Birliği	Erzincan
Yılmaz İNNEL	Erzincan Genç İşadamları Der.	Erzincan
Zülal Fatma CONKER	Conker Gıda Turizm	Erzincan
A.Mustafa GÜVENLİ	MÜSİAD Erzurum	Erzurum
Abdulahdi ÇİNTİMAR	Palandöken Gençlik Spor Kulübü	Erzurum
Abdulkadir UNGAN	Erzurum Sanayi ve Ticaret Odası	Erzurum
Abdurrahim FIRAT	Afkar Madencilik	Erzurum
Adem GÜLTÜRK	KOSGEB	Erzurum
Adem Y. SÖNMEZ	Erzurum Ziraat Müh. Odası	Erzurum
Adnan KARABRAHİMOĞLU	TÜİK Bölge Müdürü	Erzurum
Adnan TOKÇE	Esadaş Otel	Erzurum
Ahmet ÇELEBİ	Çelebi Spor Kulübü	Erzurum
Ahmet SARI	TÜİK	Erzurum
Ahmet TURANOĞLU	KOSGEB	Erzurum
Ali İNAN	Trabzon Madencilik Sanayi	Erzurum
Atilla YILDIZ	MÜSİAD	Erzurum
Avni DURSUN	Doğu Anadolu Sanayici İş Adamları Derneği	Erzurum
Aydın NOYAN	Kop Krom Mad. AŞ	Erzurum
Celalettin ÇETİNKAYA	Çet-Ka İnşaat	Erzurum
Cengiz ARDAHAN	Er. Ne. Maden	Erzurum
Doç Dr. Sevgi YILMAZ	Atatürk Üniversitesi	Erzurum
Emrullah AKPUNAR	Daphan Sulama Birliği	Erzurum
Erdal GÜZEL	ERVAK	Erzurum
Erdal YAĞMUR	Polat Renaissance Otel	Erzurum
Erhan AKSOY	Ziraat Müh. Odası	Erzurum
Ertan KÖŞKLÜ	Doğu Anadolu Tarımsal Besiciler Bir.	Erzurum
Faris KARAHAN	Atatürk Üniversitesi	Erzurum
Fatih ALPŞANLI	Aziziye Termal Otel	Erzurum
Fatih TÜZEMEN	ERVAK	Erzurum
Fikret ÖZTÜRK	İl Turizm Müdürlüğü	Erzurum
Gülcihan SİCİM	Universiade 2011 İl Koor.	Erzurum

EK 2. Bölge Planı Hazırlık Süreci Katılımcı Listesi (Devamı).

AD SOYAD	KURUM ADI	YER
Hakkı HINISLIOĞLU	Erzurum Ticaret Borsası	Erzurum
Hami AKBABA	Polat Otel	Erzurum
Hasan ERGİN	Çağ Otel	Erzurum
Hayati AKAN	Hekimoğlu Otel	Erzurum
Haydar KAVURMACI	Erzurum Hayvan Koop. Bölge Birliği	Erzurum
Hikmet BİRHAN	Toprak Su Araşt. Enst.	Erzurum
Hükmi YILMAZ	Dilaver Otel	Erzurum
İ. Serhat FIRATLIGİL	Erzurum Damızlık Sığır Yet. Birliği	Erzurum
İldeniz KÖPRÜLÜ	OBS Reklam ve Org. Tic. Ltd. Şti.	Erzurum
İlhan AYDIN	İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü	Erzurum
İsmail ATASEVER	E.B.K.	Erzurum
Kadir GÜNDOĞDU	Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği	Erzurum
Köksal EJDEROĞLU	Tarım Kredi Koop. Erzurum Bölge Müd.	Erzurum
Leyla MUTLUTÜRK	Palan Otel Müdürü	Erzurum
M. Nuri AVŞERER	Dedeman Palandöken Otel Müdürü	Erzurum
M.Selman KİŞİOĞLU	OSB	Erzurum
Mehmet BALCILAR	Aşkale Çimento Sanayi	Erzurum
Mehtap YARBAŞI	ERTÜEL	Erzurum
Mikail TOPDAŞ	ERTÜEL	Erzurum
Muammer TORAMAN	Çevre Ve Orman İl Müdürü	Erzurum
Muhammed GÜLER	Yeni Örnek Otel	Erzurum
Muhammet Ali YILMAZ	Universiade 2011 İl Koor.	Erzurum
Muhlis MACİT	Atatürk Üniv. Ziraat Fak.	Erzurum
Murat AKIN	Universiade 2011 İl Koor.	Erzurum
Musa HAN	ERTÜEL	Erzurum
Mustafa ALTUN	Erzurum İl Tarım Müdürü	Erzurum
Mustafa YILDIZ	DASİDEF	Erzurum
Mücahit GÜNGÖR	Erzurum İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü	Erzurum
Mümtaz SAKA	Grand Hitit Otel	Erzurum
Münir AKTEPE	İşkur İl Müdürlüğü	Erzurum
Nazmi ILICALI	Doğu Anadolu Tarımsal Üret. Bir.	Erzurum
Necati CEBECİ	İl Özel İdaresi	Erzurum
Nevzat BAYRAKTAR	Kayak Federasyonu İl Temsilcisi	Erzurum
Nevzat ÖZDEMİR	İl Tarım Müdürlüğü	Erzurum
Nezihe YAKUT	İl SGK Müdürlüğü	Erzurum
Ömer EFE	Tarım Kredi Koop.	Erzurum
Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN	ABİGEM	Erzurum

EK 2. Bölge Planı Hazırlık Süreci Katılımcı Listesi (Devamı).

AD SOYAD	KURUM ADI	YER
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK	Atatürk Üniversitesi	Erzurum
Prof. Dr. Fahri YAVUZ	İspa-Kalder	Erzurum
Prof. Dr. Mustafa CANBOLAT	Atatürk Ün. Ziraat Fak.	Erzurum
Prof. Dr. Mükerrerem KAYA	Atatürk Ün. Ziraat Fak. Gıda Müh. Böl.	Erzurum
R. Gökçe ERENDOR	Polat Renaissance Otel Müdürü	Erzurum
Resul ÇİNİCİOĞLU	İl Çevre ve Orman Müdürlüğü	Erzurum
Savaş AKTUR	TÜİK	Erzurum
Şaban ATA	Tortum Şelalesi Ata Tesisleri	Erzurum
Şenol TASLAK	İl Tarım Müdürlüğü	Erzurum
Şerafettin ÇAKAL	Doğu Anadolu Tarımsal Arş. Enst. Müd.	Erzurum
Taner BAYIR	Arı Yetiştiricileri Birliği	Erzurum
Ufuk DİNLER	Erzurum Vet. Kontrol Araşt. Enst.	Erzurum
Yrd. Doç. Dr. İsmail ÖZTÜRK	Atatürk Ün. Ziraat Fak.	Erzurum
Yaşar ARAR	Grand Paris Otel	Erzurum
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir KOŞAN	A.Ü Meslek Yüksekokulu	Erzurum
Yrd. Doç. Dr. Zeki KODAY	Atatürk Üniversitesi	Erzurum
Yrd. Doç. Dr. Gökalp Nuri SELÇUK	A.Ü Meslek Yüksekokulu Turizm Prg.	Erzurum
Yrd. Doç. Dr. Tahsin PARLAK	A.Ü. Güzel Sanatlar Fak.	Erzurum
Yusuf ERALP	ERGİAD	Erzurum
Yücel KOŞAPINAR	Erzurum İl Kontrol Lab. Müd.	Erzurum
Yücel KURT	Kardelen Otel	Erzurum
Zekiye ÇOMAKLI	Er-Kadın	Erzurum

KAYNAKÇA

ABGS2001. AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı. T.C. BAŞBAKANLIK Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. 2 cilt. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1> (02.06.2011, 21:49).

Altan, R. 2009. AB ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma. <http://www.stratejikboyut.com/haber/ab-ve-turkiyede-bolgesel-kalkinma--28529.html> (02.06.2011, 00:58).

Amin, A. 1999. An Institutional Perspective on Regional Economic Development. International Journal of Urban and Regional Research, 23(2), 365-378.

BETAM 2010. Tarım İstihdamı Bilmecesi: Tartışma Notu. Gürsel, S., İmamoğlu, Z., Zeydanlı, T. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Tartışma Notu 10/95. <http://betam.bahcesehir.edu.tr/> (06.06.2011, 23:40).

BİB 2010. KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. [http://kentges.bayindirlik.gov.tr/\(06.06.2011, 23:45\)](http://kentges.bayindirlik.gov.tr/(06.06.2011, 23:45)).

BİLİCİ, N. 2010. Erzurum Alt Bölgesindeki KOBİ’lerin Mevcut Durumları, Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

ÇOB 2010. Çevre ve Orman Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu (2007-2008). Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı Çevre Durum Raporları Hazırlama Şube Müdürlüğü Yayın No: 9 ANKARA. 172 sayfa.

ÇOB 2009a. T.C. İl çevre sorunları ve öncelikleri envanteri araştırma formu (Bayburt). ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı. 45 sayfa.

ÇOB 2009b. T.C. İl çevre sorunları ve öncelikleri envanteri araştırma formu (Erzincan). ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı. 63 sayfa.

ÇOB 2009c. İl Çevre Durum Raporu (Erzincan). T.C. Erzincan Valiliği İl Çevre Ve Orman Müdürlüğü 282 sayfa.

ÇOB 2009d. İl Çevre Durum Raporu (Erzurum). T.C. Erzurum Valiliği İl Çevre Ve Orman Müdürlüğü 256 sayfa.

ÇOB 2009e. İl Çevre Durum Raporu (Bayburt). T.C. Bayburt Valiliği İl Çevre Ve Orman Müdürlüğü 210 sayfa.

DPT 2000. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (Yönetici Özeti, Ana Plan, Strateji ve Yeniden Yapılanma Senaryoları Mevcut Durum ve Analizi, Cilt I: Genel Değerlendirme, Nüfus Yapısı ve Toplumsal Hizmetler, Cilt II: Tarım, Cilt III: Sanayi ve Hizmetler, Cilt IV: Yerel Özellikler, Yerleşmeler, Genel Değerlendirme, DAP Ana Planı Çerçevesinde Hazırlanan Ön Fizibilite Etüdüleri). <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dap/>.

DPT 2003. İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayın No DPT 2671 Ankara. www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/8143/2003-05.pdf

DPT 2005. Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005. <http://ekutup.dpt.gov.tr/kalkinma/bin-yil05.pdf> (06.06.2011, 22:49).

DPT 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü ANKARA. 122 sayfa. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani20070302.pdf>.

DPT 2006a. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007 2013). <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFB22229C26A2E7532B7921619523EA5706E316077914C85B4D> (06.06.2011, 23:18).

Halkier, H. 2000. Regional Policy An Inter organisational Approach. Regional and Industrial Policy Research Paper No: 37. European Policies Research Centre, University of Strathclyde, 53 sayfa. http://www.eprc.strath.ac.uk/eprc/Documents/PDF_files/R37RegPolanInter-OrganisationalApp.pdf (01.06.2011, 23:58)

İB 2011. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı <http://www.dernekler.gov.tr/index.php> (09.06.2011;11:14).

Kayasü, S, Yaşar, S.S. 2006. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler. http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum3/3_1_kayasu.pdf (02.06.2011, 00:01).

KOSGEB 2007. KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı (2007-2009). <http://www.kosgeb.gov.tr/pages/ui/Baskanligimiz.aspx?ref=23> (06.06.2011, 23:31).

KTB 2007. Türkiye Turizm Stratejisi (2023). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2007/04.htm> (07.06.2011, 00:24).

KUDAKA 2010. Erzurum Termal Turizm Potansiyeli. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Turizm

Raporları No: 3. 32 sayfa. http://www.kudaka.org.tr/ContentDownload/Erzurum_Termal_Turizm_Raporu.pdf (08.06.2011;16:59).

MEB 2010. Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2009-2010. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Resmî İstatistik Programı Yayını, 186 sayfa. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_or-gun_egitim_2009_2010.pdf

MTA 2005. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü ve Bayburt Valiliği Doğal Taş Raporu. Bayburt.

MTA 2010. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü 2010 Verileri.

Öztürk, A. 2009. Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye İçin İstatistiki Bölge Birimleri Önerisi. Planlama Uzmanlığı Tezi. DPT Uzmanlık Tezleri Yayın No: 2802. Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı. Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü Ankara. 119 sayfa.

STB 2010. Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2011-2014 (AB Üyeliğine Doğru). Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/sanayi_stratejisi_belgesi_2011_2014.pdf (07.06.2011, 00:37).

TBB 2010. Türkiye Bankalar Birliği İstatistiki Raporları: Banka, Şube ve Personel Bilgileri

TBB 2009. Türkiye Bankalar Birliği İstatistiki Raporları: İller İtibariyle Bankacılık Hizmetleri.

TBB 2009. Türkiye Bankalar Birliği İstatistiki Raporları: İllere ve Bölgelere Göre Mevduat ve Kredi Dağılımı.

TBB 2009. Türkiye Bankalar Birliği İstatistiki Raporları: Banka, Şube, Mevduat ve Kredilerin İl, İlçe ve Nüfus Bazında Dağılımı.

TİB 2010. Türkiye İhracatçılar Birliği 2010 Verileri.

TİM 2009. Türkiye İhracatçılar Meclisi İhracat Verileri. www.tim.org.tr.

TKB 2007. TRA Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara, 377 sayfa. http://www.tarim.gov.tr/Files/Files/master_plan/TRA.kda.pdf (08.06.2011, 01:04).

TOBB 2010. Sanayi Veritabanı, 10.06.2010, <http://sanayi.tobb.org.tr>.

TPE 2010. Türk Patent Enstitüsü. Patent-Marka Faydalı Model Başvurularının İllere Göre Dağılımı.

TÜİK 2009. Bölgesel Göstergeler 2009, TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt. http://www.TÜİK.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=182.

TÜİK 2010. Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel İstatistikler. <http://TÜİKapp.TÜİK.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=degisken#> (09.06.2011;10:09).

TÜİK (2010). Sektörlerin gayri safi katma değer içindeki payları İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2 (2004-2006).

TÜİK 2011. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları. TÜİK Haber Bülteni Sayı:19. 28 Ocak 2011. http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&ust_id=11

TÜSİAD 2002. Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi, Yayın No: T/2002-07/322.

UNDP 2011. Participatory Local Development. http://www.undp.org/poverty/focus_local_development.shtml.(02.06.2011, 01:23).

URAK 2010. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu 2008/2009 İller arası Rekabetçilik Endeksi.

World Economic Forum 2009. The Travel & Tourism Competitiveness Report.